

Voruta

Nr. 2 (808) 2015 m. vasario 28 d. Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 0,58 EUR / 2 Lt

Šiame numeryje

3 **Dr. Martynas PURVINAS**

Tusainiai ir Karlsbergas

6 **Alvidas JANCEVIČIUS**

**„Fox“ pirmasis
lietuviškasis cirkas**

7 **Marina ČISTEKOVA, Vilnius**

**LDK rankraštinės kultūros
fenomenas –
vienos sinaksaro redakcijos
istorijos pėdomis**

Kalba Vasario 16-ąją minint Signatarų balkonas, Vilnius, 2015-02-16

Broliai ir sesutės! Sveikinu visus ir visoje Lietuvoje šią gražią dieną gražia proga, nors laikai negražūs. Kažkada buvau sugalvojęs kitokią kreipinį: „Pilies gatvės bendrija ir Lietuvos pilies piliečiai!“, mat nepakanka būti gyventojais. Tinka „piliečiai gynėjai“, ypač dabar.

Išties tai kas kita, negu „graždane pasažyry“. Siūlė ir siūlo mums kai kas pabūti tam tikro laivo pasažyrais ir negirdėti šaukinių iš laisvės kranto. Dabar jau siūlo ne tik mums, bet ir mūsų draugams toli už Atlanto tebe-manantiems, kad jie ramiai įsikūrę laisvės krante, nes ten pasistatė Laisvės paminklą.

Mes Vilniuje dar tokio neturim, 25 metų nepakako; užtat suskilę garbinam surūdijusius Nelaisvės paminklus.

Neduokdie, jei tie propagandos balvonai pasitrauktų iš okupuotų vietų... Kažkam nelaikas dar užbaigti okupaciją. Gerai nors, kad Signatarų namas išliko nesudirbtas, nepaverstas koku kazino.

Šiame name prieš 97 metus buvo nuspręsta, kad atgimsta, atstatoma, vėl turi rasti Lietuvos valstybė su sostine Vilniuje. Čia, broliai, dera kalbėtis ir apie tai, kur esame dabar.

Visi prisimenam ir suvokiam, kiek aukų, kovų, pastangų teko padėti Vasario 16-osios švento priesako įgyvendinimui. Taip Europoje vėl yra pažadėtoji ir atsikovotoji mūsų visų valstybė; bet auga ir grėsmės, kad žmonių kūryba ir statyba vėl bus verčiamos degančiais griuvėsiais kaip Ukrainoje.

Kas tuos griuvėsius atnešė į Ukrainą? Gal Kijevas, gal Briuselis? Visiems žinoma ir akivaizdu, kad ginklo karą ir sugriovi-

Vytautas Landsbergis. Irmanto Gelūno www.15min.lt nuotr.

mus atnešė Maskva, Kremlius. Invazijos ir apsimesto „separatizmo“ nebuvo, kol aukso kepalų vagis ir savo piliečių šaudytojas Janukovyčius nepabėgo į Maskvą. Tik tada iš ten atvažiavo jo draugai separatoriai, keleivinių lėktuvų budeliai ir mobilūs krematoriumai beprasmiškai paaukotiems, motinų apraudotiems rusų kareivėliams. Tokie faktai. Vargšas Briuselis dar nedrįsta garsiai viso to iki galo pasakyti, nes pasakius reikėtų daryti. Todėl kur kas patogiau yra kolektyviai me-

luoti. Ir žaisti turgaus domino su pasauliniais melagiais. Ko dar iš jų negirdėjom? Tūkstančiai lietuvių baltomis pėdkelnėmis, kariaujančių prieš Rusiją!

Emiau ir prisiminiau vaikystės knygutę apie meškiuką Rudnosiuką. Ten aprašyta ir mokykla, ir klasėje kažkas klausia:

„Mokytojau, kartais kalba jūsų mokiniai, kad skaityti jums nereikia – skaito jūsų akiniai.“

Nukelta į 4 p.

Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos inauguracijos šventė

Aušra VOVERIENĖ, Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos direktorė

Iškilmės Turgelių gimnazijoje. Iš dešinės: Jonas Vasiliauskas, Algimantas Masaitis, Aušra Voverienė, prof. Vytautas Landsbergis

„Branginkite lietuvišką žodį, mylėkite Tėvyne, saugokite laisvę“ – žodžiai, ištarti Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos inauguracijos šventėje, kuri vyko Vasario 16-osios išvakarėse, š.m. vasario 13 dieną.

Gimnazijos inauguracijos šventėje dalyvavo garbingi svečiai: profesorius V. Landsbergis, seimo narė V. Filipovičienė, seimo narė V. Filipovičienės padėjėja

Nukelta į 4 p.

Pagėgių bibliotekoje – susitikimas su profesoriumi Domu Kaunu

Sonata VITKUTĖ, Pagėgių savivaldybės viešosios bibliotekos
metodininkė – skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja

Pagėgiuose Vasario 16-osios šventės dalyviai. Iš kairės: Liudvika Burždžiuvienė, Vacys Bagdanavičius, Silvija Pocytė, Domas Kaunas, Elena Stankevičienė

Nukelta į 15 p.

Nuo Tilžės akto (1918 XI 30) iki Klaipėdos krašto sukilimo (1923 I 10 – 15)

Dr. Algirdas MATULEVIČIUS, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro vyresn. mokslinis redaktorius

45 metus tyrinėju Mažąją Lietuvą ir visą Prūsiją, 42 metus rengiu lietuviškas enciklopedijas (vertingiausios – 4 tomų *Mažosios Lietuvos enciklopedija* ir 26 tomų *Visuotinė lietuvių enciklopedija*), tad laikau save to fronto kariu. Jau sovietinės okupacijos laikotarpio enciklopedijose, moksliniuose veikaluose, publicistikoje daug rašiau apie Mažąją Lietuvą. Šis mano rašinys skirtas Mažosios Lietuvos nepriklausomybei ir siekiui susijungti su lietuvių tautos kamieniu – su Lietuvos valstybe.

Tarpukaryje Lietuvos valstybė turėjo gerai parengtą modernią kariuomenę, profesionaliai dirbantį Saugumo departamentą, žvalgybą, narsius vyrus patriotus ir pasiaukojančius taip pat karštai Tėvynę mylinčias moteris.

XX a. I pusėje Mažoji ir Didžioji Lietuva, lietuvininkai (mažlietuviai) ir didlietuviai, apskritai lietuvių tauta atliko **4 žygdarbius**: **1.** 1918 metais vasario16 *Vilniaus Akto* Lietuvos Taryba Didžiojoje Lietuvoje atkūrė nepriklausomą valstybę (tų įvykių liudininkas buvo mano tėvas Antanas Matulevičius, klausėsis dr. Jono Basanavičiaus, Jono Šliūpo kalbų); **2.** Tų pačių metų XI 30 *Tilžės Akto* Mažosios Lietuvos tautinė taryba (MLTT) paskelbė atsiskirianti nuo Vokietijos ir pareikalavusi susijungti su Didžąja Lietuva – lietuvių tautos kamieniu – atkurta Lietuvos valstybe; **3.** Po to įvyko Klaipėdos krašto (KK) sukilimas; **4.** 1934–1935 metais Kaune vyko pirmasis pasaulyje didžiulis KK nacių (kai kas vadina švelniau – pronaciais) dviejų vokiškų partijų, jų vadovų, aktyvistų, smogikų būrių vadų ir kitų galvažudžių teismas. Nuteisti už antivalstybinę Lietuvai veiklą, riaušes, žudynes, ginuoto sukilimo rengimą ir siekį KK prijungti prie nacių (hitlerinės) Vokietijos. Jų teismas ir nuteisimas – tai labai drasūs, ryžtingi valstybingumo, lietuvybės gynimo veiksmai, nuskambėję visame pasaulyje ir tapę šių laikų – XXI a. pradžios – pavyzdžiu ir priesaku lietuviams, kur jie begyventų.

1918 metais lapkričio 11 Vokietija kapituliuavo, baigėsi I pasaulinis karas, Europoje subyrėjo 3 imperijos. 1918 metų sausio 18 JAV prezidentui Tomui Wudro Wilsonui paskelbus *Deklaraciją* dėl tautų apsisprendimo teisės, lapkričio 14 Mažosios Lietuvos (ML) aktyviausi veikėjai, „Birutės“ draugijos aktyvistai Martynas Jankus, Erdmonas Simonaitis, Jonas Vanagaitis, Liudvikas Deivikas, J. Strangalys ikūrė **Prūsų lietuvių tautinę komisiją**. Klaipėdos laikraštis *Lietuviška Ceitunga* jau lapkričio 16 didžiuliu, net 10 000 egz. tiražu paskelbė jų *Atsišaukimą: Lietuvininkai! Pabuskit! Klausykite! Padabokit!*, kuriame pareiškė siekį atsiskirti nuo „pamotės“ Vokietijos ir *prisiglausti prie tautos kamieno Didžiosios Lietuvos*, prie Lietuvos valstybės. Jame pabrėžiama, kad jau finai, čekai, lenkai, vengrai, ukrainai, slovenai valni. Vidurio ir Vidurio rytų Europoje kaip leitmotyvas skambėjo šūkis: „*Pavasaris eina Karpatų kalnais*“. Mažosios Lietuvos lietuvininkai pareiškė: yra *viena giminė, viena kalba, viena žemė, viena valdžia. Reikia vienytis su su broliais didlietuviais, kurie jau laisvi nuo Rusijos „maskolių“ jungo*.

Jau 1918 metų lapkričio 16 Tilžėje įkurta **Prūsų Lietuvos tautinė taryba**, kuri netrukus pasivadino **Mažosios Lietuvos tautine taryba** (MLTT; pirm. Martynas Jankus, prezidiumo nariai Tilžės lietuvių klubo pirmininkas Erdmonas Simonaitis, teisininkas Viktoras Gailius ir „Birutės“ draugios pirmininkas žurnalistas Jonas Vanagaitis. Taryba (24 nariai; Vasario 16 *Aktą* Vilniuje pasirašė mažiau – 20 LT narių, nors Didžioji Lieuva gerokai didesnė už Mažąją) lapkričio 30 paskelbė **Mažosios Lietuvos (Prūsų Lietuvos) tautinės tarybos Deklaraciją** (*Tilžės Aktą*), kuriuo, remiantis JAV prezidento Wilsono tautų apsisprendimo teisės dokumentu, pareikalavo *Mažąją Lietuvą priglausti prie Didžiosios Lietuvos*. Tai legitiminės Mažosios Lietuvos valdžios **Testamentas**, turintis teisinę galią. Įgyvendinti abiejų Lietuvų susijungimą buvo labai sunku. Ir LR, ir Mažosios Lietuvos valstybiniai ir tautiniai reikalai **Paryžiaus (Versalio) taikos konferencijoje** (1919) buvo keliami LR ir MLTT delegacijos *Memorandume, Deklaracijoje, Komunikate* (pvz., 1919 metų gegužės 2 jame pareikalauta, kad į Lietuvos valstybės teritoriją būtų įjungta 13 Mažosios Lietuvos lietuviškų apskričių – nuo Klaipėdos iki Labguvos, nuo Vėluvos iki Darkiemio, Geldapės ML pietuose. 1919 metų birželio 28 karo nugalėtojams Antantės (Santarvės) bloko šalims su nugalėta Vokietija pasirašius **taikos sutartį** (įsigaliojo 1920 metų sausio 10) Paryžiuje sudarytas Antantės

vadovaujamasis vykdomasis organas – **Ambasadorių konferencija** (Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos ambasadoriai Prancūzijoje). Pagal Paryžiaus taikos sutartį nuo Vokietijos Rytų Prūsijos provincijos buvo atskirtas tik **Klaipėdos kraštas – be Mažosios Lietuvos pagrindinės dalies Karaliaučiaus krašto**, – kurį Antantės bloko sąjungininkai ir Ambasadorių konferencija pavedė administruoti Lenkijos tradicinei sąjungininkei ir gynėjai Prancūzijai (prisiminim, kad Paryžiaus taikos konferencijai pirmininkavo Prancūzijos užsienio reikalų ministras G. Clemenceu (Klemenso). Ši į Klaipėda įvedė savo karinius dalinius (okupacija truko 1920–1923 pradžioje). Lenkija pretendavo į KK, ypač į Klaipėdos uostą ir Nemuno žemupio ruožą. Tuo buvo nepatenkinti netgi krašto vokiečiai ir pati apkarpytomis sienomis Vokietija.

Vyko smarki diplomatinė kova. Antra grėsmė Lietuvos valstybei ir Mažajai Lietuvai – planas sukurti *Memeler Freistaat* – Laisvąją Klaipėdos valstybę (1919–1922 metų bandymai) išvengiant galimo KK įjungimo į Lietuvos valstybę. Projekta rengė dviejų vokiečių partijų sudarytas Priešparlamentis (*Vorparlament*). Prancūzams labiau tiko Tautų Sąjungos pirminko Paulio Hymanso 1921 pateiktas projektas, pagal kurį būtų sudaryta Lenkijos ir Lietuvos unija, o KK kaip autonominį vienetą valdytų Lenkija. LR vyriausybė tai atmetė. 1922 metų lapkritį vokiškas Heitmatbundo susivienijimas Ambasadorių konferencijai pateikė peticiją, reikalaujančią, kad kraštas taptų Freištau, bet valdomas vokiečių. Lenkija stengėsi tuo pasinaudoti, kad priverstų LR (Lietuvos valstybės) valdžią nusileisti Vilniaus krašto klausimu. Tačiau vėliau Vokietija Freištauto idėjos dėl Lenkijos ir ją remiančios Prancūzijos planų neparėmė, laikydama KK įjungimą į LR (LV) plačios autonomijos teisėmis mažesne blogybe. Lietuva Freištauto iškūrimo atvejų matė didelį pavojų valstybės nepriklausomybei. Prisiminintina, kad lietuvininkų Klaipėdos krašte buvo tik siek tiek daugiau (>50%) nei vokiečių; dalis gyventojų, nepanorė būti nei lietuvininkais, nei vokiečiais, užsirašė *klaipėdiškiais*. Dėl to MLTT, įvertinusi didžiųjų valstybių planus ir kėslus, 1920 metų vasario 21 posėdyje priėmė *Rezoliuciją*, kuria dar kartą pareikalauta KK prijungti prie Lietuvos valstybės.

Prancūzmečiu MLTT iš Tilžės persikėlė į Klaipėda. Jau 1920 metų kovo 20 Lietuvos Valstybės Tarybos posėdyje Kaune ML atstovai Martynas Jankus, Kristupas Lekšas, Jurgis Strėkys ir Vilius Gaigalaitis buvo kooptuoti į valstybės Lietuvos Taryba. MLTT igaliotinius pasveikino LR prezidentas Antanas Smetona ir ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas. Jie atvežė MLTT *Rezoliuciją* – lietuvininkų valios dokumentą – dėl KK prisijungimo prie Lietuvos valstybės. Jų prašymas *dē jure* buvo patenkintas.

1922 rudenį apsispręsta Lietuvos valstybės šaulių ir savanorių pajėgomis, kartu su Mažosios Lietuvos gyventojais sukilėliais įvykdyti krašte sukilimą. Juolab, kad LR tarptautiniu mastu jau buvo pripažinta kaip valstybė *dē jure*. Karščiausias ir atkakliausias Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susijungimo iškėpėjas buvo dr. Jono Basanavičiaus bendražygis **Martynas Jankus**, vėliau vadinamas Mažosios Lietuvos patriarchu, šventojo Rambyno **vaidila**.

Kai sužinota, kad Ambasatorių konferencija 1923 metų sausio 10 skelbs Klaipėdos kraštą laisva valstybele, pavesta Lenkijos globon, imta skubiau rengtis sukilimui. Nenorėta ir vokiečių valdžios: Mažąją Lietuvą jie valdė vos ne 700 metų, kraštą kolonizavo vokiečiais ir vokiečikalbiais, daugelį autochtonų lietuvininkų (arba mažlietuvių) germanizavo. Be to, Prancūzijos okupacijos metais valstybės, kultūros, ūkio įstaigose, pramonės įmonėse, dvaruose ir toliau šeimininkavo vokiečiai; valstybine kalba liko vokiečių. Lietuvininkai ir toliau liko žemiausiu gyventojų sluoksniu, buvo diskriminuojami, o kolonizatoriai – visokeriopai proteguojami. Tiesa, ekonominis pragyvenimo lygis Mažojoje Lietuvoje dėl daugelių veiksnių buvo aukštesnis nei Didžiojoje Lietuvoje, nualintos carinės Rusijos. Sukilti nedelsiant slapta siūlė ir LR ministras pirmininkas E. Galvanauskas. Jau 1922 metų gruodžio 18 iš MLTT narių lietuvininkų sudarytas **Vyriausias Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetas** (VMLGK; pirmininkas M. Jankus) buvo sukilimo vienas organizatorių ir koordinatorių. Jo aktyvūs nariai: Erdmonas Simonatis (labiau praktinis civilinis sukilimo

veikėjas), Jonas Vanagaitis (labiau idėjinis civilinis veikėjas; VMLGK I sekretorius), Jurgis Lėbartas (VMLGK antrasis vicepirmininkas), Jurgis Bruvelaitis (VMLGK reikalų vedėjas, slaptosios šaulių rinktinės Klaipėdoje vadas), Vilius Šaulinskas (slapto jaunalietuvių šaulių būrio Klaipėdoje vadas), taip pat žymus Mažosios Lietuvos veikėjas Jurgis Strėkys (pirmasis vicepirmininkas). Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) atstovas prie VMLGK buvo Aleksandras Marcinkevičius-Mantautas. Daug nuveikė taip pat garsus Mažosios Lietuvos veikėjas Jokūbas Stiklorius ir kiti. Ypač reikšminga buvo JAV lietuvių išeivių Antano Ivaškevičiaus didelė finansinė parama, ryžtinga būsimo Atlanto nugalėtojo Stepono Dariaus kova, Andriaus Marto pavyzdys (lietuvininkams tai buvo paskata: *mūsų kovą remia Amerika!*). Sukilimo štabas veikė Klaipėdos *Ryto* viešbutyje. Lietuvos Respublikoje karines jėgas telkė LŠS Centro valdybos pirmininkas (1919–1922) Vladas Putvinskis-Putvis, jam labai susirgus – pirmininku tapęs Vincas Mickevičius-Krėvė, kuriam ir teko didžiaisia atsakomybė ir sunkiausi darbai. Viskas daryta **slaptai**. Veikla koordinuota su LR atstovu – konsulu Klaipėdoje, aktyviu sukilimo rėmėju Jonu Žiliumi; jam laimėjus jis tapo KK gubernatoriumi. LŠS prašant LR URM į Klaipėdą pasiuntė „*Eltos*“ direktorių, vieną LŠS steigėjų Matą Šalčią (tas pats, kuris vėliau motociklu apvažiavo Europą ir Aziją). Žurnalistas, įvairių laikraščių redaktorius Juozas Pronskus, atvykęs į Klaipėdą iš Didžiosios Lietuvos, tarp gyventojų platino ryšulius atsišaukimų, išspausdintų dienraštyje *Prūsų lietuvių balsas* (ėjo 1919–1920 Tilžėje, 1920–1923 Klaipėdoje; leido *Spaudos* draugija, vėliau – *Ryto* bendrovė). VMLGK skyriai – vietiniai Gelbėjimo komitetai – susikūrė ir KK kituose miestuose bei miesteliuose, parapijose. VMLGK nariai su M. Jankumi priešakyje važinėjo po kraštą, rengė susitikimus, gyventojams platino rezolucijas, kad reikia jungtis prie lietuvių tautos kamieno – LV(LR). Minėtas LŠS atstovas prie VMLGK A. Marcinkevičius-Mantautas prisimena: „*M. Jankus atrodė kaip vadas su dideliu štabu. Kiek Jonas Vanagaitis klausytojus veikė savo stipriu balsu ir argumentų aštrumu, tiek Martynas Jankus – ramiu išmintingu balsu, gražia laikysena ir seno žmogaus orumu*“. Senyvo amžiaus aušrininkas (nuo 1883 m. leido tautinio atgimimo mėnraštį „*Aušra*“) M. Jankus turėjo didžiulį autoritetą, buvo optimistas ir ryžtingas. J. Vanagaičio redaguojamas ir leidžiamas laikraštis *Birutė* (1909–1913 m.) taip pat pasižymėjo kovingumu. Jis rašė: „*Aš noriu, kad Lietuvoj būtų audra! Lietuvių sielos nyksta. Ne tik lietaus, bet ir perkūnijos reikia! Audrai užėjus bus, žinoma, baisu, o jai praėjus bus ramu, gražu ir linksma*“ (Prisiminikme 1987–1991 metų įvykius Lietuvoje). Susirinkimuose kalbėdavo ir JAV lietuviai išeiviai A. Ivaškevičius, S. Darius. 1923 m. sausio pradžioje VMLGK vokiečių kalba išleido *Atsišaukimą „Klaipėdos krašto pliečiai!*“ Jame protestuojama prieš Klaipėdos krašto pavertimą „Lenkijos kolonija“, prieš Freištatą ir siūloma vienytis su LR(LV). 1923 m. sausio 3 Klaipėdoje susirinkę krašto vietinių Gelbėjimo k-tų atstovai įgaliojo VMLGK ginti krašto gyventojų teises. Kaune vyko paskutinieji pasirengimo sukilti darbai. KK sukilimo vienas civilių vadų Erdmonas Simonaitis atsiminimuose rašo: „*Mes buvome numatę sukilti sausio 6 d. (per Trijų Karalių švente), bet dėl visokių kliūčių nusitęsė iki 9 d. (iš tikrųjų prasidėjo sausio 10 – A. M.). 1923 sausio 2–6 dienomis LR ministras pirmininkas E. Galvanauskas tarėsi su Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo kontržvalgybos skyriaus viršininku, sukilimo vyriausiuoju kariniu vadu Jonu Polovinsku (slap. Budrys), LR atstovu konsulu Klaipėdoje J. Žiliumi ir E. Simonaičiu dėl konkrečių veiksmų. Atsišaukime, be kita ko, skelbiama: „Sujungti Klaipėdos krašto gyventojus į vieną organizuotą sylą, kad pareiškus pasauliui jų griežtą valią prieš laikiną arba galutiną „Fleištatą“ ir savivaldybišku būdu prisiglausti prie Didžiosios Lietuvos [...] Subruskime visi vienu balsu: geriau žūgti garbingai kovoj negu per amžius su „Fleištau“ vergauti“. **Erdmonas Simonaitis** prisimena: „Mes kiti, iš karo grįžusieji, negalėdami toliau plunksna ir žodžiu už Mažosios Lietuvos laisvę kovoti, nusprendėme griebtis kardo. Tam tikslui buvo sudarytas Žemaičių batalionas į kurį įstojome Vanagaitis ir aš, Simonaitis. Atsirado ten ir dr. Didžys, už ką jam iškėlė vokiečių teisme bylą Įsrutėj“ [Valteris Didžys buvo Tilžės Akto signataras, garsus Mažosios Lietuvos ir Australijos buriuotojas, Jonas Vanagaitis – to bataliono vienas organizatorių].*

1923 sausio pradžioje poetas Adomas Jakštas rašė: „*Lietuvą toerdamas Dievas / Josios pusiau nedalino*“ <...>, tai yra, kad reikia sujungti abi Lietuvos.

Sukilimo išvakarėse, 1923 m. sausio 4 d. žurnale *Trimitas*, prezidentas Antanas Smetona rašo: „*Sujungti Klaipėdos kraštą su Didžiąja Lietuva ar palikti jį, paskelbus freištatu, Prancūzijos ir Lenkijos žinioje? [...] Didžiosios ir Mažosios Lietuvos (Klaipėdos) lietuviai tuojau privalo veiksmu įrodyti, jog lenkiškas Antantės nusistatymas nebus jų jokių būdu priimtas. [...] Reikia sudaryti faktas, ypač kad jo pamate yra šventa lietuvio teisė [...] Alijantai [t. y. Antantės valstybės – A. M.] dar padėkos, kad pagaliau lietuviai susiprato, sukruto ir savo sąjudžių padėjo teisingai išspręsti Klaipėdos krašto klausimą. Tad, Dievui padedant, ginkime tai, kas mums ir mūsų vaikams gerą ateitį lemia*“.

1923 sausio 7 Šilokarčemoje (vėliau – Šilutė) VMLGK (dėl vokiečių policijos persekiojimų komitetas keitė susirinkimų vietą) paskelbė *Atsišaukimą „Broliai šauliai!*“, kuriame prašė šaulius „*vardan mūsų motinos Lietuvos ateities sustiprinti mūsų silpnas eiles ir padėti iš nepakenčiamos vergovės išsivaduoti*“. Sausio 9 VMLGK Šilokarčemoje *Manifestu* Klaipėdos krašto gyventojams paskelbė, kad VMLGK perima valdžią, o E. Simonaitis VMLGK skiriamas naujuoju lietuviškos (jau ne vokiškos) Direktoriijos – KK vykd. valdžios – pirmininku. *Manifestas* tiems laikams buvo gana demokratiškas. Taip prasidėjo KK **Sausio sukilimas** (I 10–15). Tarp sukilėlių pagalbininkų moterų ypač pasižymėjo Jono Vanagaičio žmona, taip pat lietuvininkė, Marija Brožaitytė (tėvas Brožaitis buvo Mažosios Lietuvos veikėjas) – Vanagaitienė, *Birutės* d-jos narė, giedėjo Vydūno vadovaujamame chore, vaidino jo statomose komedijose. Su broliu Erdmonu Brožaičiu organizuojamam Pirmajam Žemaičių ir Prūsų lietuvių batalionui supirkinėjo ginklų, amunicijos (už tai persekiota vokiečių policijos), sukilėlius rėmė maistu (buvo Maitinimo komiteto pirmininkė), gamino sumuštinius (*buterbrotus*), kavą [prisiminikme 1991 metų sausio įvykius dabartinėje Lietuvoje]. Sukilėliai ją vadino „*mūsų motina*“. Atsiminimuose ji rašo, „*kad pasiryžėlių spiečiuje ir aš buvau, kuo galėdama padėjau Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuviams tautiškai pabusti, savajai tautai laisvę sugrąžinti*“ [P. S. Prieš keletą metų Vanagaičių palaikai buvo parvežti iš Vokietijos ir perlaidoti Bitėnų-Rambyno kapinėse šalia bendraminčių Martyno Jankaus, Vydūno, Kristupo Valterio Banaičio].

Atsiminimuose E. Simonaitis rašo: „*Klaipėdos krašto vadavimo klausimu visa Lietuvos visuomenė buvo vieninga be jokių pažiūrų skirtumo ir mums padėjo <...> Žmonių pasiryžimo ir pasiaukojimo dėka, tautai remiant, atvadavimas puikiai pavyko <...>. Iš šių faktų darau išvadą, kad vieningai, drąsiai ir ryžtingai kovojant mums pasiseks išlaisvinti visą Mažąją Lietuvą*“.

Sausio 19 d. Šilutėje (Šilokarčemoje) vykusiam Vyriausio Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto, jo skyrių (komitetų) ir draugijų atstovų (daugiau kaip 120) susažinavime, pasivadinusiu **Šilutės seimu**, buvo priimta *Deklaracija*. Joje skelbiama, kad Klaipėdos kraštas autonomijos teisėmis prisijungia prie Lietuvos valstybės. Kalbėdamas Seime J. Vanagaitis pareiškė: „*Mūsų narsuolių grupė sausio 15 d. 11 val. ryte sulaužė ir šitą paskutinį mūsų viešpačių pasipriešinimą. Jie iškėlė baltą vėliavą ir sunėšė į prefektūros kiemą visus savo ginklus (smarkiausi plojimai). Vyriausias Komisaras Petisnė, kurs buvo toks smarkus prieš beginklius, dabar nusižemięs paprašė pakviesti sukilėlių vadą. Taigi lietuviai, artojai ir laukininkų vaikai, nepratę valdyti ginklo, o tačiau savo pasiryžimu ir degančia ugnimi kratinėje nugalėjo ir šituos viešpačius, Lietuviai, nebūdami kerštingi, dovanuoja jiems ginklus, kad dangintus sveiki iš kur atėję. Jie mums dabar nieko nebereikia. Mes kovojom vardan teisybės. O jei jie tačiau dar mus užpultų, tai jie visi susmuks. (Smarkūs plojimai ir bravo). Ši šventa išsivadavimo diena neėjo be aukų. Už šventą mūsų idėją ir giminės gyvybę puolė daug karžygių. Šitas nekaltas kraujas ir ašaros neturi nueiti veltui*“.

1923 metų sausio 27 VMLGK paskyrė J. Vanagaitį KK atstovu Lietuvos Respublikoje. O LR atstovu krašte tapo A. Smetona. Sukilimui laimėjus Ambasadorių konferencija vasario 17 autonomijos teisėmis kraštą priskyrė LR, o vasario 19 Prancūzijos karinės pajėgos su KK komisarų gen. Gabrieliu Petisne Baltija išvyko iš Klaipėdos. Iš uosto po laimėto sukilimo išplaukė ir Lenkijos karinis laivas „*Komendant Pilsudski*“.

Mažosios Lietuvos panemuniais, pamariais

Tusainiai ir Karlsbergas

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Nuo Eisulių prasidedantys ir Nemuno kairiuoju krantu į vakarus toliau tebesitęsiantys status ir aukšti upės slėnio krantai (šimtmečiais vadinti „Ragainės skardžiai“) keliautojus išpėja, kad artinamasi prie svarbiausios žemupio vietos – šimtmečius egzistavusio Ragainės ir Tilžės dvimiesčio. Dėl daugelio priežasčių čia susikūrus svarbiausiam krašto centrui (neoficialiai Mažosios Lietuvos sostinei), aplinkiniai plotai tapo priemiesčiais ar bent vadinamąja įtakos zona. Kaip ir kitų centrų aplinkoje, čia išaugo žemės vertė – plotelis šalia miesto visad vertintas labiau nei koks sunkiai pasiekiamas užkampis.

Kryžiuočių (Vokiečių) ordinui XIII a. pabaigoje įsitvirtinus Ragainėje, ten atlaikius ilgą kovą ir sulaukus Melno taikos (1422), netolimos vietovės pradėtos vertinti ūkiniu požiūriu kaip tinkamos vienokiai ar kitokiai veiklai. XV a. pabaigoje vis dažniau minėti Tusainiai ir jų valdytojai.

Pats vietovardis veikiausiai sietinas su senovės baltais. V. Pėteraitis jame įžvelgė sąsają su Rambyno ir Ramigės vietovardžiais (beje, tos istorinės vietos yra visai greta Tusainių), senovines to vardo ištakas.

Prūsijos valstybės laikais Tusainiai buvo žinomi kaip žemės valda aukštame kairiajame Nemuno krante, kaip Ragainėi artima vietovė, kaip gyvenamoji vieta šalia svarbaus kelio, vėliau ir prie kryžkelės.

Dar kryžiuočiams įsitvirtinant Ragainėje ir Įsrutyje, rūpintis susisiekimu tarp tų svarbių pilių, ten kurtų administracinių centrų. Patikimų žemėlapių ir navigacinės technikos neturėjusiems senovės keliautojams kelrodžiais klaidžiose Prūsijos giriose būdavo upių slėniai. Toks išpūdingas senslėnis (spėjama senovinio Nemuno vaga), perskrodžiantis kraštą nuo panemunių iki pat Priegliaus upės, plyti netoli nuo Ragainės – ryčiau jos, ties Vilkyskių – Eisulių kalvagūbrio rytiniu pakraščiu. Tas (kelionėms ne visur patogus) ilgas slėnis visad būdavo aiškiu orientyru norintiems iš Priegliaus baseino pasiekti Nemuno pakrantes. Ta kryptimi keliaujantys pasinaudodavo ir į tą senslėnį įsukančia Įsros (Įsruties) upe – patogiu vandens keliu link Priegliaus.

Įsitvirtinus Ragainėje, svarbus tapo panemunių traktas, ejęs Nemuno aukštuoju kairiuoju krantu link Sūduvos ir LDK valdų. Palaipsniui tas takelis tapo vis geriau įrengtu vieškeliu, nuo jo atsišakojo keliukai į svarbesnes vietas: Lazdėnus, Pilkalnį, Kraupišką ir kt. Iš Ragainės į Įsrutį įrengiant patogesnę vieškelį sausu kalvagūbriu, o ne klampiu senslėniu, ties Tusainiais atsirado svarbių vietos kelių sankryža – nuo čia pietų link sukta link Kraupiško ir Įsros upės.

Vieta šalia reikšmingos kryžkelės nebuvo vienintelis Tusainių privalumas. Dar XVIII a. ši žemės valda turėjo kilmingojo dvaro statusą, rodžiusį turėtąs privilegijas. 1785 m. Tusainių dvarą prie Nemuno valdė justicijos amtmonas Kioleris (*Coler*). Ten užregistruota 20 sodybų (ugniakurų), priklausiusių Įsruties apygardai, Ragainės valsčiui ir parapijai.

Idomu, kad per šimtmečius nepradingo senovinis baltiškasis Tusainių vietovardis, nors tas dvaras būdavo vadinamas ir kitaip (pavyzdžiui, *Hanspandieben*).

XIX a. viduryje Tusainių dvaro valdos buvo išsimėčiusios dideliame plote. Tuomet joms priklausė Bambė (žemė netoli nuo Šešupės žiočių), Klapatai ir Trakis. Tada Tusainiams priklausė ir nemažas pievų plotas dešiniajame Nemuno krante tarp Bitėnų ir Šereiklaukio. Ten paupyje buvo pastatytas nedidelis palivarkas (dvaro ūkinis padalinys) su keliais ūkiniais trobesiais. Šią sodybą pamiršome paminėti neseniai išėjusiame „Lietuvos dvarų sodybų atlaso“ II tome, nes ji buvo neilgaamžė. Tą sodybą (kaip ir paupyje pastatytus Šereiklaukio dvaro palivarko statinius) netruko suniokoti didieji Nemuno potvyniai ir ledonešiai, persirisdavę per užliejamąsias pakrantių pievas.

XIX a. viduryje bajoriškasis Tusainių dvaras valdė 3544 margus ir 34 rykštes žemės (apie 900 ha). Turėti 103 arkliai, 170 galvijų, 160 kiaulių. Kaip ir tuometiniame Šereiklaukio dvare, užsiimta prekyne avininkyste – laikytos net 1099 avys, prekiauta jų vilna. Toms gausioms avių bandoms ganyti visai tiko dvaro valdyti kalvynai, mažiau derlingi smėlynai ir žvyrynai.

Tuomet Tusainių dvaro valdose iš viso gyveno 294 žmonės, ten stovėjo 55 trobesiai. Veikė nemaža mokykla, kuriai išlaikyti reikėdavo surinkti visokių gėrybių. Jai kasmet tekdavo skirti po 4 šėpelius kviečių, 20 rugių, 7 miežių, per 6 avižių. Dar tekdavo patiekti nemažai šieno ir šiaudų, dvi kupetas malkų, 900 išdžiovintų durpių gabalų. Be viso to, mokytojui dar reikėjo mokėti 55 talerių atlyginimą.

Dar 107 talerius, 18 sidabrinių grašių ir 8 pfenigus tekdavo skirti apskrities reikalams. Už žemę mokėta per 168 talerius, už gyventojus – 129 talerius ir 19 sidabrinių grašių. Už Tusainiuose išplėtotus verslus kasmet mokėta po 360 talerių, už pajamas iš amatų – dar 30 talerių.

Tuomet mokesčiams ir rinkliavoms skirtos solidžios pinigų sumos liudija, kad Tusainiai buvo turtinga vietovė, sugebėjusi aprūpinti ir savuosius žmones (o juolab dvaro šeimininkus). Paminėtina, kad tuomet didelėje Ragainės parapijoje tik penktas valdų turėjo bajoriškojo dvaro titulą, tik viena iš jų savo turtais lenkė Tusainius.

Daug kuklesnis buvo nedidelis Karlsbergo dvaras, kurio sodyba stovėjo tarp Tusainių ir Aukštųjų dvaras, Eisulių, kiek atokiau nuo Nemuno slėnio šlaitų. Tas dvaras turėjo laisvai paveldimosios valdos statusą, jam priklausė 369 margai ir 7 rykštės žemės (apie 90 ha). Tame nedideliame plote laikytas net 81 arklys, 87 galvijai ir 41 kiaulė. Avininkyste ten visai neužsiimta.

Karlsberge (kartu su Georgenvalde) gyveno 75 žmonės, ten stovėjo 20 trobesių. Vaikai lankė Aukštųjų Eisulių mokyklą, kurios mokytojui tekdavo kasmet surinkti po 4 talerius ir 23 sidabrinius grašius atlyginimo. Tą sumą dar turėjo papildyti natūrinė duoklė. Be rugių ir miežių, dar reikalauta po 4 šėpelių avižių ir žirnių, reikėjo patiekti šieno ir šiaudų.

Nedidelis dvaras apskrities reikalams kasmet sumokėdavo po 25 talerius, 13 sidabrinių grašių ir 10 pfenigų, o vietos bendruomenei – 90 talerių. Už žemę valstybei mokėta po 13 talerių ir 27 sidabrinius grašius, už gyventojus – 28 talerius. Amatais ten neužsiimta, bet už pajamas iš vietos verslų tekdavo sumokėti po 52 talerius ir 15 sidabrinių grašių.

Visi tie skaičiai rodo, kad iš palyginus nedidelės žemės valdos (turėta mažiau nei 100 ha žemės) anuomet sugebėta sukaupti nemažai pajamų, sumokėti visokius mokesčius ir rinkliavas, dar pasirūpinant ir savaisiais.

Tuometę ūkininkavimo kultūrą rodė ir XIX a. viduryje turėti dideli sukultūrintų pievų, ganyklų ir laukų plotai, valdas išraižęs tvarkingas lauko kelių ir sausinio griovių tinklas. Kelis šimtmečius rūpinantis tinkama žemdirbystės ir kitų verslų kultūra, didesni derliai ir pajamos buvo tapę įprastu dalyku.

1871 m. Tusainiai jau turėjo riteriškojo dvaro titulą (patį aukščiausią statusą Prūsijos valstybėje). Tuomet dvaro centre stovėjo 13 sodybų su 223 gyventojais, Trakio palivarke – 4 su 68, Klapatuose – 1 su 21, Šilio eiguvoje – 1 su 5. Ten iš viso gyveno 317 žmonių (182 moterys ir tik 135 vyrai), iš kurių tik 59 buvo gimę ten pat, o likusieji atvyko iš kitų vietovių. Visose 19 sodybų buvo 57 šeiminiai butai samdiniams, tarnautojams ir kitiems. Tusainiuose tada gyveno vienas atvykėlis, neturėjęs Prūsijos pilietybės (gal perbėgėlis iš Rusijos valdų). Be absoliučios daugumos evangelikų liuteronų, dar buvo du katalikai. Užregistruoti 83 vaikai (iki 10 metų amžiaus). 155 žmonės mokojo skaityti ir rašyti, 5 nebuvo baigę mokslų, o 74 pripažinti beraščiais. Surašymo metu 9 žmonės buvo išvykę uždarbiauti kitur.

1871 m. Karlsbergas turėjo dvaro apylinkės statusą (tai buvo savarankiškas juridinis vienetas, nepriklausęs kitiems dvarams, kaimams ir pan.). Dvaro centre tuomet stovėjo 4 sodybos su 73 gyventojais, Georgenvaldės palivarke – 2 su 24. Tose valdose iš viso gyveno 97 žmonės (51 moteris ir 46 vyrai), iš kurių tik 16 buvo gimę ten pat, o kiti atsikėlę iš kitų vietovių. Visi gyventojai buvo evangelikai liuteronai. Užregistruoti 27 vaikai. 40 žmonių mokojo skaityti ir rašyti, vienas nebuvo baigęs mokslų, o 29 buvo pripažinti beraščiais.

1895 m. Karlsbergui dar priklausė Šalio sodyba su 5 gyventojais. Dvaro valdose iš viso gyveno 66 žmonės (po 33 vyrus ir moteris) 6 sodybose iš viso buvo 14 šeimininių butų. Valdyta 295 ha žemės. Dvaras priklausė Aukštutinių Eisulių valsčiui ir Ragainės evangelikų liuteronų parapijai.

1895 m. Tusainiams priklausė Panemunio sodyba su 14 gyventojų, Šilio sodyba su 6 žmonėmis, Trakio palivarkas su 3 sodybomis ir 43 gyventojais, negyvenama Užnemunės sodyba. Tarp 265 gyventojų buvo 121 vyras ir 144 moterys. Visose sodybose buvo 45 šeiminiai butai. Iš viso valdyta 977 ha žemės. Tarp daugumos evangelikų liuteronų tuomet gyveno ir vienintelis katalikas.

1905 m. Karlsbergo dvarui priklausiusi Šalio sodyba jau buvo nebegyvenama. Tose valdose dar buvo likę 79 gyventojai (iš jų 38 vyrai), kurie visi buvo evangelikai liuteronai. Iš jų 14 žmonių dar kalbėjo lietuviškai. Šešiose dvaro sodybose tada buvo 16 butų. Savo valdas išplėtęs Karlsbergas turėjo 187 ha žemės, kuri vertinta kaip prastesnė.

1905 m. Tusainiams dar priklausė Šilio sodyba su 3 gyventojais, Trakio palivarko 3 sodybos su 30 žmoniu. Dvaro valdose iš viso gyveno 255 žmonės (iš jų 103 vyrai). Iš 253 evangelikų liuteronų tik 5 tebekalbėjo lietuviškai, abu vietos katalikai kalbėjo vokiškai ar kitaip. Dvaro valdose buvo 16 gyvenamųjų sodybų ir dar vienas būstas su 47 šeiminiiais butais. Valdytas 981 ha žemės, kuri vertinta kaip kiek geresnė už vidutinę.

XX a. pradžioje Karlsbergo dvaras priklausė lietuvininkų palikuoniui Maksui Lolaičiui. Ten užsiimta žirgų ir olandiškos veislės galvių veisimu. Dvarui priklausė 105 ha žemės (iš jos 75 ha arimų ir daržų, 19 ha pievų ir ganyklų, 8 ha medynų). Nedidelis dvaras per metus sumokėdavo 937 markės žemės našumo mokesčio.

Po įvairių nesėkmių Tusainių riteriškajam dvarui tebuvo likę 660 ha žemės, už kuriuos mokėta 8988 markės žemės našumo mokesčio. Dvarui tuomet priklausė Trakio, Klapatų, Šilio, Reisterbrucho palivarkai ir vėjo malūnas. Dvaro savininkas buvo kilmingasis fon Zandenas.

Iki Pirmojo pasaulinio karo M. Lolaičiui priklausęs Karlsbergas gavo kulmiškojo dvaro statusą ir išplėtė savo valdas iki 114 ha ploto (iš

www.Bildarchiv-Ostpreussen.de 013696
Tusseinen, Kreis Tilsit-Ragnit, MT09098-5.
Blick von Tusseinen nach Ragnit. (1890-1900), © H. Hoffmann, Tilsit

Vaizdas nuo Tusainių dvarvietės į Nemuno slėnį

www.Bildarchiv-Ostpreussen.de 007858 / 827
Tusseinen, Kreis Tilsit-Ragnit, MT09098-5. Gutshaus. (1810-1830), © Walter Klink

XIX a. pr. piešinys - Tusainių dvaro rūmai

jų 84 ha daržų ir arimų, 9 ha pievų, 10 ha ganyklų, 10 ha medynų). Dvare laikyti 26 arkliai, 50 galvių (iš jų 25 melžiamos karvės), 10 kiaulių ir 4 avys. Mokėta 1071 markė žemės našumo mokesčio.

Kaip atskiras ūkis buvo atskirta Karlsbergo garinė lentpjūvė, priklausiusi E. Bernšteiniui ir valdžiusi 17 ha žemės (iš jų per 6 ha daržų ir arimų, 3,5 ha pievų ir 7 ha medynų), už kurią mokėta tik 48 markės žemės našumo mokesčio. Šis ūkis turėjo savą atskirą telefoną liniją. Ten laikyti 8 arkliai, 2 melžiamos karvės ir 4 kiaulės. Be lentų pjovimo, dar užsiimta jų obliavimu, medienos ir jos dirbinių prekyba, statybos darbais.

Tuomet Tusainių riteriškasis dvaras priklausė H. S. fon Zandenui, tačiau jis buvo išnuomotas poniam Janyfon Zanden. Vis dar didelio dvaro ūkinis reikalus tada tvarkė V. Vilkas. Tusainiams buvo likę palivarkai Heilsberge ir Žemutiniuose Eisuliuose. Valdyta 660 ha žemės (430 ha arimų ir daržų, 76 ha pievų, 84 ha ganyklų, 53 ha medynų), už kurią mokėta 8600 markių kasmečio žemės našumo mokesčio. Vis dar verstasi gyvulininkyste: laikytas 141 arklys, 233 galvijai (iš jų 100 melžiamų karvių), 120 avių ir 85 kiaulės.

Tuo laiku Tusainių valdose iš viso gyveno 250 žmonių. Ten veikė dveji užiegos namai. Garsią Biotcherio *karčėmą* tuomet laikė A. Tilo, antrąją užėiga – A. Volgumatas. Daržininkyste užsiėmė ir daržovėmis prekiaavo A. Virskantas. Darbavosi kalvis F. Šilingas, račius M. Vyzė. Svarbesnės įstaigos veikė gretimose Ragainėje.

Per ilgesnį laiką kaimyninių dvarų valdose buvo susiklostę gausūs statinių kompleksai. Didžioji Tusainių dvaro sodyba stovėjo netoli nuo minėtos svarbiausių plentų sankryžos, užimdama neplatų ruožą tarp plento į Lazdėnus ir Nemuno slėnio šlaito. Erdvų sodybos kiemą supo dideli ir labai dideli ūkiniai trobesiai. Dvaro rūmai stovėjo prie slėnio šlaito, pro jų langus atsiverdavo vaizdai į Nemuną, juo praplaukiančius laivus ir tolimas. Romantiškoje vietoje ant slėnio šlaito viršaus buvo įrengtos ir dvaro kapinaitės. Ryčiau nuo Tusainių dvaro sodybos, Nemuno pakrantėje, stovėjo garsioji Biotcherio *karčėma*, kurioje stengėsi apsilankyti upe praplaukdamą laivininkai ir medienos krovėjai.

1,5 km į pietryčius nuo minėtos plentų sankryžos, piečiau plento į Lazdėnus, stovėjo nemaža Karlsbergo dvaro sodyba, kurią supo dideli daržų ir sodų plotai, samdinių sodybėlės.

Šiauriau dvaro sodybos ir plento, prie Nemuno slėnio, buvo išikūrusi garsioji medienos perdirbimo imonė. Jos gamybiniai korpusai buvo pastatyti prie raguvos – lėkštesnio ir patogesnio nusileidimo link paupio. Raguvos dugne buvo įrengtas ne tik keliukas, bet ir savotiškas funikulierius, užkeldavęs rąstus aukštyn į lentpjūvę ar nuleisdavęs produkciją žemyn. Taip vertėsi ne viena Ragainės lentpjūvė, pastatyta saugioje (aukštoje ir potvynių nepasiekiamoje) vietoje ir su paupiu jungta keltuvu – funikulieriumi. Masinio medienos plukdymo iš Nemuno baseino laikais sieliai ar baržos sustodavo pakrantėje, o atgabenti rąstai būdavo užkeltami perdirbimui į viršų.

Dar pažymėtini šimtmečius vykdyti abiejų dvarų valdų kultūrinimo darbai. XX a. pradžioje ten nebebuvo likę nenaudojamų plotų, visi nedideli upeliai buvo kanalizuoti, drėgnesnės vietos sausintos griovių tinklu.

Jau XIX a. upės tėkmės ardomas kairysis Nemuno krantas buvo sutvirtintas *bunomis*, kurios stabilizavo tolesnį šlaitų paplovimą, saugojo ir viršuje pastatytus trobesius. Užutėkiuose tarp *bunų* patogiai sustodavo upe plaukdamą laivai ir sieliai, ten būdavo galima perkrauti krovinius iš laivų į vežimus, šlaituose įrengtais keliukais juos užvežti aukštyn iki patogių plentų.

Buvusį dvarų gamybos mastą apibūdina 1912–1913 m. duomenys apie tuomet turėtą turtą.

Klestėjęs Karlsbergo dvaras tada jau valdė 187 ha žemės (taip per pusę amžiaus padvigubinęs savo valdų plotą), už kurią mokojo 1100 markių žemės našumo kasmetinio mokesčio. Tuomet gyvulius laikė 15 namų ūkių. Jų buvo priskaičiuota: 33 arkliai (iš jų 19 suaugusiųjų), 46 galvijai (iš jų 32 melžiamos karvės), 46 kiaulės. Laikyti 224 naminiai paukščiai: 26 žąsys, viena antis, 187 vištos su gaidžiais, 10 kalakutų. Dvaro valdose augo 218 vaismedžių: 118 obelų, 35 kriaušės, 37 slyvos, 28 vyšnios.

Tusainių dvaras tuomet valdė 937 ha žemės, už kurią kasmet mokėdavo po 8871 markę žemės našumo mokesčio. Ten gyvulius ar paukščius laikė 44 namų ūkiai. Iš viso užregistruota: 167 arkliai (iš jų 81 suaugęs), 274 galvijai (iš jų 146 melžiamos karvės), 194 kiaulės ir 109 avys. Auginta 810 naminių paukščių: 20 žąsų, 40 ančių, 688 vištos su gaidžiais, 62 kalakutai. Turėti 74 bičių aviliai

Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos inauguracijos šventė

Atkelta iš 1 p.

Aušra VOVERIENĖ, Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos direktorė

K.Bortko, seimo nario A. Patacko padėjėja N. Balčiūnienė, Švietimo ir mokslo ministerijos regioninių mokyklų skyriaus vedėjas J. Vasiliauskas, Švietimo ir mokslo ministerijos regioninių mokyklų skyriaus specialistai: J. Kutkaitytė, V. Vansavičius, Švietimo ir mokslo ministerijos švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento vyriausioji specialistė R.Zungailienė, tarptautinio moterų klubo „Zonta“ atstovės: L. Socevičienė, R.Narbutienė, A. Zygaite – Nekrošienė, Kauno miesto savivaldybės tarybos narys G. Žukauskas, A.Petrukevičius, R. Visockas, Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos pirmininkė D. Sabienė, Šalčininkų rajono savivaldybės mero pavaduotojas A. Andruškevič, Šalčininkų rajono savivaldybės švietimo ir sporto skyriaus vyriausioji specialistė R. Kazarevskaja, „Vilnijos“ draugijos pirmininkas habil.dr. K.Garšva, Švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas A.Masaitis, Cingų fondo pirmininkas J. Endriukaitis, Turgelių seniūnas V. Jurgelevič, Turgelių parapijos kunigas J.Mackievič, Juodšilių „Šilo“ gimnazijos direktorė R. Agintienė, Dieveniškių verslo ir technologijų mokyklos direktorė I. Šedienė, J.Mackievič, Buivydiškių pagrindinės mokyklos direktorė V. Aponaitė, Butrimonių pagrindinės mokyklos direktorė V. Žutautienė, Čiuziškio pagrindinės mokyklos direktorė J. Bazarienė, Turgelių P.K. Bžostovskio gimnazijos mokytoja J.Tarasevičienė, Lietuvos istorijos laikraščio „Voruta“ vyr. redaktorius J. Vercinkevičius, laikraščio „Mūsų kraštas“ redaktorė D. Jankelaitienė, buvę mokiniai: A.Seržantas, P.Valentinovič, V.Polozkovas, E.Levkovskaja, A.Baranovskaja, V.Vaičiulytė, G.Gušča, V.Sėja, buvusi mokytoja Bronislava Daunorienė.

Sveikinimo žodžiai, gražūs palinkėjimai sušildė visų širdis.

Iš tiesų turime kuo pasidžiaugti. Nueitas ilgas ir sudėtingas kelias.

1992 metais mokyklą įsteigė vyriausybės atstovas Šalčininkų rajone Arūnas Eigirdas. Tėvų prašymu į mokyklą buvo priimti 8 mokiniai.

1996 metais mokykla reorganizuota į pagrindinę. Mokinių skaičius kasmet augo.

2002 metais mokykla reorganizuota į vidurinę mokyklą.

2006 metais rugsėjo 1 d. vyko iškilmingas naujojo mokyklos priestato atidarymas.

2014 m. lapkritį akredituota mokyklos vykdoma vidurinio ugdymo programa.

Tai reikšmingas įvykis, visos mokyklos bendruomenės darbo įvertinimas.

Kiekvienas iš mūsų turime patį svarbiausią dalyką – tikėjimą, kad esame pajėgūs pasiekti užsibrėžtų tikslų.

Šiandien gimnazijoje mokosi 185 mokiniai. Džiaugiamės šių mokslo metų mokinių

Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos dalyvių nuotrauka

laimėjimais ir pasiekimais: D. Voitechovskis (9 kl.), R. Seržantaitė (10 kl.) rajoninėje lietuvių k. olimpiadoje užėmė II vietą, Z.Doman (9 kl.) rajoninėje fizikos olimpiadoje užėmė II vietą, R.Kovger (9kl.) užėmė II vietą skaitovų konkurse Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje.

Gimnazijos inauguracijos šventė ypatinga, jos nekantriai laukė visi.

4 klasės mokinės E.Gimžūnaitės tėtis R.Gimžūnas gimnazijos inauguracijos šventės proga padovanojo paties išraižytą iš medžio naująją gimnazijos herbą.

1 klasės mokinės E.Korobkovos mama N.Korobkova padovanojo pačios sukurtą kompoziciją iš sausų augalų.

6 klasės mokinės L.Aleksaitės močiutė T. Poluchova pasiūvė mažiesiems šokėjams sijonus, liemenes ir kaklaskares.

Dekoracijomis šventei rūpinosi mokytojai: D.Bartasevičienė, J. Striukienė, A.Paliuškevičienė, O.Dikšė, A.Jančioraitė, V.Novickienė, G.Marinovskaja, G.Silko, A.Lingė, bibliotekininkė D.Bralkovskaja.

Meninę programą ruošė mokytojai: I.Gimžūnienė, J.Lazdauskienė, R.Midverienė, D.Juškevičienė, I. Jančioraitė - Tichomirova.

Renginio vedantieji: I.Gimžūnienė, J.Lazdauskienė, J. Žikulinas, D.Žemaitis.

Mokytoja D.Juškevičienė ir 4-12 klasių choras atliko dainas: „Iš dainos akių išriedėjau“, „Laisvė“, „Lopšinė gimtinei ir motinai“, „Mano kraštas“.

Priešmokyklinės grupės ugdytinis D.Čuiko ir ikimokyklinės grupės auklėtiniai atliko dainą „Paukštis Makabu“.

Mokiniai šoko „Subatėlė“, „Laisvė“, „Pas močiutę augau“ - vadovė R.Midverienė.

„Karių šokį“ paruošė 9-11kl. mokiniai: R.Pliaskovskij, M.Paliuškevičius, D.Špakovskij, D.Prokopovič, D.Votechovskij, M.Andrijevsjij.

Meninės programos metu visi sugiedojo naująją Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos himną.

„Aistuvos“ gimnazijos vėliavą iškilmingai įnešė ir iškėlė pažangiausi 5-12 klasių mokiniai: A.Bralkovskaja, M.Terek,

L.Aleksaitė, L.Markevič, K.Animuckaja, K.Prokopovič, D.Prokopovič, G.Levkovskaja, Z.Doman, D.Voitechovskij, E.Markevič, K.Markevič, D.Tankevič, J.Seržantaitė, H.Turlo, G.Sivinskaja.

Visa „Aistuvos“ gimnazijos bendruomenė iškilmingai prisiekė gerbti gimnazijos vėliavą, herbą ir uniformą, tikslingai panaudoti suteiktas žinias, sąžiningai vykdyti patikėtas pareigas ir užduotis būti dori ir garbingi gimnazijos nariai.

Turgelių parapijos kunigas J. Mackievič palaimino susirinkusius.

Šventė užbaigta tradicine tapusia daina „Mūsų dienos kaip šventė“ ir bendra nuotrauka.

Visiems gimnazijos bendruomenės nariams linkiu ilgų ir prasmingų veiklos metų, puikių pasiekimų.

„Ir šviesa, ir tiesa mūsų žingsnius telydi!“

(V. Kudirka)

Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Kalba Vasario 16-ąją minint Signatarų balkonas, Vilnius, 2015-02-16

Atkelta iš 1 p.

Taip dabartinės karo velniavos mokytojas ir aiškina, ramiai dumia dūmoje kisieliaus dūmas:

„Manęs „lično“ ir mūsų Ukrainoje nėra. Mes ne agresoriai. Rusija nekariauja. Mano tankai atvažiuoja patys, mano tornadai patys atskrenda ir daužo ligonines, kartais pabukina kokį keleivinį lėktuvą – 300 gyvybių tai nulis, - o mano kareivių dokumentai atsiranda kažkur užsieny nežinomais man keliais; gal pasiklydo, gal stepių pėsliai jų iš Maskvos-Riazanės prinešė“.

Štai tokias deklaracijas pasaulio tautoms skaito tie „mano akiniai“, o aš niekuo dėtas. Žinom, kas taip sako.

Mandagūs mokinukai linkčioja galvomis, net balsuoja už Mikės melagėlio projektus, bet žudomiems ukrainiečiams visai nejuokinga.

Jiems aišku, kas tie ir kieno rubliais apmokami samdiniai, nors jie per visą apdumtą plotą gudriai vadinami „separatistais“.

Tiesą sakant, jų kilmė – globaliai separatistinė; tai didžioji separatistė Rusija, nuta-

rusi visa separuoti iš normalios valstybių bendruomenės! Dar mūsų pusės katukai ir pussų meškiukai to nepamatė. Bet ateina toji aršiai revanšistinė šalis, svajojanti apie buvusias kolonijas, net „pribaltus“. Ji nuosekliai ideologiškai ir priešiškuo jausmais atsiskyrė, separavosi nuo Europos, nuėjo į meškų kampą ir siekia primesti likusiam pasauliui savo džiunglių įstatymus. Štai bent du:

Nr. 1: ką primušė, tas ir kaltas.

Nr. 2: jeigu aš ką nors užpuolu ir mušu, tai tam užpultajam neleistina gintis. Ir šiukštu neleistina jam padėti nuo manęs gintis! Šalin, supuvę Vakarai! Boko haram!

Tie Vakarai, regis, dar nesuprato, kad meškų įstatymai jau viršesni už žmonių, net Jungtinių Tautų įstatymus.

„Zakon – taiga. Sudja – medved.“

Tai Sibiro katorgininkų išmintis. Be abejo, ji žinoma, ji priimtina ir buvusiems katorgos prižiūrėtojams. Dabar teikiu tai mūsų gimtąją ir piliečių valstybės kalba:

„Įstatymas yra džiunglės, o teisės jose – lokys“.

Šią doktriną Kremlius arba kremlinė „Boko haram“ versija norėtų primesti visam pasauliui.

Visokiais kanaliukais, kad ir paplavų rynštokais.

Prieš gerą savaitę netyčia išgirdau rusišką-kremlišką „Baltijos radiją“. Rinkimų proga kursto: „niekas mums neuždraus juos atmesti, kalbėti ką norim, dainuoti tik savo dainas“, pavyzdžiui, apie didįją vadą, „jo meilė ir valią“, „jesli zavtra voina“ ir „Moskva – Pekin“.

Iš esmės tai vietinis „boko haram“. Niekas mums neuždraus, taip supraskit, nekęsti Vakarų, demokratijos, Ukrainos ir Lietuvos! Atmeskit juos, narsūs klausytojai, ir tegyvuoja pacientų kiselvizija!

Todėl dabar aš sakau jums: visi lietuviai, pabuskit, eikit balsuoti! – ir visi dar nesuzombinti rusai ir lenkai, eikit balsuoti už europiečių solidarumą, ne už „Georgijaus juosteles“.

Ukraina dar ginasi nuo jų ir gina Europą, gina mus visus. Ten tikrai ne putinovcų ka-

ras prieš banderovcus. Žvelkim esmingiau, juk stebi ne Obama, bet Apvaizda.

Kai mes buvom puolami Vilniuje, gavau dovanų puikią plačią juostą su moterų įausiais žodžiais „Palaimink, Viešpatie galingas, lietuvių pastangas teisingas“. Užtiesiau savo kabinete išilgai didelio stalo, prie kurio posėdžiaudavom Laikinasis gynybos komitetas. Gal ir dabar tokį jau reikėtų įsteigti. Tada tikėjom ir laimėjom.

Dabar vėl atėjo lemties metas – koks toliau bus pasaulis, jeigu nori pratempti ilgiau, negu ligi pirmadienio. Neprateps, jeigu remsis neapykanta. Arba žmoniškumas, arba nežmoniškumas.

Nepamirškim šios dienos Evangelijos ir Arkivyskupo homilijos: kam nerūpi žudomas brolis, tas talkina Kainui.

Apsidairykime aplink save ir savyje, nes visi esame naujojo pasaulinio išmėginimo dalyviai. Tegul Lietuva dar sykį atlieka savo pareigą.

Prof. Vytautas LANDZBERGIS

Rytų Lietuvos mokyklos

„Šalčios alelių“ šventė Šalčininkuose

Šalčininkuose surengta Šalčininkų rajono lietuviškų mokyklų etnografinių kolektyvų šventė. „Voruta“ kalbino kelis jų dalyvius. Pirmiausia su Vidmantu Žiliumi – Šalčininkų Lietuvos Tūkstantmečio gimnazijos direktoriumi

Džiugu, kad į mūsų tradicinį, kiekvienais metais vykstantį renginį „Šalčios aleliumai“ susirenka gausus būrys svečių, taip pat daug mokinių su savo menine programa iš lietuviškų Šalčininkų rajono mokyklų. Šis renginys organizuotas jau aštuonioliktą kartą. Po dvejų metų vyks jau jubiliejinis – dvidešimtasis renginys. Kiekvienas „Šalčios alelių“ renginys turi savo temą. Šių metų „Šalčios alelių“ tema yra Laisvė. Tai susiję su šiemet švenčiamu 25 metų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo jubiliejumi. Manau, šių metų tema yra prasminga, kai vaikai šoka, dainuoja, taria laisvai lietuvišką žodį.

Kaip sparčiai mažėja vaikų?

Vaikų tikrai mažėja. Jei mes anksčiau turėdavome „Šalčios aleliumuose“ 20 dalyvaujančių mokyklų, šiemet jų dalyvauja tik devynios. Mokyklų skaičius yra sumažėjęs, dabar turime dvigubai mažiau. Yra dvylika mokyklų, kurios galėtų dalyvauti. Šiemet porą mokyklų nedalyvauja.

Kokia padėtis yra Jūsų gimnazijoje?

Jei 2000 m. mokėsi virš 900, šiemet turime virš 500 mokinių. Mažėjimas jau stabilizuojasi. Jei mes 1990 m. į pirmas klases priimdavome virš 100 mokinių, tai šiemet priėmėme virš 50

mokinių. Apskritai mieste šiemet pirmokų buvo 80, kuriuos mūsų gimnaziją pasidalino su lenkiška mokykla.

Kokios lietuviškų mokyklų problemos? Ar Jūsų problemos panašios kaip kituose Lietuvos mokyklose, ar yra kas būdinga tikiai Jūsų kraštui?

Mes žinome, kad šis kraštas yra ypatingas savo kalbine aplinka, savo politika. Kadangi rajono savivaldybė yra vien partinė, valdymas yra centralizuotas. Jis daro įtaką visoms sritims, ne tik švietimui, bet ir sveikatos apsaugai ir pan. Lenkų rinkiminės akcijos programoje yra įrašyta, kad jie rūpinasi lenkiškoms mokykloms, lietuviškos mokyklos kaip ir paliktos.

Dieveniškų „Ryto“ vidurinės mokyklos direktorė Jolita Mikalauskienė

Kiek pas Jus kasmet sumažėja mokinių?

Mes dirbame Tėvynės labui. Nežiūrimė į nieką, o einame pirmyn. Šiuo metu turime 113 mokinių. Kasmet sumažėja po 6, 7 mokinius kasmet, nes šiuo metu pradinėse klasėse yra nedaug mokinių – po 4, 5 mokinius. Ateina pas mus, kas nori mokytis. O apskritai mūsų apylinkėse vaikų skaičius mažėja. Mes turime tris pirmokus, kaimyninė mokykla turi penkis mokinius. Ateinančiais metais tikimės truputį daugiau mokinių – septyni ar aštuoni. Iš tiesų demografinė situacija tokia kaip visoje Lietuvoje.

Apibūdinkite mokyklos kolektyvą?

Visi gerai dirba. Mums labai pasisekė, kad kolektyvas yra tikra bendruomenė: ir mokytojai, ir ūkinė dalis, ir administracija. Jie visi prisidėjo prie šio „Šalčios aleliumai“ renginio. Pirmiausia mano mokytoja Vilma Kiselytė buvo programos režisierė, sudarytoja, Justina Pavlovskaja – šokių mokytoja, Gintaras Staniulis – muzikos mokytojas, mano pavaduotoja Regina Barsiūlienė prižiūrėjo, kad viskas vyktų pagal planą. Ūkinė dalis prisidėjo prie visko: ir papuošimas, ir drabužių išlyginimas.

Per šventę rodytume kaip gerai, kad šiandien gyvename laisvoje šalyje, gera gyventi ir linksintis.

„Vilnijos“ draugijos pirmininkas Kazimieras Garšva

Kaip atrodo lietuviškų mokyklų situacija?

Valstybės politika nesuformuluota iki šiol. Mokyklų problemos nėra pakankamai sprendžiamos. Šalčininkų rajone mažėja mokyklų valstybine kalba tinklas. Iš įkurtų prieš dvidešimt metų mokyklų, beliko tik pusė. Nėra pakankamų galimybių mokytis valstybine kalba, nes seniūnai šelpia mokyklas užsienio kalba, o jose nėra galimybės mokytis gimtąja kalba. Net fakultatyvo nėra. Mokiniai lenkų kalbos irgi gerai nemoka. Jas globoja daugiau Lenkijos konsulas. Skaičiau dokumentą, kad skubiai nutarta rekonstruoti Turgelių lenkišką mokyklą, kad galėtų konkuruoti su lietuviška.

Panašiai rašoma ir apie šią Tūkstantmečio mokyklą, kad turi du baseinus ir t.t., yra problemos dėl mokytojų kvalifikacijos, jų darbo. Kadangi dabar bus gal jau XIX konferencija „Lenkų vaikas lenkiškoj mokykloj“. Bus priimta rezoliucija, kuri skelbs, kad visi lenkai turi mokytis lenkiškose mokyklose. Seniūnai skirs dėmesio lenkiškoms mokykloms. Artėja savivaldybių tarybos narių – merų rinkimai, kurie bus kovo 1 d. Vyksta agitacija, kad turi gyventojai balsuoti už Valdemaro Tomaševskio partiją. Jei nebalsuos – pražus. Vėl keliami tie patys dalykai. Kad jeigu gyventojai nori atgauti žemės, privalo balsuoti už V. Tomaševskį. Pagal įstatymus visiems vienodai pagal galimybes yra skirstoma žemė. Kad tiek lietuviai, tiek kitos tautybės žmonės neatgauna kartais žemės. Kitas eskaluojamas dalykas, kad nereikia suvienodinti egzaminų valstybinės kalbos ir dėstomosios lenkų kalba. Tačiau, mano nuomone, mokiniai baigę mokyklą turi nepriekaištingai šnekėti valstybine kalba. Aš ir Seimo pirmininkės pavaduotojui Jaroslavui Narkevičiui sakiau, kad tu negali be klaidų pašnekėti, kam tu trukdai kitiems išmokti. Kita problema yra dėl užrašų. Šalčininkų stotyje yra pavadinimai dviem kalbom užrašyti. Tačiau iš tiesų tenai yra iškraipyti autentiški vietovardžiai. Dar vienas keliamas klausimas – pavardžių rašyba. Aš sakau jiems, norite rašyti lenkiškai, rašykite – ne Tomaševskij, o Tomaševski. Kam Jūs rašote rusiškai.

Kalbėjosi Juozas Vercinkevičius
Autoriaus nuotr.

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos jaunučių choras (vadovė Natalija Rogožienė)

Prof. V. Landsbergis kalbasi su V. Žiliumi, J. Vasiliausku, A. Tyla

Eišiškių S. Rapalio gimnazijos mokiniai

Poškonių pagrindinės mokyklos mokinė Ieva Gaidytė su mokyklos direktore Birute Žibortiene

Grazina Komiagienė,
Jovita Šeputytė -Kratkovskienė

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupės auklėtiniai (vadovės Diana Bartanovičienė ir mokytoja Olga Karčevska)

Dieveniškų „Ryto“ mokyklos mokiniai ir mokytojai

„Fox“ pirmasis lietuviškasis cirkas

Alvidas JANCEVIČIUS, žurnalistas, cirko istorikas

Kuklus straipsnelis tokiu intriguojančiu pavadinimu pasirodė 1932 metų gegužės 29 dieną Nepriklausomos Lietuvos laikraštyje „Diena“. Rašinys neišvengiamai turėjo sudominti skaitytojus, nes trečiajame – ketvirtajame dešimtmetyje mūsų šalį užplūdo, tegu solidžios, bet užsienio, trupės. 1923 metų vasarą Kauną stebino Alberto Solomonskio cirkas iš Rusijos, 1927 metais – turtingas žvėrynas iš Vokietijos. 1929 metų rugpjūčio mėnesį A. Mickevičiaus gatvėje apsisotojo Prancūzijos „Medrano“ cirkas ir Karlo Hagenbeka žvėrynas. Į Klaipėdą 1931 metais užsuko vienas didžiausių tuo metu pasaulyje Vokietijos „Sarasani“ supercirkas. Viešėjo Latvijos „L'Europe“. Tačiau didžiausią pagyvėjimą 1930 – 1932 metais sukėlė du tuometinės Čekoslovakijos kolektyvai – „Svoboda“ ir „Konradas“. Pastarojo cirko programoje 1931 ir 1932 m. dalyvavo pasaulinio garso artistai Bretini, Hammersmidt, Bimbino ir netgi unikalūs, antrasis pagal pajėgumą pasaulyje, žonglierius Maksimilianas Truccis – jaunesnysis. Turtingu žvėrynu, išpūdingu artistų būriu „Konradas“ sužadino neregėtą publikos antplūdį. Pavyzdžiui, 1932 m. balandžio mėnesio pabaigoje Marijampolėje per penkias gastrolių dienas buvo surengti septyni vaidinimai, per kuriuos surinkti 25 tūkstančiai 560 litų ir 60 centų. Dar beveik pusės to tūkstančio litų atiduota mokesčiams valstybei bei savivaldybei, taip pat nemažai sumokėta už įvairias paslaugas, maitinimą ir pašarus žvėrimis. Tuo tarpu Kaune svečių iš tuometinės Čekoslovakijos laukė nemalonūs siurprizas. Birželio devintąją „Lietuvos aidas“ išspausdino štai tokią žinutę (kalba netaisyta):

„Vytauto Didžiojo Universiteto studentų Atstovybė, sužinojusi, kad į Kauną yra atvykęs iš užsienio Konrado cirkas ir turėdama galvoj:

1) kad ekonominės krizės metu visiems turi rūpėti, kad mūsų pinigai be reikalo neplauktų į užsienį,

2) kad toks cirkas neturi mokslinės bei meninės vertės, yra tik prabangos dalykas ir jis nereikalingai vilioja iš mūsų žmonių pinigus, nutarė:

1. Kreiptis į visą Lietuvos studentiją prieš visokių pinigų viliojimą ir šiuo sunkiu ekonominiu metu nelankyti Konrado cirko;

2. Kviesiti gerbiamą Kauno visuomenę prisidėti prie Studentų Atstovybės nutarimo;

3. Prašyti Vyriausybę, kad jeigu visiškai negalima tokių gastrolierių neileisti į Lietuvą, tai bent kiek galima sutrumpinti jų čia buvimo laiką“.

Studentų pareiškimas neliko be atgarsio, spauda, nieko nelaukdama, pradėjo vardyti ju pačių „nuodėmės“, akcentuodama, jog baliai, uždari „šeimyniniai“ vakarėliai, kinas, vynos, merginos o vasarą - gegužinės, gegužinės ir dar kartą gegužinės – tam tikros jaunimo dalies idealai. Kartu buvo priminta studentams, jog jie prašė ir karinę prievolę atlikti dalimis o ne visa iš karto (kad liktų laiko linksmintis)... Sugėdinti, kad dangstosi krize, nes kinuose ir karčemose oho kiek laiko praleidžią ir krizė čia nebaisi, ir ja net nekvepia... Ir tuo pat metu spauda pabrėžė: „Cirko menas - menas surištas su sportu. Mūsų jaunimas paneigdamas cirko meną paneigia ir sportą - boksa, futbolą, ištvermę, susivaldymą, geležinį draugiškumą! Cirke nėra vietos paleistuvavimui, girtavimui, išdavinėjimui, nėra vietos klaidai ir kerštui. Cirko menas - gyvenimo mokykla, - tai bendras pavojingas darbas tik visiškai tarp artistų pasitikėjimui esant.“ Natūralu, kad po viso šio skandalo studentų atstovybė pasigailėjo apskritai prabilusi apie Konrado cirką ir jo meniškumą bei krizės niekšiskumą... Daugiau tokių akibrokštų nekartoj, jeigu nutardavo prieš ką nors protestuoti - pakakdavo savųjų būrelio. O „Lietuvos žinios“ 1931 m. gegužės antrosios numerį paskelbė, jog studentų atstovybė, vis dėto, išsiderėjo Konrado cirke studentams nuolaidų. Perkant paskutinės vietos bilietą už 2,50 litą, leidžiama buvo sėsti ir bet kurias laisvas vietas. Tiesa, perkant bilietus, būtina reikėjo pateikti asmens dokumentą.

Teisybės dėlei, turime pripažinti, jog ir patys lietuviai nesėdėjo nuleidę rankas. Vienas po kito kūrėsi „Trio“, „Kongas“, „Tarzanas“, „Gražuolė“, „Lituanika“, „Aitvaras“, „Menas“, „Oktavio“ ir kiti nedideli kolektyvai, mėginę apjungti negausias vietines to meto cirko artistų pajėgas. Atsirado visai pakenčiamo lygio grupių, tokių kaip „Roma“, „Karado“, Mykolo Vilenčiko cirkas, vieno lietuviškojo cirko pradininkų Antano Pilkausko įsteigtas „Patimpas“. Tarp svarbiausių programos numerių būdavo paties A. Pilkausko - fakyro Ben Ali - pasirodymai. Cirkas turėjo savo džiazio orkestrą, po vaidinimų rengdavo šokių, o savo veiklą baigė 1933 m., A. Pilkauskui išvykus gastrolių į JAV. Bet tokių buvo nedaug. Kur kas daugiau „trupių“ skelbėsi esančios vienintelės, nepakartojamos. Kaip, pavyzdžiui, „Reviu“ – turėdama kuklų transportą, dar kuklesnę palapinę, ji mėgino prilygti garsiausioms Europos trupėms. Vabalninke „Reviu“ taip ir reklamavosi – esąs geriausias Europos cirkas... Kėdainių rajone, Krakėse, vieną dieną pasirodė unikali afiša: „Prašau Gerbemos publikos nesivieloti programai 1. Paslaptinga dėžė. 2. Kitaikais bačkas. 3. Divna popera. 4. Smulkus darbas. Pirmą kartą. Lietuvo.“ 1926 m. rugpjūčio pirmąją Alytus Vasaros salėje gastroliavo atvykęs čia iš kažin kur „Cirkas“.

Plakatas

Dienraščio „Rytas“ žodžiais, „Nežiūrint kad toji pati programa jau buvo rodoma liepos 31 dieną, publikos prisirinko gana daug. Tik nelaimė – salė jokios tvarkos nebuvo. Daugelis, pirkę bilietus, rado užsėstas vietas ir, pakol išsireikalaudavo atitinkamos vietos, turėjo su visais gerokai išsikolioti. Susirinkusieji tikėjosi pamatyti geresnių dalykų, negu buvo rodoma.“

1928 metų rugpjūčio 11 ir 12 dienomis marijampoliečių ūpus judino, kišenės tuštino ir dirksnius dirgino penki syločiai: Šimkus, Šlosas, Labanauskas, Perus ir Freimontas. Kelias dienas prieš tai gatvėse margavo skelbimai su aki režiančiais užrašais bei paveikslais, pradedant automobiliu ir baigiant žmogaus kūno griaučiais. Pasak „Lietuvos žinių“, tikrai „amerikanska“ reklama. Tokias „afišas“ lipdė gatvėse, kabino įstaigose ir smagais iškeltas nešiojo mieste. Visa tai sutraukė į miesto sodą „didžią minią svieto“. Bilietai kainavo 1-2 litus. Laikraštis pažymėjo, kad programoje buvo pažadėta ristikų pasirodymas, ristikynės su jaučiu, rėtežių sutraukimas, kilnojimas žmonių grupėmis, atlaikymas dviejų automobilių, pervažiavimas automobiliu per „syločiaus“ krūtinę, išbuvimas 20 minučių užkastam žemėje, sunkiausių daiktų kilnojimas, ristikynės, boksas ir t.t. Visa tai esą bausis ir šurpinantys žmogaus dirksnius darbai, gal už tai ne visa parodyta? Kol pardavinėjo bilietus – dar šiaip taip. Pardavus bilietus, nuo vartų kontrolieriai atsitraukė ir ėjo, kas norėjo. Šie piliečiai jau „savotišką“ tvarką padarė - lipo ne tik į medžių šakas, bet ant suolų ir sėdintiems ant galvų, taip kad sėdėti pasidarė negalima – lūžo suolai.

1933 metų gegužės 21 dieną du marijampoliečiai - Ratkevičius ir Papinigis - visiems apskelbė atidara cirką „Menas“. Į cirką esą pakviesti artistai iš Kauno, taip pat ir vietos pajėgos – iš viso šešioliaka žmonių. Rengtasis Marijampolėje išbūti penkias dienas ir toliau jau leistis į kelionę per Lietuvą. Tačiau, kaip po mėnesio rašė spauda, net ir Alytuje „Meną“ mažai kas telankė, nes, dėl didžiosios ekonominės krizės mažai kas paskutiniu metu turi atliekamą litą pramogoms.

1935 m. rugpjūčio šešioliktąją „Lietuvos žinios“ pranešė, jog Marijampolėje buvęs apsisotęs cirkas – balaganas „Gražuolė“, norėjęs lengvai pasipelnyti. Cirkas pasisekimo neturįs. Marijampoliečiai iš viso nenorį baiku, kada pinigine sulysusi.

1935 m. rugpjūčio mėnesį į Petrašiūnus atvyko lietuviškas cirkas „Tarzanas“ kuriame, spaudos nuomone, nieko įdomaus, gal tik išskyrus patį jo savininką, kuris gauda ir muša pro užtvarą į vidų žiūrinčius mažesnius vaikus. Pasipiktinę tokiu savininko elgesiu, žmonės ir jį patį truputį „pačiupinėję“.

Po poros savaitių tas pats „Tarzanas“ apsi-reiškė Žolinės atlaiduose Krekenavoje. Kaip rašė „Panevėžio garsas“, jis parodė keletą šunų, gyvačių ir kitokių gražių kirmėlių, o iš lengvabūdžių žmonių už tai ėmė po litą. Įdomiausias triukas, pasak laikraščio, tas, kad „cirkas“ vežikams už atvežimą ir griežikams nesumokėjo šimto litų, pats cirko vedėjas nežinia kur pabėgo palikęs lentinį balaganą ir visus komedijantus likimo valiai. Lentinis balaganas rinkos aikštėje išstovėjo dvi savaites, kol vienas geradaris nesuapirato jo nugriauti.

O 1937 metų vasarą Mažeikių miesto „vyrai“, galvodami jog jie sugebą geriau už profesionalus įvairių špų ir juokų pridaryti, nutarė įkurti „I-mąjį Žemaičių cirką Viltis“. Jis atsidarė birželio dvidešimt šeštąją ir veikė Mažeikiuose gyvulių turgyje. Į cirką vakarais susirinkdavo gana daug žmonių, kurie susižavėję stebėdavo saviškių špų.

Tokių pavyzdžių buvo pilna Lietuva ir nieko tai nestebino. Ne išimtis buvo ir jau pavadinime minėtasis Marijampolės „Fox“, gyvavęs nepilnus

Vien gatvėje pasirodę egzotiški cirko kupranugariai sutraukė daugybę žiūrovų. Šiauliai, 1930 m. (Šiaulių „Aušros“ muziejaus nuotr.)

porą metų, neturėjęs netgi stogo, vaidinės savotiškoje statinėje, o lietingu oru visai nedirbdavęs. Neaišku kodėl pasirinktas toks pavadinimas, išvertus iš anglų kalbos reiškiantis „lape“, o dar geriau – veiksmazodžius „apgauti, gudrauti“. Cia, kaip netrukus pamatysime, susibūrė visai nemenko lygio artistai, garsėję ne vien Lietuvos, bet ir kitų Europos šalių maniežuose. Tik vėl grubus netikslumas, išryškintas pačioje straipsnelio antraštėje. „Fox“ jokių būdu nebuvo ir negalėjo būti pirmuoju Lietuvos cirku, nes toks, pirmasis, sėkmingai gyvavo jau trejus metus. Tai buvo panevėžiškio Petro Taručio ir klaipėdiečio Prano Gudausko 1929 metais įkurta „Aušra“, siekusi surinkti visas geriausias krašto cirko pajėgas. Ir tai jai sekėsi. Cirkas, darbą pradėjęs kaip mažas balaganėlis su keturiais žmonėmis ir dviračiu, 1934 metų vasarą jau turėjo dvidešimt keturių asmenų kolektyvą ir net du automobilius. 1933 m., P. Taručio pakviestas, į trupę atėjo aštuonios „Motėrų prancūziškų imtynių čempionato“ dalyvės, iš kurių greitai liko viena Aldona Čereškevičiūtė, 1934 m. tapusi P. Taručio žmona.

„Aušroje“ savo kūrybinį kelią pradėjo nemažai artistų, vėliau pratešusių veiklą ir Sovietinėje Lietuvoje ir pasaulyje – Jadvyga ir Jonas Ramanauskai, Alfonsas Gineika ir kiti. Tiesa, 1941 m. „Aušros“ direktorius Pranas Gudauskas buvo priverstas perduoti savo cirką valstybei. Tarybų valdžios pavedimu Mykolas Vilenčikas pradėjo jį perorganizuoti į valstybinį, tačiau sutrukdė karas.

O dabar grįžkime prie „Fox“. Kaip rašoma informacijoje, trupė susiorganizavo buvusios „L'Europe“ trupės „Žegamo“ iniciatyva ir „susi-dėjo iš kelių vietinių ir pakviestų Kauno bei kitų vietų šios rūšies artistų“. Sprendžiant iš to meto spaudos informacijos, „Žegamo“ trupę jau ir anksčiau virpino marijampoliečių širdis. Kaip 1932 metų kovo 9 d. skelbė „Lietuvos žinios“, kovo 3 – 6 dienomis „jaunoji akrobatų grupė vėl pasirodė kino „Rambyno“ scenoj. Dabar po ilgo treniravimosi laiko jie daug geriau atlieka savo numerius. Iš „Žegamo“ trupės divertismente dalyvauja Marčiukaitis, Deltuva, Galvičius ir Žebrauskas. Publika jiems kelia ovacijas.“

Dvi šio kvarteto pavardės cirko žmonėms kelia ypatingą pagarbą ir prisiminimus. Tai, pirmiausia, iki šiandien tinkamai neįvertintas žonglierius – balansuotojas A. Deltuvas, cirke dirbęs nuo 1922 m. Jis gastroliavo daugelyje Europos šalių, su cirku „L'Europe“ 1931 m. apkeliavo daug Lietuvos miestų ir miestelių, koncertavo kinuose, garsiausiose kabaretuose.

Kitas artistas, kuris tvirtai įėjo į Lietuvos cirko istoriją, buvo vadinamasis „peilių gladiatorius“ Mikas Žebrauskas, šokinėjęs pro dvylikos peilių prisagstytą aukštą ratą. Kaip absoliuti dauguma to meto artistų, Žebrauskas buvo puikus laisvos vielos ekvilibristas, akrobatas, žonglierius.

Cirko „Fox“ personalas pradžioje buvęs nedidelis – vos dvidešimt žmonių. Tačiau, rašinėlio autoriaus B. Lajaus nuomone, jau dabar matyti, kad, esant geroms perspektyvoms, naujasis cirkas gali labai išsiplėsti bei išstobulėti. Programoje dalyvavo trys oro „mirtinai“ (suprask, akrobatai) J. Ravickas, M. Marčiukaitis ir A. Deltuvas, trys servantai akrobatai (parterio akrobatai), lėkščių balansuotojas A. Deltuvas, žmogus be kaulų – „Raudonasis velnias“ – Kovzonas, klounas J. Petrusėvičius (Friko) su partnerne panele Br. Vilčinskaitė, fakyras ir dar keletas jaunų atlikėjų.

Be to, į programą buvo pakviestas ir, kaip rašoma afišoje, „Europos kardu gladiatorius“ Petras Tarutis, nuo 1924 m. mokesis bei tobulinęs savo žonglieriaus, stipruolio, akrobato, dresuotojo igūdžius Vokietijoje. Jis keletą metų gastroliavo su

vienu Vokietijos cirku ir 1928 m. vokiečių publika nustebo unikaliu triuku - keturias valandas išbuvo karste, užkastas po žeme, dviejų metrų gylėje. Už šį originalų numerį artistas buvo apdovanotas pirmo laipsnio sidabro medaliu. 1931 m. P. Tarutis kurį laiką gastroliavo po Lietuvą su latvių cirku „L'Europe“.

„Dienos“ laikraščio žiniomis, artistas „Fox“ cirke dalyvauti apsiėmęs, bet tik laikinai, nes žadas vykti užsienin. Laikraštis taip pat atkreipė dėmesį į tai, jog publika pono Taručio rizikingais numeriais ir tikrai gladiatoriška išvaizda, „visumet suinponuota“. „Todėl nenuostabu, kad šis gladiatorius ligi šiol neturi sau lygaus konkurento ir nuo žiūrovų susilaukia daugiausia aploclismentų. Tenka apgailėti, kad šis gabus vyras mano cirka aplėisti ir sekti pėdomis tų, kurie, ne vieną talentą iš Lietuvos išvežę pardavinėja Paryžiu ar Berlyne už skambias ovacijas ir trupučiuką aukso“, - reziumuoja straipsnelio autorius.

Tačiau P. Tarutis neišvyko iš Lietuvos. Kaip jau minėta, su klaipėdiečiu Pranu Gudausku 1929 metais įkūręs „Aušrą“, po neilgo epizodo „Fox“e, jis vėl į ją sugrįžo. O 1934 m. „Aušrą“ paliko galutinai ir susituokė su to paties cirko artiste Agota Čereškevičiūte (po vestuvių tapusia Aldona). 1935 m. P. Tarutis įkūrė savo cirką „Kongas“ (vėliau – „Tarzano“, „Kongo cirko - žvėryno“ pavadinimais). 1940 m. „Kongo“ cirkas nacionalizuotas. Po karo kartu su žmona ir dukra, dviem beždžionėmis bei smulkiu cirko rekvizitu P. Tarutis tęsė gastroles po Lietuvą su individualia cirko programa. Už ryšių su partizanais išremtas į Sibirą, porą metų praleido prie Baikalo ežero. Grįžęs gyveno tėviškėje, Panevėžio rajono Šilų kaime. Mirė 1973 m. rugsėjo 6 d.

„Fox“as savo neilgą gyvavimą, arba, kaip skelbė reklama, karjerą pradėjo gimtojoje Marijampolėje, kur išbuvo keturias paras. Po to jo maršrutas pakrypo į Vilkaviškį ir toliau. Tikėtasi per vasarą aplankyti visus Lietuvos miestus bei miestelius. Deja, kaip parodė netolima ateitis, norai buvo didesni už realybę. Liepos aštuntąją „Lietuvos žinios“ informavo, kad cirkas „Fox“ atvyko į Mažeikius. Apisotęs turgavietę ir žadas išbūti savaitę. Tačiau žmonės dar mažai telanką, nes jame nėra žvėrių. Rodomi tik įvairūs akrobatų triukai, mirties kilpos, vaikščiojimas viela ir t. t. O jau liepos pabaigoje gana sėkmingai pradėjęs gastroles „Fox“ pamažu pradėjo irti. Kaip pastebėjo vėlgi „Lietuvos žinių“ reporteris, „pačiame cirke dabar yra tik keturi žmonės, kurie ir išpildo visą programą. Kiti pasitraukė ir pasakoją, kad darbas „Fox“ neapsimoka.

Šiomis dienomis du artistai atvažiavo iš „Fox“ Marijampolėn ir pastatė gražų divertismentą kino „Rambynas“ salėje.“

Bene paskutinė informacija, kurią pavyko rasti apie šią trupę, skelbė, jog rugpjūčio pradžioje „Fox“, važiuodamas iš Dotnuvos kermošiaus, sustojo trims dienoms ir Kėdainiuose. Bet, kadangi dirbo „po atviru dangumi ir be tinklo“, jau pačią pirmąją dieną turėjo nutraukti savo pasirodymus, nes per daug „krapijo“ lietus...

„Šis jaunųjų cirkininkų užsimojimas gražus, sveikintinas ir visapusiai priimtinas“, - reziumavo straipsnelio autorius. - „Juk visi gerai suprantame, kiek litų išmetame kiekvieną vasarą svetimiams klajojantiems užsienio cirkams, tuo tarpu, kada mes turėsime savo gamybos artistus. Šis minusas jeigu visai nepranyks, tai bent žymiai sumažės“. Kokie teisingi ir pranašiški buvo šie žodžiai, parodė turtinga tolesnė lietuviškojo cirko istorija. Daug mūsų krašto artistų pasiekė tolimas pasaulio šalis, apie juos rašė populiariausi leidiniai, jų pavardės įrašytos solidžiausiose enciklopedijose. Bet tai buvo jau gerokai vėliau.

LDK rankraštinės kultūros fenomenas – vienos sinaksaro redakcijos istorijos pėdomis

Marina ČISTEKOVA, Vilnius

Marina Čistekova

Slaviškasis sinaksaras – tai verstinis šventųjų glaustai surašytų gyvenimų aprašymų ir pamokymų rinkinys, kuriame tekstai išdėstyti kalendorine tvarka nuo rugsėjo 1 iki rugpjūčio 31 d. Pirmasis šio kūrinio vertimas iš graikų kalbos atsirado ne vėliau kaip XII a. pradžioje Kijevo Rusioje. Iš pradžių sinaksariniai (trumpieji) šventųjų gyvenimų aprašymai buvo skaitomi bažnyčioje rytinių pamaldų metu, vėliau (XII a. antroje pusėje) rinkinys buvo papildytas pamokomojo turinio tekstais ir buvo skaitomas vienuolių celėse ir pasauliečių namuose. Rekonstruodami šio kalendorinio rinkinio raidos istoriją, mokslininkai dažnai remiasi seniausiu išlikusiųjų (XII – XIV a.) nuorašų duomenimis. Vėlesni kodeksai (XV – XVII a.) tokiuose tyrimuose naudojami retai, nes iš anksto suponuojama, kad tekstas juose inovatyvus ir labiau iškraipytas. Dėl šios prielaidos vertinga vėlesnių nuorašų medžiaga dažnai ignoruojama. Tačiau rankraščių tekstų naujumas ar archajiškumas priklauso ne tik nuo formalių chronologinių požymių, bet ir nuo to, kurioje vietoje ir iš kokių originalų jie buvo perrašyti. Pavyzdžiui, XV–XVIII a. LDK rankraštiniai rinkiniai išsaugojo krikščioniškojo slavų švietėjo šv. Kirilo (Konstantino) Filosofo trumpą gyvenimo aprašymą, artimą archetipiniam tekstui, sukurtam Didžiojoje Moravijoje tarp 869 ir 882 m. LDK rankraštinės redakcijos rinkinių tekstuose surašyti 16-ojo ir 18-ojo šio šventojo išsamiojo gyvenimo aprašymo skyriai, kurių neaptinkame Maskvos tradicijos sinaksaruose, žr. plačiau apie archainius LDK rinkinių bruožus [Čистякова 2011, 23–34].

Vienas įdomiausių pavyzdžių – neseniai aptikta XV–XVII a. LDK teritorijose gyvavusi Sinaksaro atmaina, žinoma trijuose XV–XVII a. nuorašuose. Ją vadiname Kijevo Sofijos redakcija, nes seniausias jos XV a. devintojo dešimtmečio nuorašas priklauso Ukrainos Nacionalinės V. Vernadskio bibliotekos Kijevo Sofijos arkikatedros rankraščių kolekcijai, nr. 131 (toliau Sof. 131). Antras nuorašas saugomas Kijeve, toje pačioje bibliotekoje, šv. Michailo Aukso kupolų vienuolyno rankraščių kolekcijoje, nr. 529 (toliau Mich. 529), o trečias – Maskvoje, Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve, Užsienio reikalų ministerijos Pagrindinio Maskvos archyvo kolekcijoje, nr. 710 (toliau Mask. 710).

Kijevo Sofijos redakcijos nuorašuose užsikonseravo archajiškos slaviškojo Sinaksaro pamato liekanos, atspindinčios ankstyvą šio krikščioniškojo didaktinio rinkinio raidos laikotarpį, datuojamą XII a. Verta pabrėžti, jog Kijevo Sofijos atmainai būdingi ne pavieniai archajiški bruožai, o visas jų kompleksas, leidžiantis spėti, kad ši redakcija yra artimesnė slaviškojo Sinaksaro prototipui, nei kitos šiai dienai žinomos atmainos (pvz., nei Sinaksaro redakcija, susiformavusi XII a. septintame dešimtmetyje).

Kijevo Sofijos Sinaksaro atmainoje reguliariai pasitaiko iš didaktinių verstinių rinkinių (paterikų) paskolinti pasakojimai, kurių tekstas visiškai sutampa su šaltiniu. Kituose sinaksaro nuorašuose, net seniausiuose XIII–XIV a. kodeksuose, tie pasakojimai praplėsti baigiamaisiais kreipimais į Sinaksaro skaitytojus. Turint galvoje, kad Sinaksaras – tai pamokomojo turinio rinkinys, būtų nelogiška manyti, jog tie didaktiniai prierašai buvo pašalinti papildomo sutikrinimo su šaltiniu eigoje. Matyt, pirmą į Sinaksarą buvo įterpti grynai pasakojimai

iš paterikų, o vėlesnio redagavimo metu jie buvo papildyti didaktinio pobūdžio frazėmis. Nuorašų su išplėstinėmis versijomis vyravimas liudija, kad viduramžių knygiai laikė jas geresniais variantais už trumpąsias versijas, kas ir sąlygojo pirmųjų isivirtinimą rankraštinėje tradicijoje.

Kiti šios redakcijos pamokymai taip pat atspindi ankstyvą rytų slavų raštijos tradiciją. Pavyzdžiui, Kijevo Rusioje egzistavo savarankiškas šv. Mikalojaus aštuonių stebuklų ciklas, išlikusieji jo nuorašai datuojami XII–XIII a., žr. išsamiau [Макеева 2006, 252–280]. Į Kijevo Sofijos redakciją buvo įterptas ketvirtas šio ciklo stebuklas apie šlubio išgydimą. Vienas šios Sinaksaro redakcijos tekstas („Jono Vienuolio pamokymas apie knygų skaitymą“) yra originalus rytų slavų autoriaus kūrinys, įėjęs jau į 1076 metais sukurtą rytų slavų pamokymų rinkinį. Lyginamoji analizė parodė, kad nuorašuose Sof. 131, Mich. 529 ir Mask. 710 pateiktas kur kas pilnesnis ir geriau išlikęs tekstas nei 1076 metų pamokymų rinkinyje.

Vienas sinaksarinio pamokymo fragmentas pažodžiui sutampa su 1117 m. parašytu Vladimiro Monomacho pamokymu savo vaikams tekstu. Tai leidžia manyti, kad ir sinaksariname tekste ir Vladimiro Monomacho pamokyme cituojamas tas pats šaltinio vertimas (Bazilijaus Didžiojo homilijos Viešpaties Krikšto šventei ištrauka arba Georgijaus Amartolo chronikos fragmentas). Abudu autoriai panaudojo ankstyvą rytų slavų vertimą, nežinomą kitų didaktinių rinkinių sudėtyje.

Visi šie pavyzdžiai rodo Kijevo Sofijos redakcijos seniausiojo pamokymų sluoksnio sąsają su ankstyvąja (XI–XII a.) rytų slavų knygine tradicija. Laikui bėgant redakcijos sandara keitėsi – ją veikė kitos rytų slavų teritorijose susiformavusios redakcijos, be to, vėlesni šios redakcijos nuorašų perrašinėjotai papildė ją naujais tekstais.

Trijuose Kijevo Sofijos redakcijos kodeksuose aptikti trumpi tekstukai, atspindintys XIV a. antrosios pusės Smolensko kunigaikštystės realijas. Kodekse Mich. 529 (l. 109) tarp lapkričio 3 d. tekstų pateiktas toks užrašas: „6070 (1362) metų lapkričio 3 d. mirė Dievo tarnas vyskupas Teofilaktas“. Istoriniuose šaltiniuose paminėta, kad šis vyskupas užėmė Smolensko katedrą 1356 m., o jo įpėdinis Partenijus ėmė vadovauti apie 1365 m. Užrašo duomenys leidžia manyti, jog kažkoks Smolensko dvasininkas ar vienuolis užrašė jį į sinaksarą atminimui. Anoniminis užrašo autorius apsiribojo tik data ir vyskupo vardu, nes miesto ar vietovės pavadinimas skaitytojams buvo savaime suprantamas.

Į kitą šios redakcijos sinaksarą (Mask. 710) gruodžio 20 d. (l. 206) įterptas toks atminimo užrašas: „Krikšto metu Leonu pavadinto, Didžiojo kunigaikščio Ivano sūnaus, Dievu tikinčiojo ir Kristų mylinčio Smolensko kunigaikščio mirtis“. Šiame užrašė, tikriausiai, yra minimas kunigaikštis Sviatoslavas Ivanovičius (apie 1328–1386 m.), nuo 1359 iki 1386 m. valdęs Smolensko kunigaikštystę po tėvo kunigaikščio Ivano Aleksandrovičiaus mirties (apie 1285–1359 m.) ir 1386 m. balandžio 29 d. žuvęs mūšyje su kunigaikščiu Skirgaila prie Vichros upės netoli Mstislavio.

Vyskupo Teofilakto ir kunigaikščio Sviatoslavo Ivanovičiaus trumpi minėjimai liudija apie tai, kad XIV a. antroje pusėje ši redakcija buvo perrašoma Smolensko kunigaikštystėje. 1404 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas prijungė Smolensko žemes prie LDK, įkūręs Smolensko vietininkiją. Galima spėti, kad šių istorinių įvykių eigoje Kijevo Sofijos redakcijos kodeksus kartu su kitomis rankraštinėmis knygomis pradėjo perrašinėti ne tik Smolenske, bet ir kitose LDK vietose.

XV a. devintajame dešimtmetyje sukurtas kodeksas Sof. 131 apatinėje 68 lapo pusėje XV a. pusastaviu užrašyta: „Ši knyga, vadinama Sinaksaru, perrašyta Serbuose“. Ukrainos mokslininkė L. Gnatenko sutapatino minėtą vietovę su Moldavijos kunigaikštystės kaimu „Serbai“ (dabar Ukrainos Vinicos srities Černivcų rajono Gontivkos kaimas) [Гнатенко 2003, 110]. Gretimas kaimas Ivankivci, nuo XVI a. pabaigos – Padniestrės Mogiliovo

miestas, išsidrėkęs giliame ir siaurame Dniestro slėnyje, buvo prekybinis ir amatinis centras, svarbus ekonominių ryšių tarpininkas su kitomis valstybėmis. Tirštai gyvenama vietovė pritraukdavo užsienio pirklių, čia ištisomis kolonijomis kėlėsi graikai, italai, armėnai, turkai, serbai, kiek vėliau – žydai. Tas faktas, jog šio judraus daugiataučio prekybinio miesto kaimynystėje atsiradęs kaimas buvo pavadintas „Serbai“, leidžia manyti, kad jame apsigyveno išeiviai iš Osmanų imperijos okupuotos Serbijos. Tarp jų galėjo būti ir rankraštinę knygų perrašymo meistrų. Kitaip sunku būtų paaiškinti, kodėl šiame paleografijos duomenimis (rašto ženklų formų, šriftų rūšių, bei jų raidos ypatumų, leidžiančių nustatyti kodekso perrašymo vietą ir laiką) neabejotinai rytų slavų, tikėtina LDK teritorijoje sukurta rankraštyje aptinkamos pietų slavų grafinės ir ortografinės ypatybės, jų tarpe – bažnytinės slavų kalbos serbiškieji bruožai. Pavyzdžiui, kodekso Sof. 131 tekste vietoje mažojo juso 'a' daugkart pavartota raide 'e', kas būdinga viduramžių serbų (ir bulgarų) ortografijai. Tai reiškia, kad LDK teritorijoje rankraštinę knygų perrašymu vertėsi ne tik vietiniai, bet ir iš kitų kraštų atsikėlę meistrai.

Pastabos kodekso Sof. 131 paraštėse leidžia atsekti tolesnį šio Kijevo Sofijos redakcijos nuorašo likimą. Marginalijos l. 1–15 byloja, kad 1778 metais rankraštis buvo padovanotas Mošnogirės vienuolynui, įsikūrusiam Čerkasų srityje, rytuose besiribojančioje su Vinicos sritimi (nuo Serbų kaimo iki minėto vienuolyno – apie 400 km). 1854 m. rankraštis Sof. 131 fiksuojamas Kijevo Sofijos arkikatedros rankraščių bibliotekoje, žr. plačiau [Гнатенко 2003, 110–111].

Kitų dviejų rankraščių istorija dokumentuota fragmentiškai, bet kai kurios jos epizodus atsekti visgi įmanoma. XVI a. antroje pusėje kodeksas Mich. 529 buvo restauruotas: vietoj prarastų XV a. devintojo dešimtmečio pradžios lapų buvo įdėti nauji, kuriuose buvo perrašytas tos pačios

Kijevo Sofijos redakcijos tekstas. Kiek vėliau prie šio rankraščio buvo įrišta pamokomoji Evangelija, kuria 1604 m. perrašė Abraomas Beloborodskis Petigorų mieste (Voluinės sritis, Ukraina). 1808 m. konvoliutas buvo naujai įrištas Kijevo metropolijos vikaro vyskupo Irinejaus Falkovskio liepimu, priklausė šv. Michailo Aukso kupolų vienuolyno rankraščių kolekcijai. Šio kodekso ir Mosk. 710 kalbos, rašto bei apipavidalinimo ypatumai nurodo jų ukrainiečių–baltarusių (= LDK rusėnų) kilmę, žr. plačiau [Гнатенко 2003, 111–113; Жучкова, Мошкова, Турилов 2000, 182].

Kijevo metropolijoje ši Sinaksaro redakcija (plačiau apie ją žr. [Чистякова 2014b, Чистякова 2014b]) buvo ne tik tiražuojama, bet ir naudojama sudarant kitas LDK rankraštes knygas. Jai būdingų tekstų aptinkame vėlesniuose XVI–XVII a. LDK ir Lenkijos karalystės rankraštiniuose rinkiniuose.

LITERATŪRA

Гнатенко Л., 2003: Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Каталог. Київ.

Жучкова И.Л., Мошкова Л.В., Турилов А.А., 2000: Каталог славяно-русских рукописных книг. XV век. РГАДА. Москва.

Макеева И.И., 2006: Типология структуры ранних чудес св. Николая Мирликийского, in Лингвистическое источниковедение и история русского языка 2004–2005. Сборник статей. Москва, 252–280.

Чистякова М.В., 2011: Архаичные черты в прологах Великого княжества Литовского, Slavistica Vilnensis 2011. Vilnius (Kalbotyra 56 (2)), 23–34.

Чистякова М.В., 2014a: Киево-софийская редакция Простого пролога: общая текстологическая характеристика, in Славянская письменность Великого Княжества Литовского. Характерные черты и специфические особенности. Вильнюс, 37–72.

Чистякова М.В., 2014b: Источники индивидуальных поучений киево-софийской редакции Простого пролога: сентябрь–февраль, in Славянская письменность Великого Княжества Литовского. Характерные черты и специфические особенности. Вильнюс, 73–116.

LDK slaviškoji rankraštinė knyga (Lavr's Evangelija, XIV a.). Ilustracija iš leidinio Нікалаєў М.В. Гісторыя беларускай кнігі. Т. 1: Культура Вялікага Княства Літоўскага. Мінск, 2009, 36.

Ar buvo rasti Vytauto Didžiojo palaikai Karalių kriptoje 1931 m. rugsėjo 21 d.?

Saulius PODERIS, Vilnius

Tėsinys. Pradžia Nr. 1

Atradus išniekintas dėžutes buvo iškelta hipotezė, jog jos buvo apiplėštos per karą su Maskva 1655–1661 m. ir vėliau perlaidotos į nišą po altoriumi.

Neradus karališkųjų palaikų po Šv. Kazimiero koplyčia, pradėta jų ieškoti kitur. Buvo keliamos dvi versijos – arba šie palaikai yra dingę amžiams, arba, kaip teigė kunigas Savickis, buvo iš Karalių koplyčios perkelti XVII a. į garbingą ir sausesnę vietą, greičiausiai esančia po presbiteriją³⁷. Antrajai hipotezei pritarė ir S. Lorentzas su J. Klosu. Šioje vietoje reiktų atkreipti dėmesį ir į tai, kad nepasitvirtinus spėjimams, jog abiejų karalienių palaikai yra palaidoti po Šv. Kazimiero koplyčia, turėjo būti neatmetama galimybė, jog ir Vytauto Didžiojo, ir Aleksandro Jogailaičio bei abiejų Žygimanto Augusto žmonių palaikai gali gulėti ne atskirose kriptose, o vienoje.

Kun. P. Sledzevskis, remdamasis savo užrašais, atliktais 1931 m. rugsėjo 18–21 d., taip apibūdino kriptos su karališkaisiais palaikais atradimo seką:

Rugsėjo 18 d. (penktadienis) – p. J. Pekša kalbėjo su prof. J. Klosu apie skersinį, paslaptinę viduramžių pamatų mūro bloką, esantį bazilikos viduryje, po šiandienine presbiterija. Buvo kalbama apie jo kilmės nustatymą. Bendru sutarimu nutarta, kad tai pamatinis blokas kažkokios ankstesnės pilies bažnyčios išorinės sienos. P. J. Pekša ir prof. Klossas kalbėjo [...] apie prie presbiterijos iškastų perkasų panaikinimą, kadangi matavimo darbai toje vietoje jau baigti. Buvo nuspręsta perkelti darbus į kitą katedros dalį!

Rugsėjo 19 d. (šeštadienis) – p. J. Pekšos pokalbis su konservatoriumi dr. Stanislovu Lorentzu apie tą patį pamatų mūrą. Suabejota dėl skersinio bloko apibrėžimo kaip minėtos tariamos bažnyčios sienos pamato. Laikoma buvo, kad tai viduramžių šv. Kryžiaus altoriaus fundamentas. Altorius buvo didžiojo kunigaikščio Vytauto pastatytas vyskupo Mikalojaus laikais. Šia proga dar kartą buvo nustatyta, kad šio bloko plokštumoje ir ką tik atrastoje arkutėje virš gretimos barokinės kriptos skliauto yra 8–9 cm storio viduramžių plytos. Tokiu atveju šios įdomios, senos požemių dalies tyrimai nebūvo nutraukti. Toliau tyrinėdamas J. Pekša atliko tikslus matavimus ir nustatė viduramžių sienos plokštumos padėties 16 cm nesutapimą su plokštuma sienos, turinčios barokinę apdailą. Iš to sekė, jog barokinė apdaila yra iš pusės plytos, tačiau plytų rišimas rodė, kad turėjo būti ne mažesnė kaip vienos plytos. Jeigu taip, tai viduramžių sienoje turi būti tuštuma (niša, praėjimas), kurioje tilptų visa plyta išilgai, o kur tokios tuštumos nėra, pusė plytos. Šias išvadas patvirtino: 1. Vienos plytos išėmimas iš barokinės apdailos ir nustatymas, jog ištis plačia plyta buvo skelta pusiau, 2. Skylės tam tikroje viduramžių bloko vietoje išmušimas link didžiojo altoriaus prie gretimos barokinės kriptos skliauto ir nustatymas, kad tai yra įėjimas į gotikinę kriptos vidų.

Tarp kitko, šio įėjimo užmaskavimas „dekoratyvia“ barokine apdaila buvo tiek profesionalus, kad jo nepastebėjo, pvz., arch. Gucevičius, kuris gretimose barokinėje kriptoje, be abejonės, buvo, nes įėjimas į ją užmūrytas Gucevičiaus laikų plytomis. Reiktų pažymėti, kad nustačius senos kriptos egzistavimą, J. Pekšai gimė aiški mintis, jog taip gerai ją užmaskavus, tikėtina, kad išlikus nepaliestai nuo XVII a. bus kažkokių įdomių radinių. Tačiau net nebuvo galvota, kad ant jos dugno yra karališki palaikai.

Rugsėjo 20 d. (sekmadienis) – daugkartiniai J. Pekšos plytų dydžių ir apdailos skirtumų patikrinimai ir šimtaprocentinis įsitikinimas dėl gotikinės kriptos atradimo.

Rugsėjo 21 d. (pirmadienis!) – ryte išmušamas praėjimas į tą kriptą iš viršaus, arkutės vietoje, kad galima būtų nusileisti ir išmatuoti. Netikėtai J. Pekša pastebė karalienės Elžbietos karūną ant išsiklaidančios iš sienos akmeninės plokštės ir kaukolę su k. Aleksandro karūna bei karalienės Barbaros karstą! Pirmasis J. Pekšos lydimio techniko Kazimiero Vilkaus nusileidimas į kriptą ir „karališkų kapų“ atradimas. Išeinant iš kriptos užfiksuotas tikslus laikas: 8.45 val. Nedelsiant karališki kapai apsaugomi ir J. Pekša asmeniškai praneša apie netikėtą radinį konser. St. Lorentzui ir prof. J. Klosui. Tik 12 val. kai kurie Katedros gelbėjimo komiteto nariai įėjo į kriptą tokiu ciliškumu: p. J. Pekša, kun. Prel. A. Savickis, prof. J. Klossas, p. konservatorius dr. St. Lorentzas, p. dr. M. Morelovskis ir atsitiktinai ten buvęs p. dek. Ferdinandas Ruščicas. 14 val. Trečias nusileidimas bažnyntinių ir valstybinių dignitorų į gotikinę kriptą su karališkaisiais kapais. Šią akimirką įamžino p. J. Bulhako nuotrauka³⁸.

Štai kaip kriptos atradimo momentą duodamas interviu Vytautui Landsbergiui–Žemkalniui apibūdino J. Pekša:

...Pagaliau paskutinis nervų įtempimas, ir pasidareš sau patogų pastolėlį, kišu ranką į galyčią ir paslaptinę tamsą. Kažkodėl nenorėjau žiebtį lempučių, neikišęs galvos į kriptą. Galų gale paspaudžiu mygtuką, ir iš kairės sužibo karūna ant kaukolės (!) (stebint iš koridoriaus, Aleksandro palaikai buvo iš dešinės – autoriaus past.). (1 pav.)

Pro siaurą angą pasistūmėjau pirmyn ir mano neapsakomam nustebimui nebuvo ribų – prieš mane, nišoje, trys įgrįvę karstų likučiai! Ant vidurinio karsto matau uždėtą kažkokią lentelę, o nuvedus šviesą kriptos sienomis staiga kažkas sužibo. Ant akmens iškyšulio matau aukso karūną... Vos neapalpau – ko gero, Vytautas!

1 pav. Karalių kriptos vaizdas iš koridoriaus pusės. Fot. aut. J. Bulhakas. 1931 m. (LVIA 1135-3- 308 (11) (2))

Kriptoje per sprindį vandens. Įelektrintas nepaprasto reginio, karštingiškai imu ardyti kitas plytas, kad galėčiau įlipti ir pažiūrėti iš arti. Esu jau kriptoje – ant vidurinio karsto alavo lentelė su lotynišku įrašu. Tai kunigaikštienės Barbaros Radvilaitės metrika. (2 pav.)

Vėliau paaiškėjo ir kitų karstų turinys: karaliaus Aleksandro iš kairės ir karalienės Elžbietos iš dešinės. Aukso karūna, matyt, tyčia buvo padėta ant akmens iškyšulio apie metrą virš kriptos grindų.

Kiek atsipeikėjęs, grįžau į savo kriptą ir galvoju, kas daryti. Nieko gudresnio negalėjau sugalvoti, kaip parodyti savo turtą gerajam mūriniui. Sunku ir atpasakoti, ką išgyveno tas paprastas, nemokytas, bet išmintingas ir sumanus žmogus. Aptarėm padėti, ir nutariau pirmiausia su jo pagalba užtaisyti sienos angą ir tuo tarpu laikyti viską paslapyje. [...] Tačiau greit paaiškėjo, kad radinį slėpti netikslu ir viską reikia perduoti į istorikų rankas. Kad kurija būtų mane pagyrusi už šį darbą ar kuo atžymėjusi, pasigirti negaliu³⁹.

Technikas Kazimieras Vilkus apie kriptos atradimo momentą pasakojo kiek kitaip:

Koridoriaus skliauto viršuje padidinome angą, kad būtų galima patekti į vidų. Aš įlindau pirmas, po to atsigręžiau, žibintuvėliu apšviestas įėjimą J. Pekšai. Koridoriukas buvo siauras, eidamas priekyje apšviečiau grindis, ir atsidūrė nedidelėje, apie 3 x 4 dydžio, kriptoje. Prieš mūsų akis atsiskleidė neįprastas vaizdas: priešais įėjimą dumble ir griuvenose žibintuvėlio šviesoje pastebėjome kažkokį daiktą, prisiartinęs prie jo kreipiausi į Pekšą: „Pone, pažvelkite, čia guli kažkoks šalmas.“ Pasilenkiau ir pamačiau, kad tai ne šalmas, o žmogaus kaukolė su karūna. Pasukau šviesą į dešinę – kriptos kampe ant išsiklaidančios akmeninės gultuvės karūna. Sujaučiantas nekasdienio įvykio, šiek tiek prislopintu balsu šaukčiau: „Karūna.“ Tokio netikėto atradimo buvome smarkiai sukrėsti. Slindkama palei sieną, kurioje buvo anga, neidami gilyn į kriptą, prisiartinome prie karūnos. Apšvietėme ją žibintuvėliu iš arti, ji gulėjo ant pomirtinės lentelės, o ant jos – aukso grandinė. Mano kolega paėmė ir rankas grandinėle, pakėlęs apžiūrėjo ir atsargiai padėjo atgal. Apsigręžėme išeiti, dar sykį pažvelgėme į kriptos vidų: priešais angą, iš dalies panirusi į dugną, po plytų ir kalkių nuolaužomis, gulėjo kaukolė su karūna, šalia buvo išmėtyti pajuodę kaulai. Toliau į dešinę – ant tašų, pelenų spalvos perlaužęs luitas, kurio išvaizda priminė karstą. Gale, prie sienos – vėl kaukolė be karūnos, o šalia krūvelė kaulų, **ne išmėtyti, o tartum žmogaus rankomis sudėti į vieną vietą**. Visa tai gulėjo dumble, po plytų ir kaulų nuolaužomis. **Karstų nebuvo**, tik supuvusių lentų ir tašų fragmentai, ant kurių kažkada buvo padėti karstai. Ant kriptos sienų apie 35 cm aukštyje buvo matyti pajuodusių nuosėdų, tai pakilusio vandens pėdsakai.

Pasukome išėjimo link... Atsitokėję nuo pirmo įspūdžio, išėjome iš kriptos, angą pridengėme plokšte. Buvo pirmadienis, 1931 m. rugsėjo 21 d. 8 val 45 min.⁴⁰.

Vaivadijos konservatorius S. Lorentzas šį atradimą nupasakojo dar kitaip:

Po centrine nava atidengta nemažai pavienių kriptų. Jose daug bevardžių kaulų. Profesorius Klossas ir aš laukėme ir tikėjome rasti kriptą su karališkaisiais palaikais. Rugsėjo 20 d. po centrine nava arčiau presbiterijos randama nežinoma kriptą, nuvaloma nuo gruzo, kurio pašalinimas leidžia priartėti arčiau kriptos. Įėjimą į kriptą nutarta pramušti kitą dieną, anksti ryte. Rugsėjo 21 d. pas mane į kitą katedros aikštės pusę (vaivadiją) atėjo Pekša, nutaisęs liūdną miną pasakė, jog anksti ryte išmušė vieną plytą iš užmūryto įėjimo į kriptą, pašvietė elektrine lempute ir pamatė karūną – tai kriptą su karalių karštais. Liepėme jam į tą vietą nuvesti profesorius Klosą, o pats paskambinai į Varšuvą. Po to pats nuėjau iki katedros, pakviečiau vyskupą Michalkevičių (Michalkiewiczą) ir prelatą Savickį (Savickioje). Labai greitai susirinkome katedroje. Nusprendėme išmušti sienelę, kuri užmūryta įėjimą, ir įžengėme į kriptą, nedidelę gotikinę rusio patalpą, netinkuotą, mūrytą iš raudonų plytų. Karalių kapavietė

2 pav. Karalių kriptą. Fot. aut. J. Bulhakas. 1931 m. (LVIA 1135-3-308 (1) (3): A – Barbaros Radvilaitės karstas, B – Elžbietos Habsburgaitės palaikai, C – Elžbietos Habsburgaitės insignijos

3 pav. Žmonių grupė prie įėjimo į Karalių kriptą 1931 m. rugsėjo 21 d. po 14 val.

atrodė labai prastai! Vanduo ir čia padarė baisius nuostolius. Netvarkingai dumble gulėjo Aleksandro Jogailaičio ir karalienės Elžbietos, pirmosios Žygimanto Augusto žmonos, kaulai. Iš dumblo lindėjo karališka kaukolė su karūna. Šalia gulėjo sulaužytas bei surūdijęs kalavijas. Tik Barbaros Radvilaitės palaikai išsilaikė geriausiai, kadangi buvo užpilti kalkėmis⁴¹.

Išties, apie tai, kad J. Pekšos svajonė buvo surasti Vytauto Didžiojo palaikus, jis pats prisipažino Vytautui Landsbergiui–Žemkalniui⁴². Tas noras, manau, ir lėmė tai, kad be KGK vadovų leidimo jis įsibrovė į valdovų kapavietę 1931m. rugsėjo 21 d. rytą. Išties, nors ir yra K. Vilkaus, J. Pekšos, S. Lorentzo prisiminimuose nesutapimų, kyla klausimas, ar tie „prisiminimai“ nėra skirti viešumai. O mus domina, ar galėjo būti taip, kad šioje kriptoje greta Aleksandro Jogailaičio palaikų (kaip teigė kun. Bohušas) galėjo būti surasti Vytauto Didžiojo palaikai. Norint tai įrodyti ar paneigti, reikia pažvelgti į įvykių seką.

Radus valdovų kapavietę, atradėjai suskubo apie tai informuoti KGK vadovus ir kapitulos narius. Pekša nuskubėjo į vaivadiją ir pranešė apie atradimą S. Lorentzui, šis liepė pakviesti į katedrą KGK vadovą J. Klosą, o pats paskambino į Varšuvą ir apie kriptos atradimą informavo vyriausybės narius. Po to nuskubėjo į katedrą ir pakvietė vysk. K. Michalkevičių ir prelatą A. Savickį. Kas informavo M. Morelovskį, sužinoti nepavyko. Galėjo tai būti darbininkas Vituška, kuris taip pat buvo katedroje, kai K. Vilkus ir J. Pekša rado valdovų kapavietę, galėjo ir K. Vilkus. Čia reiktų prisiminti ir R. Kazlausko žodžius, kuriuos citavau straipsnio pradžioje apie iš katedros į „Literatų kavinę“ atbėgusi darbininką ir M. Morelovskį pranešusį apie Vytauto kapo atradimą. Tikėtina, jog darbininko žodžiai, ištarti M. Morelovskui: „Pone, rastas Vytautas!“, galėjo būti pasakyti ir S. Lorencui, o šis apie tai informavo Varšuvą, ir mano nuomone, gavo nurodymus, kaip elgtis toliau. 13 val. į katedrą atvykęs F. Ruščicas kitą dieną rašytame laiške žmonai pasakojo:

[...] Kai vakar beveik tik instinkto vedinas atėjau 1 valandą dienos į katedrą, aptikau iškastą vietą grindinyje prieš presbiteriją. Iš angos pažvelgė Klosą pagalbininkas, buvęs mūsų studentas, jaunas architektas Pekša ir man į ausį pranešė, kad buvo atrasti tie kapai, kurių taip uoliai

ieškota ir dėl kurių nuogąstauta, kad buvo apiplėšti, o kaulai supainioti [...]“⁴³.

Tos pačios dienos vakare F. Ruščicas tęsė:

[...] Tai, kad pataikiau į tą momentą buvo atsitiktinumas. Man atrodė, kad mūsų Istorinės-artistinės komisijos posėdį paskyriau pirmadienį 1 val. ir į katedrą įėjau tuo metu, kai į kriptą jau buvo **nusileidę kun. Savickis, Klossas, Lorentzas, Morelovskis ir Pekša**. Įspūdis buvo sukrečiantis. Mažoje kriptoje, **kur vietos buvo tik trims karstams**, grindis dengia lyg juodas sluoksnis. Iš jo atsiskleidžia kaukolė su karūna, šlaunikauliai – tai karalius Aleksandras. Kaukolė palinkusi natūraliai, kaip miegiant. Šalia šviesesnė masė – tai iš dalies išlikęs Barbaros Radvilaitės karstas. Prie tekstilinio kryžiaus pritvirtina metalinė lentelė. Toliau ir vėl juoda neraiški masė, ant mūro iškyšulio žvilganti, plona, auksinė karūna, o po ja auksinė grandinėle ir lentelė.

Stovėjome siaurame pakraštyje, kuris tarp palaikų buvo likęs prie sienos. Turėjome rankinius elektrinius žibintus. **Lorentzas iššifravo lentelių užrašus**. Nebuvo menkiausias abejonės. Stovėjome prieš autentiškus, nuo amžių ieškomus karališkus palaikus [...]“⁴⁴.

S. Lorentzas perskaitė įkapinių lentelių turinį, kurios liudijo čia palaidotas abi Žygimanto Augusto žmonas, Aleksandro Jogailaičio palaikai buvo identifikuoti pagal karališką karūną, buvusią ant karaliaus galvos. Kaip žinia, tai vienintelis Lenkijos karalius, palaidotas Vilniaus katedroje.

Toliau F. Ruščicas tęsė:

[...] Tuoju buvo paskambinta vyskupams. Arkivyskupas atėjo po pusvalandžio ir nenorėjo laukti vaivados, kuris tuo metu atliko patikrinimą mieste. Galiausiai susirinko visas būrys asmenų, kurį Bulhakas nufotografavo prie įėjimo į kriptą (3 pav.). Daug ką turėjome atlikti. **Dvasininkų požiūris buvo skandalingas**, nes nors šis įvykis kardinaliai keičia katedros sutvirtinimo ir sutvarkymo galimybes, **jie stengėsi viską suvesti iki minimumo, lyg užtuositi**. Mūsų pastangos buvo ir yra sutelktos ties būtent šio nepaprasto ir didžiulės reikšmės Vilniui įvykio prasmės išsklaidymu ir paryškiniu [...]“⁴⁵.

Vakare į katedrą buvo įleistas dienraščio „Slovo“ žurnalistas, kuris apibūdino Savickį, Ruščicą, Klosą, Pekšą, Morelovskį susijaudinusių, susigraudinusių, kaip ištis ir reiktų jaustis tokia iškilminga akimirka⁴⁶. Keista, tačiau J. Bulhako fotografijoje šis

Nukelta į 9 p.

Ar buvo rasti Vytauto Didžiojo palaikai Karalių kriptoje 1931 m. rugsėjo 21 d.?

Saulius PODERIS, Vilnius

Atkelta iš 8 p.

džiugesys atradėjų veiduose neatsispindi.

Ieškodamas atsakymų į pagrindinį šio straipsnio klausimą ir apsilankęs Lietuvos centriniame valstybės archyve, (LCVA) Vilniaus vaivadijos fonde visiškai netikėtai atradau raštelį – kvietimą, adresuotą S. Lorentzui atvykti į Istorinės-meninės komisijos posėdį 1931 m. rugsėjo 22 d. Šio kvietimo vienoje pusėje (nugarėlėje) yra raudono grafito pieštuku atliktas piešinys⁴⁷, (S. Lorentzas tokiu pat raudono grafito pieštuku pasirašinėjo kvietimų lapelius, esančius toje pačioje byloje) (4 pav.) kuri atidžiau pastudijavus (5 pav.) paaiškėjo, jog tai su valdovų kriptos kontekstu susiję vaizdiniai.

Viename iš jų vaizduojamas karstas, buvęs prie šiaurinės kriptos sienos, ir linija, vaizduojanti jo išnešimą iš kriptos. Kitame – karūna, kuri yra nepanaši nei į vieną iš oficialiai rastųjų. Rugsėjo pabaigoje–spalio pradžioje Varšuvoje buvo įsteigtas Vyriausybės karališkųjų palaikų globos komitetas (*Komitet Rządowy Opieki nad Grobami Królewskimi w Wilnie*), kurio pirmininku tapo artimas J. Pilsudskio draugas ir bendražygis, L. Želigovskio politikos šalininkas, premjeras A. Prystoras. Šis 4 asmenų komitetas perėmė visapusę karališkųjų palaikų bei su jais susijusių darbų kontrolę.

Kriptos fotografijos

J. Bulhako atliktos Karalių kriptos fotografijos yra neįkainojamas įrodymų šaltinis, kurį privalu išanalizuoti, norint rasti papildomų įrodymų šiai prielaidai patvirtinti arba paneigti. Fotografijų analizei iškėliau keletą uždavinių:

1) Analizuojant fotografijas, konsultuotus su profesionaliais archeologais.

2) Fotografijose užfiksuotą valdovų palaikų padėtį palyginti su natūra, įsitikinti, ar kriptoje galėjo tilpti daugiau nei 3 karstai.

3) Padedant archeologijos specialistams, pasistengti surasti „nelogiškas“ vietas fotografijose ir tik po to žiūrėti, kaip jas aiškino KGK nariai.

J. Bulhakas buvo vienintelis oficialus katedroje vykdomų darbų bei karališkųjų palaikų fotografas. Nuotraukose, kaip teigė KGK nariai, viskas fiksuota taip, kaip ir buvo rasta. Niekas nejudinta iš pirminės radimo vietos⁴⁸. Šiuo atveju reikėjo išsiaiškinti, ar tikrai taip yra? Jei Vytauto Didžiojo palaikai buvo rasti Karalių kriptoje ir iš jos išnešti, vadinasi, turėjo likti įkalčių, kurie šiose fotografijose turėtų matytis. Paaiškėjo, kad buvo fotografuota ne tą pačią dieną, kai buvo atrasti palaikai, o tik po to, kai buvo įstatytos geležinės durys, apsaugančios kriptą, ir įvesta elektra. Saugančios kriptą durys buvo įrengtos atradimo dienos vakare, o elektra įvesta tik po rugsėjo 23 d. Ir durys, ir elektros laidai matomi fotografijose. (1 pav.) Iš to galima spresti, jog buvo fotografuota tarp rugsėjo 24 ir 31 d. Tai liudija ir žinutės spaudoje⁴⁹. J. Bulhakas pirminės palaikų nuotraukas (21 nuotrauka)⁵⁰ KGK svarstyti pateikė spalio 1 d. KGK jų kokybei ir turiniui neprieštaravo⁵¹. Po 2 dienų fotografui už jas buvo sumokėta⁵². Didžioji dalis šių istorinių-meninių fotografijų kolekcijos šiuo metu saugoma Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA), keletas jų – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskijų bibliotekoje (LMAVB), Lietuvos dailės muziejuje (LDM) saugomos padidintos fotografijos, kurios buvo eksponuojamos specialiai šiam atradimui skirtoje parodoje Vilniaus katedros zakristijoje. Surinkęs šias nuotraukas nutariau jas nuosekliai sudėlioti, remdamasis datomis, užrašytomis ant dalies nuotraukų nugarėlių, bei įvykių seką kriptoje aprašančiais dienraščiais. Iš to paaiškėjo, kokie darbai, kaip ir kada buvo atliekami kriptoje. Paaiškėjo, kad Karalių kriptą fotografuota ne mažiau nei 7 kartus, o joje atlikta ne mažiau nei 65 tarpusavyje nesikartojančios fotografijos:

1) Tarp 1931 09 23 ir 1931 10 01 atlikta pirminė karalių palaikų fotofiksacija 21 oficiali fotografija iš ne mažiau nei 25.

2) 1931 10 26 atliktos ne mažiau nei 5 fotografijos, jose fiksuotos kalkių dėmės, esančios prie pietinės kriptos sienos, preparavimo momentai, dėžės su šiomis kalkėmis išneštos iš kriptos.

3) 1931 10 27 atliktos ne mažiau nei 2 fotografijos. Vienoje – išpreparuota Aleksandro Jogailaičio palaikų vieta, kitoje – Barbaros Radvilaitės karstas ir išpreparuota Elžbietos Habsburgaitės palaikų vieta.

4) 1931 10 28 atliktos ne mažiau nei 6 fotografijos, vaizduojančios Barbaros Radvilaitės palaikų preparavimo pradžią, kalkių luitų nuėmimą galvūgalio srityje, tekstilinio kryžiaus nuėmimą nuo karsto dangčio liekanų.

5) 1931 10 29 atlikta ne mažiau nei 11 fotografijų, vaizduojančių Barbaros Radvilaitės palaikų preparavimo tąsą. Fotografuoti palaikai nuosekliai, apeinant juos ratu.

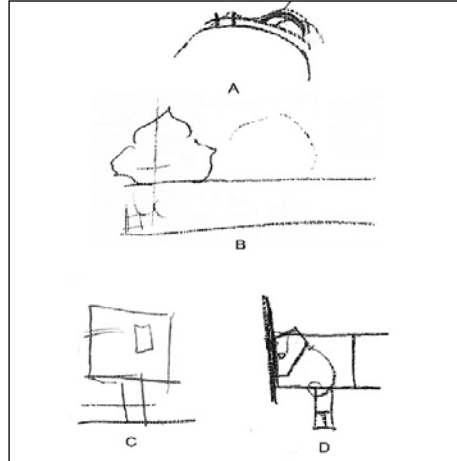
6) 1931 10 30 atlikta ne mažiau nei 13 fotografijų, iš kurių 11 vaizduoja detalų Barbaros Radvilaitės palaikų preparavimą. Kaulų, kaukolės, insignijų padėti. 2 fotografijos vaizduoja kriptoje dirbančius dailininkus – J. Hopeną ir F. Ruščiką.

7) 1931 11 07 atliktos ne mažiau nei 4 fotografijos. Visos jos vaizduoja Barbaros Radvilaitės skeletą su insignijomis.

Šiai analizei svarbiausios yra pirminio palaikų

4 pav. S. Lorentzui adresuotas kvietimas į Istorinės-meninės komisijos posėdį 1931 m. rugsėjo 22 d. ir kitoje jo pusėje esantis piešinys (LCVA f51 ap10 b1198 lp.104)

5 pav. Piešinio analizė: A – įėjimą į Karalių kriptą dengusi vidurinėsios kriptos siena, B – karūna, C – Barbaros Radvilaitės karstas, D – prie šiaurinės kriptos sienos esantis karstas ir jo išnešimas

6 pav. Karalių kriptos vaizdas iš įėjimo pusės. Fot. aut. J. Bulhakas. 1931 m. (LVIA 1135-3-308(26))

fiksavimo fotografijos⁵³. Atlikdamas vaizdų analizę, konsultavau su archeologais G. Gendrenu ir E. Ožalu.

Pirmiausia nutariau atsakyti į klausimą, ar šioje kriptoje buvo vietos kitiems Karstams ar karstui? Atsakymui gauti reikėjo išmatuoti karalių kriptą iš natūros. Buvo matuojami kriptos sienų ilgiai bei pločiai, plytų padėtis sienose, jas lyginant su J. Bulhako fotografijomis⁵⁴ ir karstų padėtimi jose.

Matuojant natūroje, paaiškėjo, jog Karalių kriptos šiaurinės sienos ilgis iki skliauto yra 1,79 m, skliauto plotis sienoje 1,16 m, tad bendras šiaurinės sienos ilgis – 2,95 m. Rytinės sienos ilgis 3,73 m, pietinės analogiškas šiaurinei, tik skliauto plotas joje 1,28 m. Vakarinės sienos, matuojant nuo pietinės sienos iki koridoriuko angos, ilgis apie 2,50 m. Į kriptą vedančio koridoriuko ilgis 1,70 m, plotis apie 69 cm. Natūroje lyginau kriptos rytinę sienoje esančias plytas ir tas pačias plytas fotografijoje. Remdamasis LVIA fotografijomis, nustaciau, kad Aleksandro Jogailaičio karsto kojūgalio plotis buvo apie 50 cm (fotografijoje užfiksuotas karsto kojūgalio apkalas, jo duomenys ir padėtis naudoti kaip orientyrai), o pats karstas, stovėjęs nuo šiaurinės sienos, nutolęs apie 90 cm. Vadinasi, tarp šiaurinės sienos ir Aleksandro Jogailaičio karsto buvo pakankamai vietos dar vienam karstui. Toliau lyginant plytų padėtį rytinėje sienoje ir karstų vietas fotografijoje, paaiškėjo, kad Barbaros Radvilaitės karstas nuo šiaurinės sienos yra nutolęs apie 2,40 m, o jo kojūgalio plotis buvo apie 55 cm. Vadinasi, tarp Aleksandro Jogailaičio ir Barbaros Radvilaitės karstų buvo 1 m pločio tarpas, kuriame buvo pakankamai vietos dar vienam karstui. Matavimų duomenis ir galimas karstų vietas pažymėjau fotografijoje (6 pav.).

Apie galima karsto vietą tarp šiaurinės sienos ir Aleksandro palaikų jau yra kalbėjęs ir archeol. dr. Vytautas Urbanavičius:

Ant dviejų rąstų sustatyti karstai lažo į tris dalis. Didžiojo kunigaikščio Aleksandro karsto dugnas kartu su kojų kaulais įsmuko tarp tų rąstų ir atsirėmė į dumblą. Juos dengė sutrūšusio karsto dangčio likučiai. Tik kairysis šlaunikaulis guli atskirai nuo griaučių ir ne tarp rąstų, o ant vieno iš rąstų, šalia karsto, arčiau kriptos šiaurinės sienos, lyg čia būtų padėtas specialiai. Šiauriniame kriptos pasienyje matyti keleto lentų likučiai, kurių padėtis (kryptis) rodo, kad tai greičiausiai dar vieno karsto dugno liekanos⁵⁵.

Kitų argumentų autoriaus nepateikė. Šiauriniame kriptos pasienyje veikiausiai guli ne karsto dugnas, o kriptoje buvusių medinių grindų fragmentas. Apie šių grindų egzistavimą kalbėjo ir KGK nariai. Jų liekanos matomos ir po Aleksandro Jogailaičio karsto kojūgalio apkalu.

Mečislovas Limanovskis vaizdingame rašinyje šias grūdins apibūdino kaip Aleksandro karsto dangčio liekanas, kurias į ši kampa (kaip, beje, ir kaulus) nuplovė vanduo:

[...] Kaulai (Aleksandro – autoriaus past.) nėra vienoje eilėje, kaip tai reikalauja skeletas, jei jie būtų vienoje vietoje. Matyt, jie yra sumaišyti. Arčiau galvos yra kojos kaulas, toliau palei sieną link kojų yra kaklo slankstelis. Patyręs anatomas, koks yra prof. Reichertis, atskleidžia tų kaulų kriptoje išsibartymą. Kaulų buvimas palei sieną liudija vandens veiklą.[...] vanduo karstą sugriovė ir išbarstė, nes matosi, kaip supuvę ir sutrūnėję karsto dangčio likučiai guli šone. Turėjo tas dangtis plaukioti kriptoje, atsimušti į sieną, paskui save tempdamas kaulus ir taip griaudamas tvarką. Vanduo judėjo kriptoje, ir tai yra taip keista, kad net neįtikėtina. Viskas aiškiausiai kalba apie judesį kriptoje, [...] buvusį kriptos rimties sudrumstinimą⁵⁶.

Kalbant apie vandenį, kuris neva išsklaidė Aleksandro Jogailaičio kaulus, archeologas dr. V. Urbanavičius labai taikliai pastebėjo:

[...] Kriptą apsėmė gruntinis, stovintis vanduo, ir jis tų kaulų nebūtų galėjęs pajudinti, nes jie primirkę, sunkūs, susmėgę į dumblą [...]⁵⁷.

Kalbant apie lentų likučius tarp Aleksandro Jogailaičio palaikų ir šiaurinės kriptos sienos, mano manymu, šios lentos yra per plonos, kad būtų karsto dugno ar dangčio lentomis. Apmuštas tekstiline medžiaga karsto dugnas aiškiai matyti į vakarų pusę nuo vidurinio rasto, o tekstilės likučiai apgobia kriptos centre esantį rastą (7 pav.). Šalia jų ant to paties rasto KGK narių padėtas guli dar šlapias, neseniai dumblė gulėjęs Aleksandro šlaunikaulis. Tai, kad jis čia buvo padėtas specialiai, išdavė šio kaulo spalva ir aukštis, kuriame jis gulėjo. Šlaunikaulis juodas (8 pav.), prisisunkęs vandens, o kriptoje pajuodo tik nuolat drėgmėje buvę ir turėję sąlytį su dumbliu bei įvairia organika kaulai.

³⁷W bazylice Wileńskiej. Stan robót w kaplicy św.Kazimierza-Gdzie są groby królewskie?-W przededniu decydujących odkryć. Słowo, nr. 192(2700) 1931 08 23, p. 3.

7 pav. Karalių kriptą. Vaizdas tarp šiaurinės kriptos sienos ir Aleksandro Jogailaičio palaikų. Spėjama pirmojo karsto vieta. Fot. aut. J. Bulhakas. 1931 m. (LVIA 1135-3-308(26) fragmentas): A – Aleksandro Jogailaičio šlaunikaulis, B – nurodytos vietos prie šiaurinės kriptos sienos, C – karsto dugnas (?)

8 pav. Aleksandro Jogailaičio kaukolė. Aut. L. Slendzinskis. Aliejus, fanera 59,5 x 54,5 cm (LDM T-4276)

³⁸Śledziowski, P. Kościół św. Anny – św. Barbary intra muros castri vilnensis. *Ateneum Wileńskie*, rocznik IX, 1934, p. 30–31.

³⁹LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS, V. Iš atminties ekrano. 2009, p. 325–326.

⁴⁰KITKAUSKAS, N. Vilniaus arkikatedros požemiai. *Kultūra*. Vilnius, p. 33–34.

⁴¹LORENTZ, S. *Album Wileńskie*. Warszawa, 1986, p. 98–99.

⁴²LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS, V. Iš atminties ekrano. 2009, p. 330.

⁴³RUSZCZYC, F. *Dziennik w Wilnie część druga*. Warszawa, 1996, p. 592–593.

⁴⁴Ibid p. 594.

⁴⁵Ibid.

⁴⁶Krypta królewska w podziemiach Katedry. *Słowo*. 1931 09 22, p. 1.

⁴⁷LCVA f51 ap10 b1198 lp.104.

⁴⁸MORELOWSKI, M. Wielkie Święto Królewskiego Wilna. *Kurier Wileński*, 1931 09 23, nr. 219(2161), p. 2.

⁴⁹Hold szczątkom Królewskim. *Słowo*, 1931 09 24, nr. 219(2727), p. 2.

⁵⁰LVIA F1135 ap.12 b.95 lp.35b.

⁵¹KGK Techninės komisijos posėdžio protokolas.

⁵²1931 10 03 komisija, sudaryta iš 3 asmenų (prof. J. Kłoso, K. Vilkaus ir J. Pekšos), priėmė 21 karališkųjų palaikų fotografiją, už kurias J. Bulhakui buvo sumokėta po 10 zlotų, ir padaugintas fotografijas, už kurias fotografui sumokėta po 1 zlotą už vieną. LVIA F1135 12 95 (35b).

⁵³Straipsnio autoriui yra žinomos 25 tarpusavyje nesikartojančios vaizdais karalių palaikų pirminės fotofiksacijos nuotraukos. Neatmetama galimybė, kad jų buvo atlikta ir daugiau.

⁵⁴Natūros tyrimui naudotos J. Bulhako fotografijos, esančios Lietuvos dailės muziejuje (fi-295, fi-286, fi-247, fi-288), taip pat fotografijos, esančios Lietuvos valstybės istorijos archyve (F1135-3-308 3,10).

⁵⁵URBANAVIČIUS, V. Vytauto Didžiojo kapavietės (nauja hipotezė). *Kultūros barai*, 2011, nr.1, p. 87.

⁵⁶LIMANOWSKI, M. Szczątki Aleksandra Jagiellończyka w katedrze wileńskiej. *Ilustrowany kurjer codzienny*, 1931 11 26, nr. 327.

⁵⁷URBANAVIČIUS, V. Vytauto Didžiojo kapavietės (nauja hipotezė). *Kultūros barai*, 2011, nr. 1, p. 86.

Monsinjero Alfonso Svarinsko asmenybės bruožai

Prof. Antanas TYLA, Vilnius

Pereitame amžiuje Nepriklausomoje Lietuvoje ir okupacijų metais išaugo daug asmenybių, kurių mentalitetas netelpa į jų nugyvento laikotarpio rėmus. Jie tęsia savo darbus ir būdami nebūtyje. Daugiausia tai rezistencinės kovos lyderiai – Jonas Žemaitis – Vytautas, Adolfas Ramanauskas – Vanagas, Antanas Slučka – Šarūnas, partizanų kapelionas Justinas Lelešius, paskutinis partizanas Antanas Kraujelis ir daugybė kitų. Tarp rezistentų matome ir baltagalvį Monsinjerą Alfonsą Svarinską. Kuo jis artimas ir didis, kuo jis kai kam nepatogus, kaip didelis nepranešiotas drabužis? Laikas pasakys. O dabar patys kiekvienas matom ir jaučiam.

2014 m. balandžio 29 d. Karininkų Ramovėje vyko knygos apie monsinerą Alfonsą Svarinską „Napataisomasis“ sutiktuvės. Ta proga kalbėjo Laisvės kovotojai, signatarai ir kiti politikai, mokslininkai, visuomenininkai. Jie akcentavo Monsinjero, kaip Lietuvos kaime užaugusio, atkaliai siekusio savo tikslu pagal obalsį tarnauti Dievui ir Tėvynei Lietuvai, niekaip sovietinės indoktrinacijos čiauptų nepagaunamo, nuosekliai dvasininko darbą vykdančio lietuvių mentalitetą. Salė buvo pilnutėlė. Nešė gėles, sveikinimo žiedus ir lazdelėmis pasiremiantys bendro likimo broliai. Pabaigoje išeinant sutikau visų gerbiama signatarę Nijolę. Ji lyg savęs klausdama, lyg tiesiog teigdama kreipėsi: „Ar mes išliksime, juk dabar daugiau tokių žmonių kaip Monsinjoras, nebėra“. Atsakiau, kad yra, kad Jo, tvaraus lietuvių poveikis visuomenei atsiskleis kitų piliečių gyvenimuose.

Žvelgiant į Monsinjero gyvenimo kelią galima išskirti kelis ryškius etapus ar kryptis, iš kurių pats ilgiausias – tai dvasininko rezistentas, Lietuvos valstybinės laisvės ir tuo pačiu pasipriešinimo sovietinei okupacijai kovotojo, Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo ir vėl atkurtos Lietuvos valstybės piliečio dvasininko kelias.

Monsinjoras gimė 1925 m. Nepriklausomoje Lietuvoje ir per 15 paauglystės metų iki sovietinės okupacijos pradžios, jausdamas patriotinę aplinką Tėvų ūkininkų namuose, Vidiškių, Deltuvos, Ukmergės pradžios mokyklose, Antano Smetonos vardo gimnazijoje jaunuolis Alfonsas augo kaip sąmoningas Lietuvos pilietis. Knygoje „Nepataisomasis“ jis prisimena: „Kai mokiausi vyresnėje klasėje, priklausiau šaulių organizacijai“ (p. 36).

Besimokantį vienoje gražiausių Ukmergės Antano Smetonos vardo gimnazijoje jauną Lietuvos patriotą užgriuvo visus idealus ir būsimus žygių griauianti žiauri, vulgari ir buka Sovietų Sąjungos okupacija, kuri iš karto tapo jaunojo Alfonso netoleruotinu svetimų režimu. Okupacija buvo priešprieša Lietuvos valstybingumui ir jo atkūrimas tapo Alfonso ir daugelio to meto jaunuolių siekiu. Anot Monsinjero „Ukmergės gimnazija buvo labai patriotiška“ (*Nepataisomasis*, p. 41). Tad visa aplinka formavo gimnazistų politines nuostatas okupantų atžvilgiu. Nacių okupacijos metais Alfonsas įstojo į Kauno kunigų seminariją, kur rado tokias pat nuotaikas. Prasidėjus sovietinei reokupacijai Monsinjoras organiškai įsijungė į partizanų vedamą kovą prieš okupantus už Lietuvos valstybingumo atkūrimą. Tai buvo sunki kova su sovietine kariuomene, skrebiais ir su besiplečiančiu kgb agentūros, kolaborantų, konformistų tinklu. Įsijungimas į Pasipriešinimą okupantams pareikalavo stipraus ryžto ir drąsos. Monsinjoras per sovietinės okupacijos metus buvo tris kartus suimtas ir kalintas. Atrodo, kad gulagas tiesiog negalėjo egzistuoti, neturėdamas Monsinjero savo gniaužtuose ir tokiu būdu gelbėti griaujamą sovietinę imperiją. Okupuotos Lietuvos aukščiausiojo teismo prezidiumas 1989 05 26 d. posėdyje konstatavo, kad A. Svarinskas „teistas 1948 03 27 ...laisvės atėmimu 10

m., bausmę atlikęs 1956 03 20, – antrą kartą teistas 1958 07 26...laisvės atėmimu 6 m., bausmę atlikęs 1964 04 09, dirbęs Raseinių rajono Viduklės parapijos klebonu, nuteistas laisvės atėmimu 7 m. su nutėmimu 3 metams...1983 05 06 nuteistas „už tai, kad 1978–1983 metų laikotarpyje, siekdamas susilpninti Tarybų valdžią, sistemingai skleidė tarybinę valstybinę ir visuomeninę santvarką žeminančius šmeižikiškus prasi-manymus. Tuo tikslu pasakė 18 pamokslų įvairiose Lietuvos bažnyčiose. Būdamas... „Katalikų komiteto tikinčiųjų teisėms ginti“ nariu, kartu su kitais nariais parašė ir platino panašaus turinio „dokumentus“, adresuotus TSRS Generaliniam sekretoriui, TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumui, TSRS Generaliniam prokurorui ir kt., iš viso 51 dokumentą. Tuo pačiu tikslu, kaip „Katalikų komiteto“ narys, pasirašė Maskvos grupės Helsinkio susitarimams TSRS–je remti dokumentą „30 metų Visuotinei žmogaus teisių deklaracijai“. Be to, namuose laikė antitarybinio turinio literatūrą“. Keičiantis aplinkybėms 1989 05 26 tas pats teismas kaltinimą atšaukė, bet pats kaltinimas paliko geru liudininku apie Monsinjero, kovojančio su okupaciniu režimu mentalitetą. Kurio gal būt ir pats Monsinjoras nefiksavo, neužsirašinėjo. Okupantų teisinė institucija –Lietuvos TSR prokuratūra 1983 03 24 pareiškime kaltinime „už skleidimą žinomai mela-gingų prasimanymų, žeminančių tarybinę valstybinę ir visuomeninę santvarką“ sudėjo visą Monsinjerui sekti agentūros darbą, parodydama kiek kgb agentūra turėjo užsiėmimo, kiek Monsinjero sekimas, pagal šiandieninę leksiką, sukūrė darbo vietų šnipams, šnipeliams, agentams, patikimiesiems asmenims, sekliams ar išdavikams.

Svarbiausia, kad Monsinjoras turėjo atvirą tribūną–Bažnyčios sakykla ir auditoriją–ją lankenčius tikinčiuosius. Iš paskos po atlaidus keliaujančiam ir bažnyčiose antitarybinius pamokslus sakančiam Monsinjerui keliavo agentai ir šnipeliai su įvairia įrašų technika ir įrašinėjo pamokslus, pateikdavo juos persekiotojams, o šie kaupė jam užvestoje byloje. Okupantams nusikalstama juose buvo tai, kad jis demaskavo okupacinį režimą pažeidžiant žmogaus teises, administracinėmis priemonėmis varžė tikinčiųjų ir Bažnyčios teises. Apie tai visi žinojo, bet kai Monsinjoras tai pateikdavo kaip žmogaus teisių varžymą, tapdavo nusikaltimu, o tai skelbiantis Monsinjoras – nusikaltėliu. Kaip išsiaiškino persekiotojai, dalis prie bylos pridėtų rezistencinių dokumentų buvo spausdinti „A. Svarinsko rašomąja mašinėlė „Consul“. Persekiotojai taip pat išsiaiškino, kad Monsinjoras dalyvauja „Lietuvos katalikų Bažnyčios Kronikos leidime“. Platindamas rezistencinius dokumentus, Monsinjoras bendravo su Vakarų pasaulio užsieniečiais, tokiu būdu savarankiškai pralauždamas sovietinės imperijos geležinę uždangą ir išviesindamas nusikalstamą sovietinę tikrovę. Monsinjoras organizuodavo kolektyvinius pareiškimus dėl žmogaus teisių pažeidimo, surinkdavo parašus ir siuntė į įvairias okupacinio režimo instancijas. 1982 10 28 Viduklėje A. Svarinsko rašytame kolektyviniame (558 parašai) pareiškime Lietuvos Kompartijos Centro komitetui atvirai paneigiama „sovietinė demokrati-ją“: „... Žvelgiant į tokią gyvenimo tikrovę,– rašė Monsinjoras, – kyla klausimas: kur mes gyvename? Mes įtikinėjami, kad esame pačios demokratiškiausios šalies piliečiai, bet demokratiją kol kas matome tik popieriuje...“ (bylos p. 171). Monsinjoras pradžioje, kaip 1863 m. sukilimo sukilėlių vadas Antanas Mackevičius, tą pareiškimą perskaitė bažnyčioje, o po to rinko parašus. Pats pareiškimas buvo paskleistas pasirašymui po visos Lietuvos parapijas. Iš viso kompartijos centro komitetas gavo 57 tokius kolektyvinius pareiškimus iš

Alfonsas Svarinskas (Alfredo Pliadžio nuotr.).

Kauno, Šiaulių, Panevėžio miestų, Kauno, Tauragės, Kretingos, Ukmergės, Šilutės, Vikaviškio, Marijampolės (Kapsuko), Raseinių, Rokiškio, Biržų, Kėdainių, Prienų, Alytaus, Lazdijų, Molėtų ir Utenos rajonų. Tai priminė 19 amžiaus pabaigoje valsčių ar parapijų kolektyvinius prašymus Rusijos imperijos institucijoms dėl lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo. Monsinjero pareiškimai tuomet buvo rimtas Lietuvos visuomenės rezistencijos telkimo būdas, rengimasis Lietuvos Sąjūdžiui.

Rimti kaltinimai Monsinjerui buvo keliama už Lietuvos okupacijos pagal Molotovo-Ribbentropo pakta nušvietimas, už Lietuvos valstybinės laisvės okupaciniu būdu panaikinimo aiškinimą. Kratos metu Monsinjero bute Viduklėje buvo surasta ir paimta Abdurachmano Avtorchanovo straipsnis „Ribentropo–Molotovo pakto užkulisinė istorija“, Abramo Tarco straipsnio „Žmonės ir žvėrys“ fotokopijos ir kt. Persekiotojai nustatė, kad Monsinjoras surastą užsienietišką antitarybinę literatūrą naudojo savo pamoksluose. Iš šnipelių užrašytų ir kgb perduotų A. Svarinsko pamokslų matyti, kad jis neigė okupantų sukurtą santvarką, žalojančią visuomenę. Sovietinis prokuroras apibendrindamas pamokslų turinį, pabrėžė, kad juose Monsinjoras, „neslėpdamas savo priešiško tarybinei santvarkai bei pašiepdamas ją, kėlė jai įvairius prasimanytus kaltinimus. Jis teigė, kad Lietuvos TSR tariamai socialistinio gyvenimo būdo pasėkoje yra plačiai paplitusios tokios socialinės ydos, kaip girtuokliavimas, alkoholizmas, chuliganizmas...kad tarybų valstybėje nesilaikoma pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių“ (p. 176–177)“.

1982 08 22 d. Veiviržėnuose sakydamas pamoksle jis teigė: „jog visuomeninės negerovės atsirado socialistinio gyvenimo būdo pasėkoje“ (p. 77). Monsinjoras atvirai kvietė priešintis okupaciniam režimui. Taip 1980 07 02 Žemaičių Kalvarijoje per pamokslą kalbėjo: „...matydami šitą sunaikinimą, nenusiminkime, bet priešingai, stokime į kovą. Ne tas yra tikras krikščionis, kuris moka nupiešti dabartinio gyvenimo negeroves, bet tas, kuris moka už tiesą dirbti, kovoti, aukotis, o jeigu reikia – ir mirti“ (p. 182).

Šitokią raginimą sovietinis prokuroras vertino, jog Monsinjoras taip „nedviprasmiškai šaukia klausytojus į kovą prieš tarybinę santvarką“ (p. 182). Tai buvo drąsus Monsinjero pareiškimai atviru tekstu ir tai reikalavo ypatingo ryžto ir drąsos, lyginant su nelegalioje sopoadoje parašytais antitarybiniais tektais. Pamokslų anotacijos buvo skelbiamos Lietuvos katalikų bažnyčios kronikoje ir tokiu būdu plito plačiame geografiniame areale, formavo

pasaulio kritišką nuomonę apie komunistinę valstybę.

Svarbi buvo Monsinjero ir jo bendražygių nuostata, rodanti atvirą nepasitikėjimą okupacine valdžia, kreipimasis į tarp-tautines organizacijas, Vakarų valstybių vadovus, Bažnyčių hierarchus, skelbiant užsienio lietuvių spaudoje, per Vatikano, Laisvės radiją dėl gynimo nuo sovietinio persekiojimo. To pačio siekė Monsinjero ir bendražygių, susitelkusių Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitete, parengti dokumentai. Persekiotojus ypač erzino tai, kad Katalikų komiteto dokumentus adresavo užsienio institucijoms. Jie, analizuodami visą Monsinjero veiklą, padarė išvadą: „Jo pamokslų ir „Katalikų komiteto“ veiklos analizė rodo, kad grynai religiniams dalykams jis beveik neskyrė dėmesio, o užsiėmė antisuomeniniais-politiniais klausimais, nors jie neįėjo į jo, kaip kunigo, funkcijas. Tokiu būdu, tariamas religijos, bažnyčios ir tikinčiųjų teisių gynimas jam buvo paranki priedanga savo antitarybinei veiklai, nukreiptai susilpninti Tarybų valdžią, maskuoti“ –tvirtino sovietinis prokuroras A. Novikovas. Čia jis tikrai neapsiriko, nes Monsinjras Alfonsas Svarinskas kovojo už Lietuvos valstybinę laisvę ir tikrai jam nerūpėjo stiprinti okupantės Sovietų sąjungos.

Atkūrus nepriklausomybę Monsinjoras buvo matomas ir girdimas kaip Aukščiausios Tarybos/Atkuriamojo Seimo narys, valstybės atkūrėjas.

Monsinjerą pažinau dalyvaudamas Lietuvos sąjūdžio valdybos veikloje, Laisvės kovotojų pagerbimo, minėjimo renginiuose Vilniuje, Aukštaitijoje, Žemaitijoje.

Monsinjero viena iš ypatybių buvo veiklumas ir pagarbos ugdymas Lietuvai nusipelnusiems žmonėms. Jis savo lėšomis išleido partizanų vado Jono Žemaičio – Vytauto portretą, įrengė Didžiosios Kovos Apygardos parką, pastatė paminklą Kadrenų kaimo partizanams. Teko dalyvauti dviejuose ten surengtuose iškilminguose paminėjimuose. Juose dalyvavo sukviešti politkaliniai, šauliai, kariuomenė, aplinkiniai gyventojai, politikai, akademinės visuomenės atstovai, Ukmergės rajono administracija. Renginiai rodė Monsinjero organizacinius sugebėjimus ir norą sutelkti Nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos žmones patriotinei pilietišškai veiklai, kad rūpintųsi Valstybe, žmonių dora ir gerove.

Monsinjerą pamine kaip ištikimą Lietuvos pilietį, kunigą, siekiantį visų susitelkimo kilniems Lietuvos tikslams. Tai nesunaikinama Monsinjero atminties vertybė ir pavyzdys visiems Lietuvos politikams, žiniasklaidai, visuomeninėms organizacijoms.

Minint pedagogo, literatūrologo ir publicisto Viktoro Alekno 100-ąsias gimimo metines

Prof. dr. Vytautas URBONAS, Vilnius

Kai 2007 m. birželio 30 d. mes, keli buvę Viktoro Alekno moksladragiai, susirinkome pas jį Vilniaus tremtinių globos namuose paminėti Vilniaus universiteto baigimo 40-mečio, V. Alekna, kuriam tada jau ėjo 93 metai, buvo kaip visuomet žvalus, iškalbus, pilnas naujų minčių ir, rodos, neišsenkančios energijos. Jis mielai pasakojo apie savo darbus, prisiminė tolimus jaunystės metus, studentiško gyvenimo dienas, aptarė pastaraisiais metais paskelbtas publikacijas, šiek tiek atskleidė ateities planus. Gaila, kad jam nepavyko visko įgyvendinti, nes lygiai po pusmečio, 2008 m. sausio 30 d., jis mirė.

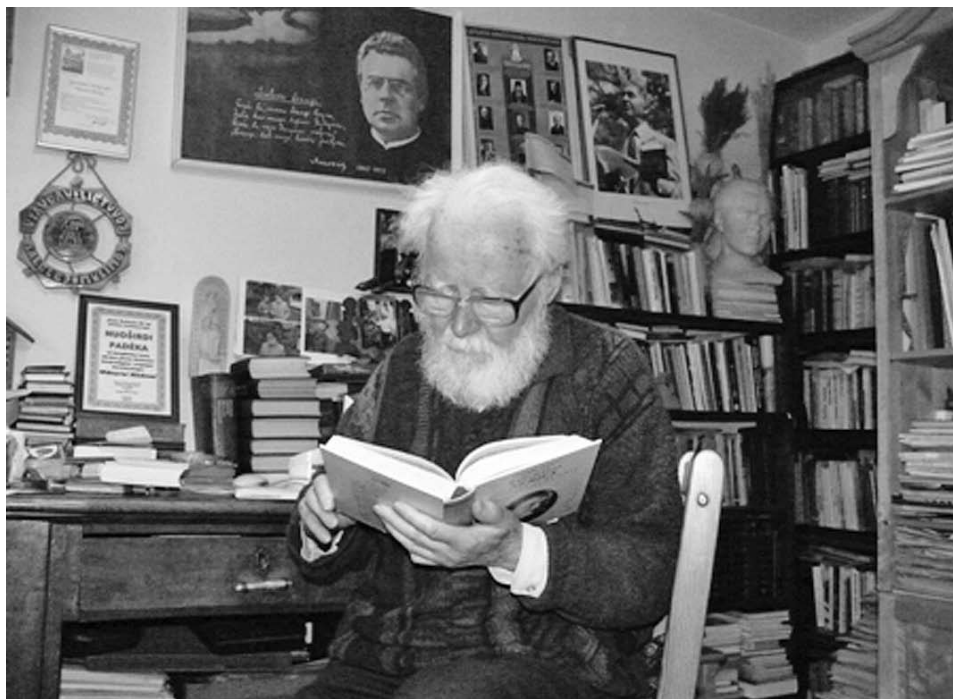
Gimęs 1915 m. kovo 19 d. Raseinių valsčiuje, Pašlynio vienkiemyje, bežemių valstiečių šeimoje, Viktoras Alekna pradžios mokslus pradėjo 1922 m. Vadžgiryje. Kadangi tėvai per 1919–1926 m. Lietuvoje vykusių žemės reformą gavo beveik 15 hektarų žemės, Viktorui nuo mažens teko nemažai dirbti įvairių žemės ūkio darbų. Tačiau kiek pasimokęs Aukštašlynio, Sujainių, Pašlynio pradžios mokyklose, jis 1926 m. pavasarį sėkmingai išlaikė stojamuosius egzaminus į Raseinių gimnazijos antrą klasę ir pradėjo rimtus mokslus. 1933 m. užbaigęs Raseinių gimnaziją, tu pačių metų rudenį įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, kuriame iki 1937 m. studijavo lotynų kalbą, lietuvių literatūrą ir pedagogiką. 1937–1938 m. atlikęs karo tarnybą Lietuvos karo mokykloje, nuo 1938 m. rudens iki 1945 m. pradžios mokytojavo Raseinių žydų gimnazijoje, Alytaus, Kauno 6-ojoje bei Laukuvos gimnazijose; visose gimnazijose dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, o Kauno 6-ojoje ir Laukuvos gimnazijose dar ir lotynų kalbą, Laukuvoje dar ir karinį rengimą. 1945 m. trumpai dirbo mokytoju Kauno universiteto Darbininkų ir valstiečių parengiamuosiuose kursuose bei Kėdainių apskrities Ariogalos valsčiaus Sližių pradžios mokykloje, o mokslo metams pasibaigus pradėjo dirbti Kauno dailės institute bibliotekininku. Tačiau 1945 m. rugpjūčio 8–9 d. naktį Kauno saugumiečių buvo suimtas, kalintas Kaune, paskui Vilniaus Lukiškių kalėjime, o tu metų spalio 24 d. kartu su keliais tūkstančiais kitų Lietuvos žmonių įsodintas į krovinius vagonus ir traukiniu išvežtas į Vorkutos lagerius.

Viktoras Alekna Vorkutoje dirbo statybose, tiesė kelius, daugiau kaip šešerius metus dirbo po žeme 7-ojoje anglies kasykloje. 1955 m. pradžioje iš lagerio išleistas be teisės išvykti iš Vorkutos teritorijos dar pustrėčių metų ten dirbo statybinių medžiagų sandėlininku ir krovėju,

ir tik 1957 m. liepos mėnesį kartu su žmona, taip pat buvusia kaline Leoncija Bielinyte iš Ignalinos rajono Tverečiaus valsčiaus Kelpučių kaimo, ir dvynukais vienerių metų sūnumi Algimantu ir dukterimi Viktorija sugrįžo į žmonos tėviškę. Kurį laiką dirbo Švenčionėlių melioracijos stotyje darbininku, vėliau buhalteriu, Švenčionėlių internatinės mokyklos ūkvedžiu ir tik 1960 m., Lietuvoje atšilus politiniam klimatui, geriems žmonėms padedant, gavo darbą Jonavos rajono Skarulių aštuonmetėje mokykloje, kur iki 1964 m. dėstė įvairius dalykus. 1962 m. įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros neakivaizdžiai ir universitetą baigė 1967 m. Nors aukštojo mokslo diplomą gavo jau būdamas brandaus amžiaus, turėdamas 52 metus, tačiau mėgdavo žymesnėmis progomis susitikinėti su gerokai jaunesniais buvusiais kurso draugais (Danute Valentukevičiūte, Alfredu Guščiumi, Stasiu Jankevičiumi, Vyta Urbanu ir kitais). Nuo 1964 m. Viktoras Alekna dirbo Širvintų rajono Bagaslaviškio vidurinėje mokykloje, dėstydamas vokiečių kalbą, o po ketverių metų persikėlė į to paties rajono Juodiškių aštuonmetę mokyklą, kur iki 1975 m., iki išėjimo į pensiją, dėstė tik lietuvių kalbą.

1957 m. sugrįžęs iš tremties V. Alekna beveik 20 metų neturėjo pastovesnės gyvenimo vietos, buvo priverstas net dvylika kartų keisti savo gyvenamąją būstą, todėl, išėjęs į pensiją, 1976 m. nusipirko sodybą Širvintų rajono Kantrimiškių kaime, kurioje paskui su šeima išgyveno 22 metus. O 1998 m. jis gavo vietą Vilniaus tremtinių globos namuose, kur įsikūrė kartu su žmona, nes sūnus ir dvi dukterys (jaunesnioji Sigutė gimusi Lietuvoje 1960 m.) jau buvo įsigiję specialybes, sukūrė šeimas ir gyveno savarankiškai.

Viktoras Alekna visą gyvenimą buvo aktyvus visuomenininkas. Apie ateitininkus jis sužinojo vos įstojęs į Raseinių gimnaziją, o į jų kuopos veiklą įsitraukė 1928 m. Pradėjęs mokyti Vytauto Didžiojo universitete, jis įstojo į studentų ateitininkų sąjungos „Vytauto“ klubą. 1940 m. pradėjęs dirbti Alytaus gimnazijoje, jis buvo paskirtas moksleivių šaulių būrio vadu. Mokytojaudamas Raseiniuose savo veiklą susijęs su Lietuvos krikščionių demokratų partija; šiai partijai priklausė ir atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, nuo 1993 m. 1991 m. buvo vienas iš Lietuvos žurnalistų draugijos steigėjų, tapo jos nariu. Nuo 1998 m. V. Alekna priklausė Lietuvos atsargos karininkų sąjungai, nuo 1999 m. – Lietuvos rašytojų sąjungai.

Viktoras Alekna savo bute Vilniuje, tremtinių namuose. www.mokslasplius.lt nuotr.

Nors būdamas labai visuomeniškas ir mėgstantis tą darbą, Viktoras Alekna jo nelaikė svarbiausiu savo gyvenimo kelyje. Nuo jaunų dienų jį labiau viliojo žurnalistinis ir literatūrinis darbas. 1930 m. pasirodė jo pirmoji publikacija – skautų laikraštelyje „Budėk“ buvo išspausdinta nedidelė penkiolikamečio parašyta žinutė. Netrukus V. Alekna pradėjo rašyti vaizdelius, apsakymėlius, kiek vėliau ir eilėraščius. Dar gimnazistu būdamas pradėjo bendradarbiauti žurnale „Karys“ ir laikraštyje „Ūkininko patarėjas“, vėliau, jau studijuodamas, pradėjo rašyti straipsnius ir dienraštį „Rytas“, žurnalas „Pavasaris“, „Židinys“, „Lietuvos mokykla“. 1935–1940 m. jis paskelbė daugiau kaip 40 įvairaus turinio knygų recenzijų bei keletą literatūros straipsnių įvairiuose leidiniuose, daugiausia dienraštyje „XX amžius“ ir žurnale „Naujoji Romuva“, kurio redakcijoje 1935–1936 m. jis dirbo etatiniu darbuotoju. 1937–1938 m., atlikdamas karinę tarnybą, žurnale „Kariūnas“ išspausdino eilėraščių ir apsakymų. Sugrįžęs iš tremties, nuo 1957 m. pradėjo rašyti straipsnius ir Švenčionėlių rajono laikraštį „Naujas gyvenimas“, respublikinį mokytojų laikraštį „Tarybinis mokytojas“, dienraštį „Tiesa“, savaitraštį „Literatūra ir menas“, Širvintų rajono laikraštį „Lenino keliu“, žurnalą „Kultūros barai“, vėliau, jau nepriklausomoje Lietuvoje – į Širvintų rajono laikraštį „Širvinta“, laikraščius „Naujas dieno vidis“ (vėliau „Dienovidis“), „XXI amžius“, „Apžvalga“, „Mokslo Lietuva“, „Voruta“, dienraštį „Lietuvos aidas“, žurnalą „Varpai“, kitus laikraščius ir žurnalus. Iš viso periodikoje išspausdino daugiau kaip 1300 įvairaus pobūdžio rašinių, kuriuos neretai pasirašinėdavo ir slapyvardžiais (jį turėjo apie 60). Tarp V. Alekno publikacijų – apybraižos apie Vincą Kudirką, Juozą Krūminą, Praną Dovydaitį, Mykolą Krupavičių, Kazimierą Pakštą, Aleksandrą Stulginskį, Antaną Kniūkštą, Juozą Keliuotį, Antaną Miškinį, Antaną Dambrauską ir daugelį kitų, taip pat publicistiniai straipsniai apie dabartinę Lietuvos inteligentiją, lietuvių kalbos padėtį ir slapyvardžių pavojus, politika, morale, kitas šiandieninio gyvenimo aktualijas.

Bene daugiausia metų Viktoras Alekna paskyrė nevienareikšmiškai vertinamos Salomėjos Nėries kūrybos ir gyvenimo tyrinėjimams. Jis visai pagrįstai vadinamas šios poetės metraštininku. Kaip vėliau prisipažino pats V. Alekna, jam jaunystėje Salomėja Nėris nekėlė didesnio dėmesio, nors buvo perskaitęs visus jos poezijos rinkinius bei periodikoje spausdintus eilėraščius, vieną kitą posmelį išmokęs atmintinai. Tačiau 1947 m. Vorkutos lageryje gavęs prieš metus Lietuvoje išleista Salomėjos Nėries „Poezijos“ dvitomį, laisvesniu laiku jis pradėjo skaičiuoti poetės eilėraščių žodžius. Tą darbą tęsė, tiesa, su pertraukomis, ir sugrįžęs į Lietuvą. Tačiau jį apsunkino tai, kad 1957 m. pasirodė S. Nėries „Raštų“ tritomis, kuriame išspausdinta gerokai daugiau eilėraščių. Teko iš naujo perskačiuoti poetės pavartotus žodžius, tiesa, apsiribojant tik dviem pirmaisiais poezijai skirtais tomiais. O sumanymą išleisti dažnumų žodyną pavyko įgyvendinti tik 1980 m. – tais metais pasirodė tęstinio mokslinio leidinio „Literatūra ir kalba“ 16 tomas, kuriame buvo išspausdintas V. Alekno parengtas „Salomėjos Nėries poezijos dažnumų žodynas“. V. Alekna

suskaiciavo, kad poetė kūryboje pavartojo 7246 žodžius, kurie tekstuose pasikartojo 67 090 kartų, tai yra vienas žodis – vidutiniškai maždaug po 9,25 karto.

Rengdamas minėtą dažnumų žodyną, V. Alekna visą laiką rinko duomenis ir apie Salomėjos Nėries gyvenimą bei veiklą. Jis lankė jos pažįstamus, draugus, mokinius, gimines, rinko medžiagą Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fonduose. Apie 1970 m., kai aš dirbau Lietuvos informacijos institute, V. Alekna neretai pas mane užėdavo, prašydamas padaryti iš bibliotekų pasiskolintuose leidiniuose išspausdintų S. Nėries eilėraščių ar su ja susijusių kokių nors tekstų ar dokumentų kopijas (tais laikais jos paprastai buvo daromos elektrografiniais dauginimo aparatais, kurių Lietuvoje mažai kas turėjo). Surinktus duomenis pirmiausiai jis panaudojo „Vagos“ leidyklos pasiūlymu rengdamas naują pilnesnį Salomėjos Nėries „Raštų“ tritomį, kiekvieno tomo pabaigoje pateikdamas plačius paaiškinimus ir komentarus, stengdamasis kiek įmanoma eilėraščius bei poetės lyrinius išgyvenimus susieti su biografijos faktais, konkrečiais gyvenimo įvykiais. Šis S. Nėries kūrybos rinkinys išėjo 1984 m., minint poetės 80-ąsias gimimo metines.

1988 m. Viktoras Alekna baigė rengti kitą, bene reikšmingiausią, nepaprastai daug darbo ir jėgų pareikalavusį veikalą – „Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraščių“, kuriam panaudojo daugelio metų Lietuvos bei užsienio periodinėje ir neperiodinėje spaudoje skelbtas su poete susijusias publikacijas įvairiomis kalbomis, Lietuvos archyvuose ir didžiųjų bibliotekų fonduose aptiktus dokumentus. Metraštyje kalendorine seka pateikti tikri poetės gyvenimo įvykiai, kūrybos raida, jos gerbėjų ir garbintojų jausmų apraiškos, amžininkų, draugų ir jos kūrybos vertintojų pareikštos mintys, straipsnių ir laiškų citatos. Dėl tuo metu prasidėjusio Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo ir iškilusių ekonominių sunkumų leidinio spausdinimas užsitęsė: pirmoji „Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraščių“ knyga pasirodė tik 1995 m., antroji – 1997 m. O 1996 m. išėjo Viktoro Alekno parašyta poetės biografinė apybraiža „Salomėja“, kurią jis, remdamasis S. Nėries dienoraščiais, jos artimųjų ir pažįstamų prisiminimais, rašė taip pat gana ilgai – nuo 1977 iki 1992 m. (knygos turinį sudaro keturios dalys: 1. Jaunystės sapnas, 2. Anksti rytą, 3. Laisvės vasara ir 4. Karas! Karas!). Peržiūrėjęs visus prieinamus šaltinius ir surinkęs gausybę įvairiausių duomenų, V. Alekna geriau negu bet kuris kitas tyrinėtojas susipažino su Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos vingiais, klystkeliais. Kaip pažymėjo žurnalistė Audronė Viktorija Škiudaitė, jis tikriausiai buvo pirmas, kuris pasakė visą tiesą apie S. Nėries asmenį; jis ir mylėjo poetę, ir kartu jai buvo negailestingas. Atrodė, kad tyrinėtojas žinojo, jautė ir galėjo įrodyti, kuris poetės eilėraščių motyvas koki gyvenimo tarpsnį gali atspindėti. Beje, jam ne kartą teko susitikti ir su žmonėmis, kurie buvo pasiryžę pasmerkti jį ir visus kitus, rašančius apie Salomėją Nėrį.

Tęsinys kitame numeryje

MOTERŲ DIENOS PRŪGA!

GERIAUSIOS DAINOS

KINO, DDT, BI-2, MASHYNA VREMENY

RUSROCK.LT

KARALIŠKA SENOJI KIBININĖ

Vilnius- Kaunas automagistralė 23 km.

KOVO 7 d. 20 val.

Bilietai kaina: 5 Eur, informacija www.kibinas.lt

Rezervacijos tel. +370 65908454

Kun. Vincentas Butvydas

Vytautas Valentinas ČESNULIS, Vilnius*Tėsinys. Pradžia Nr. 1*

1895 m. birželio mėnesį Stakliškių parapiją vizitavo Merkinės dekanas, Valkininkų klebonas Juozas Venckevičius. Birželio 26 d. pasirašytas parapijos vizitavimo aktas, o iš tikrųjų naujas bažnyčios inventorius (LVIA f. 694, ap. 1, b. 3935). Pasirašę dekanas ir klebonas V. Butvydas. Rusiškai rašytame dokumente glaustai papasakota bažnyčios ir parapijos istorija (pirmoji medinė bažnyčia statyta 1593 m., o dabar tebestovinčia vėlyvojo baroko stiliaus bažnyčia Lietuvos matininkas, Stakliškių seniūnas Juozapas Boufals statydino 1770-1776 m.), smulkiai išvardintas visas bažnyčios turimas turtas (vertas dėmesio J. Kenigo 1631 m. lietas varpas), iškilmingos parapijos šventės, suminėti visi 9 anksčiau rašyti inventoriai, yra parapijai priklausanti miestelių, dvarų, viensėdžių ir kaimų sąrašas.

Su V. Butvydo veikla susijusių pora raštų patekę į Vilniaus arkivyskupijos kunijos archyve saugomą kun. Danieliaus Buivio asmens bylą. Mat Vilniaus gubernatoriaus kanceliarija 1903 m. spalio 13 d. pranešė Vilniaus vyskupijos valdytojui, kad Stakliškių klebonas Vincentas Buivys rugsėjo 14 d., neturėdamas tam teisės, buvo išvykęs į kaimyninę Užuguosčio bažnyčią, kur dalyvavo viešose pamaldose. Gubernatoriaus pareigas ėjęs valdininkas prašė pareikalauti klebono pasiaiškinimo dėl nustatytos tvarkos pažeidimo ir tą pasiaiškinimą atsiųsti jam. Kodėl gubernatoriaus kanceliarija rašė neteisingą klebono pavardę? Kas žino, gal šitaip ją savo raporte buvo parašęs koks nors policijos ar žandarų pareigūnas.

Ligi šiol, atrodo, daugiausia žinių apie kunigo veiklą, ypač klebonaujant Stakliškėse, yra pateikę rašytojas Liudas Gira. „Naujienų“ 1901 m. Nr. 12 (gruodžio mėn.) Gerulio slapyvardžiu išspausdinta korespondencija iš Stakliškių „Geras paveizdas“. Joje rašoma:

„Viso labo lietuviški parašai yra Stakliškėse tik ant dviejų ar trijų paminklų ant kapų ir ant paminklo jubiliejaus 1900 metuose (1900 m. – krikščionybės jubiliejiniai metai. – *Red. past.*).

Medį jubiliejaus kryžiu (7½ sieksnių) davė bajoras Jeleniauskas (brolis žinomo kunigo lenkomo), tikėdamasis, kad bus lenkiškas parašas, bet klebonas prikėlė prie jo geležinę tobylčią su lietuvišku parašu: „Ant paminklo jubiliejaus 1900 m. klebonas Stakliškių su parapijonais“. Šitas pagirtinas klebono darbas labai lenkamis nepatiko [...].

Gal dar stakliškėnai pradės ir ant kapų dėti lietuviškus parašus, sekdami gražų pavykslą mūsų klebono“.

Tik korespondencijoje klebono pavardė nepaminėta.

„Vilniaus žinių“ 1905 m. Nr. 3 informacijų rinkinyje „Iš Lietuvos“ L. Gerulis rašo, kad Stakliškių parapija lietuviška, giedojimui bažnyčioje lietuviški, tik joje visi užrašai lenkiški – „įėjus į bažnyčią, ką žmonių nėra, tikrai pasirodys, kad Lenkijoj esi“. Seniau kunigai čia buvo sulenkėję. „Tik dabartinis klebonas kun. Vinc. Butvydas nustojo niekines vietinę žmonių kalbą. Jo pasielgimas padrasino žmones ir jie pradėjo melstis iš užmiršimo (matyt, iš užmirštų. – *Red. past.*) lietuviškų maldaknygių ir skaityti šėipjau knygeles. Dabar jau „Saltiniai“ visų rankose, didelių ir mažų, visi moka skaityti, daugumas ir rašyti. Ir katekizmus, ir poterius mokosi lietuviškai“.

Daugelis parapijiečių pradžiuo, pasirodžius lietuviškiems laikraščiams. Juos išsirašo ir parsisiųsdina. Pamokslai bažnyčioje sakomi lietuviškai, rožinis, suplikacijos – lietuviškai. Tik per didesnes šventes – „pagal paliepiamą buvusiojo valdytojo vysk. k. kan. Pranckevyčiaus“ – pamokslai sakomi ir lenkiškai.

Tačiau žinutėje iš Stakliškių be autoriaus parašo „Vilniaus žinių“ 1905 m. Nr. 73 (kovo 20 (balandžio 2) d., informacijų skyrius „Iš Lietuvos“) pranešta, „kad vysk. Žvėravychių išsiuntus į Tverį ir kunig. Pranckūnui tapus vyskupijos administratorium, liko ir Stakliškių bažnyčioje buvę įvesti vieton lietuviškai, lenkiški pamokslai. Dabar naujam vyskupui užstojus, tapo lenkiški pamokslai panaikinti ir tik vien lietuviškai tebesakoma, kuo parapijonys liko visai pakakinti“. (Kun. kanauninkas Pranckevyčius ar Pranckūnas – tai Viktoras Radzimirskis-Fronckevičius. Lenkiškus pamokslus panaikines naujasis vyskupas buvo Edvardas Ropas.)

Vinc. Butvydas yra 1908 m. rugsėjo mėn. Seinuose, Pradėjusio eiti katalikų kunigams skirto žurnalo „Vadovas“ emėjų sąrašė (Nr. 1 viršelio p. 3).

Išsamus L. Giros straipsnis „A. a. kun. Vincentas Butvidas“ laikraštyje „Viltis“ – 1912 m. lapkričio 7(20) d. Nr. 132. Straipsnis parašytas kunigo mirties proga. Mat pagal Lietuvioje tuomet galiojusį Julijaus kalendorių lapkričio 3 d. vakare V. Butvydas staiga mirė (pagal Grigaliaus kalendorių – lapkričio 16 d.). Kaip matome, ir L. Gira kunigą šį kartą vadina Butvidu.

Pasak L. Giros, Pagramančio knygnešių byla buvo „pirmoji byla dėl lietuvių raštų“, o Butvydas „buvo tai vienas iš tų nedaugelio mūsų senosios kartos kunigų, kuriems lietuvių rūpėjo“. Grynai lietuviškoje Stakliškių parapijoje ligi Butvydo užsisėdėdavo kunigai lenkai, nė nemoką lietuviškai. Kun. V. Butvydas pamažėle įvedė lietuviškai visas pamaldas, „jo parapija buvo viena iš tų pirštais skaitytinų parapijų, kur lietuvių kalba turėjo visas savo teises, kur nė lenkų intrigos negalėjo išsiskverbti“. Apleista bažnytelė jo rūpesčiu „pasipuošė naujais vargonais, naujais varpais, naujais altoriais, bažnytiniais rūbais“. Visa parapija išmoko lietuviškai skaityti ir įsigijo lietuviškas maldaknyges. Pradėjus eiti lietuviškiems laikraščiams, klebonas ne vieną jų išsirašė. V. Butvydo pastangomis 1910 m. Stakliškėse įsisteigė Šv. Kazimiero draugijos skyrius, o 1911 m. – „Blaivybės“ draugijos skyrius. Klebono raginimu kone visa parapija ir dalis Stakliškių miestelio išsiskirstė viensėdžiais.

L. Gira užsimena, kad kun. Butvydas rėmė pinigais ne vieną jaunikaitį. Apie save priduria: „Ir rašantis šiuos žodžius gavo progos ingyti mokslui ir būti – sulig išgalių – naudingu Lietuvai tik kun. Vincento pagalba“.

Kai kur galima užtikti parašymą, kad V. Butvydas 1912 m. iš Stakliškių iškeltas kaip neįtikęs rusų valdžiai. Tuo tarpu L. Gira „Viltyje“ apie tai kalba kitaip: „Nebe-pakeldamas toliau sunkių didelės parapijos klebono pareigų, kun. Vincentas pasiprašė vyskupijos valdytojo jį atstatyti ir persikėlė gyventi Vilniun“.

Rašytojo nuomonę pagrindžia paties kunigo raštai. Dar 1909 m. gruodžio 23 d. raporte Vilniaus vyskupijos valdytojui Kazimieriui Michalkevičiui (1868-1940) klebonas Butvydas guodėsi, kad Stakliškių vikarą Justiną Petronį perkėlus vikaru į Švenčionis, vikaras jo parapijoje nepatvirtintas. Per tarnybos Stakliškėse 26 metus beveik visada dirbęs be vikarų, todėl sveikata visai išseko. Po mišių per suplikacijas gruodžio 20 d. apalpes, tad negalįs tenkinti žmonių dvasinių poreikių (*не в состоянии я исполнять духовные потребности народа*). Tik kun. Bakanauskui gruodžio 22 d. atvykus į Stakliškės, parapijiečiai galės melstis per Kalėdas. Todėl, jeigu galima, kun. Bakanauską reikėtų palikti Stakliškėse, juo labiau, kad ir jis pats sutiktų, arba palaikyti, kol į jo vietą atvyks kitas vikaras. O jeigu sveikata nepasitaisys, Butvydas paduos prašymą atleisti jį nuo visų dvasininko pareigų.

Tačiau Stakliškėse V. Butvydas klebonavo dar ilgiau kaip dvejus metus, o 1912 m. vasario 29 d. parašė vyskupijos valdytojui, kad dėl sveikatos sutrikimo negali atlikti klebono ar kitokių dvasininko pareigų ir paprašė nuo balandžio 23 d. atleisti jį iš Stakliškių ir leisti apsigyventi Vilniuje (LVIA f. 694, ap. 1, b. 2673). Vyskupija kovo 16 d. raštu atsakė, kad atleidžia Butvydą iš pareigų su teise apsigyventi Vilniuje (LVIA f. 438, ap. 1, b. 1355).

Vilniuje leistas kun. Petro Kraujalio redaguotas *dvasiaaitinis su pavykslėliais darbo žmonių laikraštis* „Aušra“ 1912 m. gegužės 17 d. Nr. 10, kai V. Butvydas jau buvo išvykęs į Vilnių, informacijų skiltyje „Iš Lietuvos“ išspausdino didoką žinutę iš Stakliškių „Persimainant klebonams“. A. Vaidilučio slapyvardžiu pasirašęs kunigas, būsimasis Vasario 16 akto signataras Alfonsas Petrulis (1873-1928).

Informacijoje rašoma, kad prieš kun. Butvydą Stakliškėse apie 20 metų klebonavo lenkas Sakalauskas ir neiškoko kalbėti lietuviškai, bet užtat mokė parapijiečius lenkų kalbos. Kristaus mokslo žmonės nesuprato. „Atvažiavęs čia klebonautų kun. Butvidas rado žmones nemokančius nei poterių, nei giesmių, o bažnyčioje kas šventadienis rožančių giedojo *lenkiškai* vargonininkas ir viena bobutė, šiek tiek pramokusi lenkiškai“. „Nūnai nerasi tenai nemokančių poterių, savo bažnytinųjų giesmių; nūnai beveik visas jaunimas meldžiasi iš savo lietuviškų maldaknygių, o bažnyčia skambėta skamba ir užia nuo

gražiai giedamų lietuviškų giesmių“. „Darbas, galima pasakyti, vieno žmogaus, vieno gero lietuvio, kunigo Butvido. Pastaraisiais metais, kuomet klebono sveikata pradėjo jau eiti silpnyn, stakliškėčiai gavę jauną vikarą, kun. M. Cijūnaitį, pradėjo dar labiau šviestis ir kilti aukštyn. Nūnai Stakliškių parapijoje esama 124 emėjų lietuviškų laikraščių, lig 400 narių „Blaivybės“ draugijos, į 50 narių kauniškės Šv. Kazimiero draugijos“. Po Butvydo klebonauti atvažiavęs kun. Racevičius, „žinomas jau Vilniaus vyskupijoje uolus kunigas ir už darbą lietuvių dirvoje nemaža jau nukentėjęs“.

Stakliškėse V. Butvydas išklebonavo 29 metus. 1910 m. autobiografijoje rašė, kad mokėjo lietuvių, lenkų, rusų ir lotynų kalbas. Persikėlęs gyventi į Vilnių ir būdamas menkos sveikatos, lietuvių gyvenime jis nedalyvavo, nebent nueidavo į artimą Bernardinų bažnyčią. Anot L. Giros, paskutiniaisiais mėnesiais kunigą globojo lenkai. Ir jo laidotuvės buvo lenkiškos: į Bernardinų kapines velionį atlydėjo vien tik kunigai lenkai, kun. Cyraskis prie kapo pasakė lenkišką pamokslą. „Truputį keista ir liūdna buvo žiūrėti į tokias pirmojo mūsų kankinio už lietuvių raštą laidotuves“.

Vilniaus Romos katalikų konsistorija 1912 m. lapkričio 12 d. persiuntė Vilniaus vyskupijos kanceliarijai saugoti mirusio kunigo paso knygelę (LVIA f. 438, ap. 1. b. 1355). Vykdydamas vyskupijos 1906 m. liepos 6 d. potvarkį, apie neterminuoto paso gavimą kunigas Vilniaus vyskupijos valdybai buvo pranešęs tų metų liepos 12 d. (LVIA f. 694, ap. 1, b. 2673).

Su kun. Butvydu susijusių įdomių faktų esama L. Giros rašinyje „Iš mano atsiminimų apie J. Purickį“ (žurnalas „Vairas“, 1935 m. Nr. 1). (Juozas Purickis (1883-1934) – kunigas, visuomenės ir valstybės veikėjas, publicistas. Prisidėjo prie pastangų 1918 m. paskelbti Viurtembergo grafą V. fon Urachą Lietuvos karaliumi. Užsienio reikalų ministras 1920-1921 m. Periodinių leidinių redaktorius. 1925-1934 m. buvo Lietuvos rašytojų ir žurnalistų sąjungos bei Lietuvos žurnalistų s-gos pirmininkas. Iš kunigų luomo 1929 m. pašalintas, nes suartėjo su tautininkais, suliberalėjo ir nukunigėjo.)

„Susipažinome pirmą kartą Stakliškėse, belankydamai pradžios mokyklą (Purickis lankė ją gal tik vieną žiemą – baigė jis gretimo Jiezno pr. mokyklą), tenykštės senos jaukios klebonijos pastogėje, pas garbingąjį Valančiaus knygnešį bylos dalyvi, kleboną kun. Vincėntą Butvydą. Nors jis ir ilsisi (jau apie dvidešimtis metų) Vilniaus Rasų kapuose po lenkiškai atžymėtų antkapio, – buvo tačiau vienas pirmųjų kad ir tylių, bet atkaklių lietuvių veikėjų buv. Trakų apskrityje“ (L. Gira apsirikęs dėl Butvydo palaidojimo vietos. – *Red. past.*). Mat L. Gira ruošėsi stoti į kunigų seminariją, o J. Purickis „kaip ir kandiduojas į tą pačią mokslo ištaigą, o paskiau kaip Kauno klierikas, taip pat atvažiudavo nors trumpam pas kun. Butvydą pasvečiuoti“. Beje, iš pradžios Purickis ir su klebonu, ir su Gira kalbėdavosi lenkiškai.

Nors ir baigė Vilniaus kunigų seminariją, kunigu L. Gira netapo. Pragyvenimui turėjo verstis kitaip, pirmiausia rašinėdamas ir įvairius laikraščius. „Eiti kur nors aukščiau, toliau mokytis be keno nors pagalbos nebuvo galima. [...] Ir štai Juozas prisimena pirmąjį mano geradarį kun. Butvydą, su kuriuo – išėjus man iš seminarijos ne į kunigus, o į laikraštintinkus – mano santykiai buvo visai nutrukę“. Tai buvo 1908 m. žiemą. Į Petrapičio dvasinę akademiją mokyti persikėlęs J. Purickis buvo numatęs sau talkon pasikviesti kun. J. Tumą ir prašyti jį paveikti Butvydą. Kun. Butvydų apie Girą Purickis buvo parašęs visą „traktatą“ ir neabejojęs pasekmėmis, nes Butvydas buvęs Girai palankus. Rašęs ir daugiau. Tačiau J. Purickis 1908 12 30 ir 1909 03 16 laiškuose apgailestaudamas pranešė, kad L. Gira „turįs, deja, Vilniuje kažkokį slapta didelį priešą, kuris labai bjauriai „šmeižias mane“ klebonui Butvydui ir dėl to vargu ar ką laimėsiu“. Iš tikrųjų, iš tų pastangų nieko neišėjo.

Kaune leistas mėnraštis „Draugija“ 1913 m. t. XIX Nr. 73 informacijų rinkinyje „Iš mūsų socialio gyvenimo praeitais 1912 metais“ tarp mirusiųjų veikėjų paminėjo lapkričio 3 d. mirusį buv. Stakliškių kleboną Vincą Butvydą, „kuris daug gero tai parapijai padarė“.

Apie Vincėntą Butvydą rašoma 16 pus-

Paminklas Vilniuje, Bernardinų kapinėse

lapių knygelėje „Stakliškės“ (atspausdinta be leidimo metu, ir tik bibliografijos šaltiniai nurodo 2007-uosius knygelės išleidimo metus). P. 3 skaitome: „Pats ryškiausias savo krašto praeities šviesuolis buvo kunigas Vincentas Butvydas (1841-1912), kuris įvedė tik lietuviškus pamokslus ir giesmes, steigė parapijoje katalikišką švietimo ir blaivybės draugijų skyrius, skatino parapijiečius pažangiau ūkininkauti, rėmė besimokantį jaunimą – J. Purickį, L. Girą ir kitus“.

V. Butvydas paminėtas „Stakliškių“ p. 9 – XIX-XXI a. asmenybių sąrašė „Jie garsino Stakliškių kraštą“: „Vincentas Butvydas. Parapijos klebonas, knygnešys, liaudies švietėjas“. 3-ojo puslapio informacija iš esmės vėl pakartota p. 12; čia taip pat yra citata iš L. Giros straipsnio 1912 m. „Viltyje“: „Per jo buvimą Stakliškėse visa parapija išmoko lietuviškai skaityti“.

V. Butvydo kapas įvardintas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomuose dokumentuose. V. Veitkos 1937 m. sudarytame Vilniaus Bernardinų kapinių C grupės antkapių sąrašė jis įrašytas antruoju numeriu (f. 28-8, l. 11 – „nuo įėjimo link koplyčios prie didžiojo kelio I eilėje iš kairės pusės“ – *Butwid Ks. Wincenty* (Kun. Butvydas Vincetas). L. E. Uzenblos parengtos Vilniaus kapinėse XVIII a.-XX a. pr. palaidotų žymėsių žmonių antkapio kartotekos 72-oje kortelėje (f. 151-126, raidė B) fiksuojamas V. Butvydo antkapio įrašas. Tikslumo dėlei, velionis kunigavo šiek tiek trumpiau – 44 metus.

Kun. V. Butvydo kapas paminėtas interneto svetainių www.atminimoknyga.lt ir www.nieobecni.com.pl (Nesantys) registruose. Vilniaus Bernardinų kapinėse esantis V. Butvydo kapas yra prie tako kairėje pusėje vos tik įėjus į kapines iš Užupio Žvirgždyno gatvės (kapinių plane – III kvartalo 238 kapas). Nepavyko rasti informacijos, kas ir kokiais metais pastatė antkapinį paminklą su lenkišku užrašu. Praėjus beveik šimtmečiui nuo palaidojimo kapas patyrė permainų. Jis 2008 m. restauruotas (paminklo restauravimo pasas Nr. 97). Sutvirtintas antkapio pamatas, jis tinkuotas, tonuotas, granitas nuvalytas, dezinfekuotas ir poliruotas, užrašo šriftas išgrynintas. Juodai nudažytas restauruotas metalinis aptvaras. Įtvirtintas marmuro kryžius paminklo viršūnėje. Restauravo K. Norkūnas, M. Gričius, UAB „Mažoji restauracija“. (Kai kurios žinios paimitos iš restauruotų antkapių sąrašo aukščiau minėtoje autorių kolektyvo knygoje – p. 104.)

Paminklo užrašo vertimas: *Š.[viesaus] a.[tminimo] kunigas Vincetas Butvydas, Stakliškių klebonas, mirė 1912 m. lapkričio 3 d. 70 metų amžiaus. Kunigavo 45 metus.*

Pabaiga

Lietuvių etninės žemės Baltarusijoje: dabartis ir ateitis

Lietuvių pėdsakai Gluboko rajone

Dr. Aleksandras ADAMKAVIČIUS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia Nr. 1

Лубаџи Luc (Goškevič 1905, 162; Rapanovič 1977, 156) – iš avd. **Lubatis* plg. liet. avd. *Lūbas*, *Lubys*⁸ (Zinkevičius 2008, 109). Plg. taip pat apeliatyvus rus. луб⁹.

Лялюши k. Glub – iš liet. avd. *Lelešius* (LPŽ II 52), plg. liet. *Leliūšiai*k. Raseinių, Kelmės, Kaišiadorių r. (LVŽe).

Майсютина Zal, Glbk (Goškevič 1905, 144; Rapanovič 1977, 242) – etimologija neaiški, gali būti iš avd. **Maisiuta*. Plg. liet. *maišyti* arba liet. *maišas* (LKŽe).

Малонка Luc, **Малонка Казлоўская** Glbk, **Малонка Мосарская** Glbk (Goškevič 1905, 156; Rapanovič 1977, 177, 267) – iš upės vardo *Малонка*lg (Goškevič 1905, 145). Plg. taip pat liet. avd. *Malónė*, *Malónis* (LPŽ II 148), liet. *malonis* (LKŽe).

Можеи Zal, Glbk (Goškevič 1905, 144; Rapanovič 1977, 241) – iš liet.*māžas* (LKŽe).

Морги (2), k. Luž, k.Plis, Glbk, Tal, Šark, Šum (Goškevič 1905, 154, 168; Rapanovič 1977, 251) – tikriausiai iš brus. *морги*’aikštės matas (0,71 ha)’ (TSBM III 174) arba iš liet. *margas* (LKŽe).

Нарушево¹⁰ Zal, Glbk, Verch (Goškevič 1905, 144; Rapanovič 1977, 275) – gali būti iš liet. avd. *Nārušas*, *Nariušis* arba pan. (LPŽ II 301).

Патупы k. Zal, Glbk (Goškevič 1905, 144; Rapanovič 1977, 299) – veikiausiai iš liet. avd. *Patūpa*, *Patupas* arba pan. (LPŽ II 407).

Плевоки k. Glub (Goškevič 1905, 139) – iš liet. avd. *Plevōkas* (LPŽ II 474). Plg. dar liet. *plevōkas* ’plevēsa, lengvabūdis;pliauškalius, blevvyzga;*nepadorus, nešovankus*’(LKŽe).

Попелы Glbk, Šark, Jst (SNMVG 170; Rapanovič 1977, 296) – gali būti kilęs iš liet. avd. *Papēlis* (LPŽ II 391). Gali būti hidroniminės kilmės, plg. liet. *Pāpalis* upė Plungės r. (Vanagas 1981, 244). Sunku patikėti, kad gali būti ir priešdėlinis: *pa-* + *Pala* (ten pat): k. šalia upės *Palà*.

Ратъки Ig(2), Glub, Šark, Glbk (Goškevič 1905, 140, 147; Rapanovič 1977, 329) – gali būti iš liet. avd. *Rātkis*, *Rātkus* arba pan. (LPŽ II 580).

Свисла k. Praz (Goškevič 1905, 174) – hidroniminės kilmės pavadinimas, kilęs nuo upės *Svisla*.

Свіла I, II Glbk, **Свілелі** Pstv, **Свілко** Glbk, **Свилы** Plis (6), Jdž (2), Pst, Šark, **Свилюково** k. Plis – veikiausiai iš liet. avd. *Svilà*, *Svilas* arba pan. (LPŽ II 868). Plg. taip pat apeliatyvinę leksiką: liet. *svil-ti*¹l. degti be liepsnos, skrusti; 2. pridegti, priskrusti’(LKŽe); gali būti iš rus. *свила*¹¹. Veikiausiai toponimas yra kilęs iš liet. žodžio, nes toponimas *Svila* (*Свила*) gana dažnas, plg. liet. *Sviliai* k.Biržų r., *Sviliai* k. Kėdainių r. (LVŽe).

Свяда Lep, **Свядава I, II** Glbk,**Свядзіца** Lep, **Свядово** Praz (2), Plis – hidroniminės kilmės oikonimai: *Свядава* – ež. Glbk, *Свядзіца* – up. Lep. (БСЭ XI 50). K. Būgos nuomone, dešiniojo *Berezinos* intako *Svedės* (*Свѣдь*) pavadinimas yra baltiškos kilmės: **Svėdā*: *Šwiadošcie* ež. Ukmergės apskrityje davė pavadinimą ir *Svėdasų* miesteliui (Būga III 541).

Селюты Vit, Glbk (Rapanovič 1977, 374) – iš liet. avd. *Seliutà* (LPŽ II 696).

Серпуги (2) plv., k. Plis (Goškevič 1905, 169) – gali būti antroponiminės kilmės, iš **Sirpūtis*, *sirpti*, plg. liet. avd. su šaknimi *serp-*: *Serpáuskas*, *Serpytis* (LPŽ II 705), *Serpeika* (Zinkevičius 2012, 229). Veikiausiai susijęs ir su praslavišku žodžiu *seprn*-< **sъrp-* (Fasmer III 609). Tačiau panašių pavadinimų yra baltišku hidronimų paplitimo areale: upelė *Cerpeūka* Maskvos apskrityje. Plg. pr. *Sirpenicken*, *Serpo*, lat. *Sirputis* (Toporov, Trubačiov 1962), tai įtikinamai rodo, kad oikonimo šaknis yra baltiškos kilmės (Smolickaja 2002, 312).

Скроботуны dv. (4), k. (2) Praz (Goškevič 1905, 174), **Скрабатуны** k. Glbk (Rapanovič 1977, 353); **Скрабуны** Aleks, Glbk, Ras (SNMVG 291; Rapanovič 1977, 353);

Скробуны Arc, Luc (SNMVG 295; Goškevič 1905, 156) – oikonimas veikiausiai išvestas iš liet. avd. **Skrabatūnas*, plg. *Skra-būtis*, *Skra-butėnas* ir kt. (Zinkevičius 2008, 243).

Стадолице k. Plis, Gar, Glbk, Tal, Šum (2) (Goškevič 1905, 169; Rapanovič 1977, 360) – gali būti iš avd. *Stadālius*, plg. dar liet. skolinį *stadalà* (balt. *стадола*, l. *stodola*< vok. dialekto *Stadoll*, *Stodoll*) ir t.t. (LPŽ II 792), brus. avd. *Стадолъник* (Birila 1969, 389).

Стуканы¹² (3) k. Zal, Vai; Brsl, Glbk (2), Tal (SNMVG 74; Goškevič 1905, 145; Rapanovič 1977, 369) – gali būti kilęs iš liet. avd. **Stukanas*, plg. liet. avd. *Stūkelis*, *Stakėnas*, *Stukienis*, *Stukinas*, *Stūkas*, *Stūkis* (LPŽ I 845; Zinkevičius 2008, 558).

Чаронка Zal (2), Glbk (2), Šum (Goškevič 1905, 145; Rapanovič 1977, 406) – gali būti iš lat. avd. *Čariņš*, liet. *Čāras* (mažai tikėtina) (LPŽ I 401). Gali būti iš apeliatyvų *čerėnas* (brus. *чарэнь* ’1. krosnies padas, priežda; 2. krosnies viršus’ (LKŽe).

Чечели Glbk, Vet (SNMVG 183; Rapanovič 1977, 406), **Чичели** Pst (Rapanovič 1977, 410) – gali būti iš liet. avd. **Čečēlis*, plg. *Čečys*, *Čēčys*, *Čeičys*, *Čėčiuolis* (LPŽ I 404–405), *Čečēliai* k. Kupiškio r. (ATSŽ, 48). Pastovių r. yra *Čyčiai* / *Čyčēliai* (LTV 20), taigi mažybinė forma išvesta iš *Čyčių*, plg. lat. *Čičis*, *Čičēlis* (LPŽ I 424–425).

Шатыбелки Luc, Glbk (Goškevič 1905, 156; Rapanovič 1977, 415) – veikiausiai iš avd. **Šatybelka*.

Шиметы plv. Luc (Goškevič 1905, 156) – veikiausiai iš liet. avd. *Šēmetas*, *Šemetà*, *Šemētis* ar pan. (Zinkevičius 2008, 248). Pastarasis gali būti kilęs iš ežero vardo *Šiemetis*¹³, telkšančio netoli Vievio (Vanagas 1981, 330).

Шоти k. Vrn, Glbk (Goškevič 1905, 138; Rapanovič 1977, 417) – iš liet. avd. *Šātas* (LPŽ II 893), *Šotas* (Zinkevičius 2012, 104), plg. liet. *Šātės* k. Skuodo r., *Šatà* up. Skuodo r. (LVŽe).

Шукевцы k. Glub (Goškevič 1905, 140) – veikiausiai iš liet. avd. *Šūkas*, *Šūkis* arba pan. (LPŽ II 986–987) ir priesagos *-evič*.

Kaip matyti, šiame krašte liko nedaug lietuvių liudijančių ženklų. Tad lietuviškas vardynas – kaip pagrindinis paminklas čia gyvenantiems lietuviams – labai svarbus, būtina jį išsaugoti. Kaip žinia, mažėja kaimo gyven-tojų, nyksta patys kaimai ir jų vardai. O praeis dar penkiasdešimt metų – kaimo vardai visai išnyks, o su jais ir dalis lietuvių istorijos.

Sutrumpinimai

aps. – apskritis
avd. – asmenvardis
brus. – baltarusių, baltarusiškas
dv. – dvaras
ež. – ežeras
gub. – gubernija
k. – kaimas
liet. – lietuvių, lietuviškas
mstl. – miestas
plv. – palivarkas
r. – rajonas
sen. – senųjų, senovės
sl. – slavų
up. – upė

Paplitimo (lokalizacijos) nuorodų sutrumpinimai

Aleks – Aleksandravo valsčius, Polocko sritis
Bešk – Bešenkovičių rajonas
Čern – Černevičių valsčius, Dysnos sritis
Gar – Garadoko rajonas
Glbk – Gluboko rajonas
Glub – Gluboko valsčius, Dysnos sritis
Jdž – Juodžių valsčius, Dysnos sritis
Jst – Justinijanavos valsčius, Drisos sritis
Jzn – Jaznos valsčius, Dysnos sritis
Leon – Leonpolio valsčius, Dysnos sritis
Lep – Lepelio rajonas
Luc – Lucko valsčius, Dysnos sritis
Luž – Lužkų valsčius, Dysnos sritis
PagN – Naujojo Paguoščio valsčius, Dysnos sritis
Plis – Plisos valsčius, Dysnos sritis
Pst – Pastovių rajonas
Pstv – Pastovių valsčius, Dysnos sritis
Pust – Pustynės valsčius, Drisos sritis
Ras – Rasonų rajonas
Sen – Senos rajonas
Šark – Šarkausčinos rajonas
Šum – Šumilinos rajonas

Vienuolių karmelitų vienuolyno likučiai

Vienuolių karmelitų vienuolyno rūšys

Tal – Talačino rajonas
Tst – Tiostos valsčius, Garadoko sritis
Vai – Vaichanų valsčius, Garadoko sritis
Vet – Vetrinos valsčius, Lepelio sritis
Vrn – Verchnėnų valsčius, Dysnos sritis

LITERATURA

ATSŽ: *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II dalis*. Parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas. Vilnius, Mintis, 1976, 400.

BED 1995: Беларусь: *Энцыклапедычны даведнік* / Беларуская Энцыклапедыя. – Мінск: «Беларуская Энцыклапедыя», 1995. – 800с.

Birila 1969: Бірыла М. В. *Беларуская антрапанімія. 2. Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі*. Мінск: *Навука і тэхніка*, 1969. – 508 с.

Būga III: Būga K. *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.

Dvujazyčije 2012: *Двужыццье: теория и практика: монография* / Гируцкий А., Старичёнок В., Балуж Т. и др.: под редакцией Гируцкого А. – Минск: БГПУ, 2012. – 160 с.

Fasmer: Фасмер М. – *Этимологический словарь русского языка в 4-х томах* / под ред. Б. Ларина. Изд 2-е. Москва: Прогресс. – 1986–1987.

Goškevič 1905: *Гошкевич И. Виленская губерния. Полный список населённых мест со статистическими данными о каждом поселении, составленный по официальным сведениям И. И. Гошкевича*. – Вильна: Губернская типография, 1905. – 341 с.

Kadžytė 2004: Kadžytė G. *Malkavos beržyno šviesa* / sudarytoja Gražina Kadžytė. – Vilnius, 2004, 179.

LPŽ: *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.

LVŽ: *Lietuvos vietovardžių žodynas* [LVŽ] / [redaktorių kolegija: Laimutė Balode... [et. al.]. – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, 646.

Nasovič 1983: Насовіч І. *Слоўнік беларускай мовы*. – Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1983. – 72 с.

Rapanovič 1977: Рапановіч Я. Н. *Слоўнік назваў населеных пунктаў Віцебскай вобласці* / Я.Н. Рапановіч. Рэдактар П.П. Шуба. Мінск: Навука і тэхніка, 1977. –504 с.

Smolickaja 2002: Смолицкая Г. *Топонимический*

словарь центральной России / Художник А. Т. Кузнецов. – Москва: Армада-пресс, 2002. – 416 с.: ил.

SNMVG: *Список населённых мест Витебской губернии* / под ред. Саунова А. – Витебск: Губернская Типо-Литография, 1906. – 456 с.

Toporov, Trubačiov 1962: Топоров В., Трубачёв О. *Лингвистический анализ гидронимов ВерхнегоПонепровья*. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1962.

Trusman 1907: Трусман Ю. *Этимологія мьстныхъ названій Витебской губерніи*. – Ревель: Типография Г Матизена, 1907. – 331 с.

Тупіков 1903: *Словарь древнерусских личных собственных имен* / Тупиков Н.М. – Санкт-Петербург: Типография И.Н. Скороходова, 1903. – 863 с.

TSBM: *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*[TSBM]. Т. 1-5 – Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энцыклапедыі. Мінск, 1977-1984.

Vanagas 1970: Vanagas A. *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. – Vilnius: Mintis, 1970.

Vanagas 1981: Ванагас А. *Литовские гидронимы славянского происхождения* // Балто-славянские исследования. 1980. – Москва: Наука, 1981. – С. 151-157.

Zinkevičius 2008: Zinkevičius Z. *Lietuvių asmen-vardžiai* – Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

⁸Kamieno *Lub-* reikšmė iki galo nėra aiški, veikiausiai tai veldinys (Zinkevičius 2008, 109)

⁹Rus. луб ’žievė, karna’, лубочка ’pintinė iš beržo žievės’. Artinkamas beveik visose slavų kalbose; giminingas liet. *luba* ’plonlentė, lenta’, *lubos*, lat. *luba* ’luobas’, sen. rus. *lubo* ’plona lenta’ (Fasmer II 526-527).

¹⁰Plg. taip pat apeliatyvus rus. *пырушить, пыушть, пыушарба* brus. *пышыць*’judinti, krutinti’ (vartojamas ir kitose slavų kalbose). Dar plg. liet. *raišyti*’raudonuoti’, lat. *raust*’kapstyti, šluoti’; liet. *raušis*’ola’, *rušys*; lat. *rušīnā*’kapstyti, rausti’ (LKŽe; Fasmer III 525).

¹¹Rus. *свила* ’šilkas’, plg. sen. rus. *свила* (**svila* iš **viti* ’sukti, vyti, vyniotis’) (Fasmer III 577). Taigi žodžių kamienė yra viena ir ta pati šaknis vy-t (vy-(mь): dūmai vyniojasi kamuoliais, taip pat vyniojasi ir šilkas, kai jį suka.

¹²Trusmanas šio oikonimo šaknį kildina iš lat. *stūkis*, liet. *stūkas* ’bukas galas, kaladė’ (Trusman 1907, 267).

¹³A. Vanago nuomone, hidronimo kamieną sudaro šaknis **šem-*, kuri gali būti susijusi su liet. žodžiu *šėmas* ’šviesiai, tamsiai ar melsvai pilkas’ (Vanagas 1981, 328, 330).

Iš istorinių apkasų

Prof. Alvydas BUTKUS, Kaunas

Alvydas Butkus

Lietuva nusileido, ir 1994 m. sutartis buvo pasirašyta.

Bet Lenkija nepaliko pačių istorikų, ir po 20 metų Lietuvoje ėmė ryškėti Lietuvos istorijos lenkiškieji naratyvai. Jau pašaudė ir toliašaudė artilerija – mėginama reabilituoti J. Pilsudskį su L. Želigovskiu, vaizduojant juos kaip didelius Lietuvos draugus, norėjusius atkurti didžiąją Lietuvą, nors ir be pačių lietuvių sutikimo. Vienas tokių mėginimų yra VDU istoriko prof. Šarūno Liekio straipsnis laikraštyje „15 min.“, pavadintas „Esminis klausimas – kodėl Liucjanas Želigovskis stėjo Lenkijos, o ne Lietuvos pusėn?“

„Aš ėjau į savo namus, aš iš niekur staiga neatsiradau“...

...cituoja Želigovskį Š. Liekis. Tačiau lygiai taip pat į savo namus ėjo ir V. Mickevičius-Kapsukas 1919 m. Irgi tarsi su istoriniais ketinimais atkurti didžiąją Lietuvą, tik bolševikiniu Litbelo pavidalu. Į savo namus ėjo ir latvis P. Stučka dargi su „vietiniais“ latvių šauliais, tiesa, raudonaisiais. Ir šaudėsi broliai latviai visus 1919 metus, tačiau nei latvių, nei lietuvių istorikai to nevadina pilietiniu karu. Nenuostabu, kad šias Pilsudskio ir Želigovskio pamokas bei motyvus sėkmingai naudojo J. Stalinas, „grįžęs“ į gimtąją Gruziją 1921 m. „Į savo namus ėjo“ ir A. Hitleris, 1938 m. aneksavęs gimtąją Austriją. Po Antrojo pasaulinio karo Austrijoje net 20 metų naujagimiams berniukams nenorėta duoti „į savo namus ėjusio“ tautiečio Adolfo vardo. Norvegijoje toks pat vietinis buvo ir V. Kvissingas, tik norvegai jo toli gražu neadoruoja ir juo nesididžiuoja, nes neturi tokių istorikų, kaip lietuviai. Prisiminkim, kad „į savo

namus“ ėjo ir A. Sniečkus, Lietuvą traktavęs kaip neigiamą valstybę, neįsivaizdavęs jos be SSRS globos, kaip kad dabar kai kurie tos nuostatos tęsėjai jos neįsivaizduoja be Lenkijos globos.

Toliau Š. Liekis rašo: „Taip pat pažymėtina, kad J. Pilsudskis atvirai save vadino lietuviu ir iki gyvenimo galo nesuprato, ką bendro su lietuvių tauta turi valstiečiai ir Augustinas Voldemaras.“ Kad nesuprato, čia galėtų likti J. Pilsudskio problema, obskurantiškai suplakusio luominę kalbą su tautybe (valstiečiai, girdi, jau nebe lietuviai). Tačiau tai tampa ir paties Š. Liekio problema, nes, cituoju, „O tokia daugumos šiuolaikinių lietuvių laikysena yra neistorinė, nes XVIII a. lietuvis buvo tikrai lenkakalbis bajoras, vadinantis save lietuviu“. Vadinas, net į XXI amžių šis istorikas siūlo perkelti XVIII a. nuostatas ir definicijas, nutylėjęs kad ir XVIII amžiuje dar ne visi lietuviai bajorai buvo lenkakalbiai. Rusijoje tuo metu ir vėliau diduomenės kalba buvusi prancūzų, bet niekam nei tada, nei dabar nešovė į galvą rusakalbius valstiečius vadinti nerusais.

Be to, Lietuvos istorija nepradedama XVIII amžiumi ir jo standartais. Lietuvių vartojama kalbą mini J. Dluogošas (XV a.), kiek anksčiau ją remiasi Vytautas, lotyniškai rašytame laiške Vokietijos imperatoriui aiškindamas Žemaitijos ir Aukštaitijos vardų kilmę. XVI a. bajorai M. Mažvydas ir M. Daukša knygas leido lietuviškai bajorijai, pati lietuvių kalba buvo diduomenės vartojama ir vėliau. Pasak istoriko prof. Z. Kiaupos, kai XIX a. buvo pradėtos užrašinėti lietuvių liaudies dainos, tarp jų užrašytos ir karo dainos, o jas valstiečiai galėję išmokti tik iš bajorų.

Lygiai taip pat yra žeminamas ir pats J. Pilsudskis, atskleidus, kad XX amžiuje jis gyvenęs kaip donkichotiškas XVIII a. retrogradas, nesuvokęs naujų savo amžiaus realių. O per tą savo nenuovoką jis išdarakęs ir destabilizavęs visą Rytų Baltijos regioną bei netiesiogiai padėjęs pamatus II pasauliniam karui, t.y. sudaręs sąlygas stiprėti Vokietijai ir SSRS. Mat Pietryčių Lietuvos okupacija ir aneksija jau nebeleido sudaryti taip Vakaruose laukto penkiašalio karinio aljanso (Lenkija-Lietuva-Latvija-Estija-Suomija), nes aljansai nesudarinijami, jei viena iš narių kitai narei yra agresorė. Įsivaizduokite, kaip reaguotų Ukraina, jei

dabar Rusija po Krymo aneksijos pasiūlytų sudaryti su ja karinę sąjungą.

Laikyti lietuviškai kalbėjusius valstiečius nelietuviais yra jau mūsų laikų obskurantizmas. Kuo tada juos reikėtų laikyti? Gal į Lietuvos istoriją perkeltim dar ir baltarusių pseudoistorikų naratyvą, kad tikrieji lietuviai tai buvę jie, baltarusiai? Kas gali paneigti, kad ir ten neatsiras koks nors vietinis karo vadukas, kuris suplanuos želigovskinio pavyzdžio „grįžimą į savo namus“ Vilniuje, girdamasis nesuprantas, ką bendro su lietuviiais turi dabartiniai lietuviai ir Šarūnas Liekis?

Kuo reikėtų pagal tokią schemą laikyti latvius su estais, kurie tapo išimtinai valstiečiais jau nuo XIV a., kai XIII a. karuose su vokiečiais buvo sunaikinta estų ir šiaurės baltų aristokratija? Ar tai, kad jie kalbėjo latviškai ir estiškai, o ne vokiškai ar Latgaloje lenkiškai, jų negalima sieti su XVIII ir ankstesnių amžių latviais bei estais? Juk buvo momentų, kai lenkai 1919-1920 m. ir Latviją su Estija laikė „chamų mužikų“ sukurtomis valstybėmis, o jų (ypač Latvijos) nepriklausomybę pripažinę sukanę dantis, nes buvę priversti neatsilikti nuo Lenkiją globojusių Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos. Ar išnykę baltiškieji prūsai nebevadintini prūsais tik todėl, kad jų vardu pasivadinę juos nukariavę ir vėliau asimiliavę vokiečiai?

„Kas būtų, jei būtų“

Istorikai vengia tokių spekuliacijų, sakdami, kad reikia skaitytis su tuo, kas buvo. Tačiau Š. Liekis leidžia sau pasamprotauti ir kaip ne istorikas: „Galėjo likti lietuviai, kurie kalbėtų lenkiškai, o lietuvių kalba, neįgijusi valstybinės kalbos statuso, išlikti tik kažkur tolimuose kaimuose (turime ai-rius, kurie kalba angliškai ir kuo puikiausiai jaučiasi airiais)“. Toliau dar gražiau: „Galų gale, ir L. Želigovskis turėjo šansą tapti naujos Lietuvos, apimančios ir Kauną, ir Vilnių, ir Lydą, ir turinčios sąjunginius santykius su Lenkija, generolu ir ginti Lietuvą nuo Sovietų Sąjungos ar Vokietijos 1939 metais“. Nors prieš tai autorius pripažįsta, kad „Jozefas Pilsudskis L. Želigowskiui patikėjo Vilniaus užėmimo operaciją“. Ir turbūt tikrai ne tam, kad šis sukurtų savarankišką Lietuvą, o ne Lenkijos rytinę provinciją, kuo okupuotoji dalis netrukus (1922) ir tapo. Istorija parodė, kad ir pati

Lenkija nesugebėjo savęs apginti 1939 m., nors nuo 1934 m. buvo tapusi hitlerinės Vokietijos sąjungininke, o Pilsudskis iki mirties (1935), kaip rašė tuometinė spauda, Hitlerį laikė geriausiu savo draugu.

Pilsudskinis-želigovskinis scenarijus Kryme

Pilsudskio agresijos teisintojai nutyli, kad želigovskinį scenarijų dabar Ukrainoje naudoja V. Putinas, jau „išvadavęs“ ir „referendumu“ prijungęs prie Rusijos Krymą, o „vietinių“ rankomis sukūręs Litvos Šriodkovos analogus Rytų Ukrainoje – Donecko ir Luhansko liaudies respublikas. Paakinti V. Putino sėkmės ir Lietuvos istorikų „su-pratingo“ 1920 m. įvykių aiškinimo, atkuto ir slavakalbiai Pietryčių Lietuvos šovinistai, jau pradėję modeliuoti „Vilniaus liaudies respubliką“.

V. Putino scenarijus panašus į pilsudskinį iki smulkesnių detalių: kaip kažkada J. Pilsudskis, taip dabar V. Putinas tvirtina, kad jo šalis čia niekuo dėta, kad karo veiksmuose jo šalies kariuomenė nedalyvaujanti, o pačius veiksmus reikia vadinti „pilietiniu karu“. Tačiau derybose dėl to karo veiksmų dalyvauja Rusija, kaip anais laikais derybose dėl Vilniaus – Lenkija. Panašus net Europos šalių elgesys, tik su vienu skirtumu – tuometinė Europa agresorės Lenkijos nesmerkė, sankcijų netaikė. Tačiau ir tada, ir dabar Europos didžiosios valstybės stengėsi sustabdyti karo veiksmus (Lietuvos atveju tai pareikalauta tik tada, kai želigovskininkai ties Giedraičiais ir Širvintomis buvo sumušti ir ėmė trauktis) bei sėsti prie derybų stalo. Kaip tada, taip ir dabar okupuotoji teritorija buvo palikta okupantų kontrolei. Nestebins, jei ir Krymo aneksiją Vakarų Europa legitimizuos, kaip kažkada pilsudskinę Rytų Lietuvos ar hitlerinę Čekoslovakijos Sudetų aneksiją. Pastaroji, beje, buvo įteisinta avansu.

Viena tik neaišku – kodėl stengiamasi pateisinti Lietuvai odiozines personas J. Pilsudskį ir L. Želigovskį, davusius „nekonvencinio karo“ pamoką Stalinui, Hitleriui ir dabartiniams Rytų Ukrainos banditams, vadovaujamiems V. Putino. Koks yra tokio šaudymo tikslas?

(Trumpesnis straipsnio variantas paskelbtas svetainėje „Delfi“.)

Prasideda Mykolo Kleopo Oginskio jubiliejinių metų renginiai

Vytas RUTKAUSKAS, Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius

Vilniečių (ir ne vien jų!) dėmesys sausio 18 d. Vilniaus rotušėje įvykusiam pirmajam šiuometiniam M. K. Oginskio 250-ųjų gimimo metinių renginiui „Tėvynės labui įnešu savąją dalį...“ pranoko organizatorių lūkesčius. Gero, kai prieš jo pradžią perpildytoje salėje veltui galėjai žvalgytis kur prisėsti, o vėliau – ir laisvo sienos lopinėlio rankai atsiremti nebesimatė. Pagrindinei programos sumanytojai, režisieriai ir vedėjai aktovei Virginijai Kochanskytė beliko geraširdiškai skėščioti rankomis, šypsotis ir atsiprašinėti tų, kurie pasiliko pirmo aukšto vestibulyje ar ant laiptų taip ir nepasiekę antrame aukšte esančios iškilmų salės durų. Vargu, ar M. K. Oginskis 1794 m. balandžio 29 d., stodamas į Tado Kosciuskos sukilėlių gretas ir duodamas šioje rotušėje savo garsiąją priesaiką „Tėvynės labui įnešu savąją dalį: turtą darbą ir gyvenimą“, būtų pagalvojęs, kad, praėjus daugiau nei 200 metų, čia taip dėmesingai bus prisimintas jo vardas. Vargu, ar daugiau vilniečių į rotušę buvo susirinkę ir 1792 m. balandžio 16 d., kai čia, palaikydamas ano meto valstybės visuomeninei sanklodai ir valdymui ypač reikšmingą, prieš metus laiko priimtą Miestų įstatymą, M. K. Oginskis drauge su 37 iškiliais Lietuvos bajorais įsirašė į Vilniaus miestiečius, tuo pademonstruodamas aukštuomenės ir miestiečių luomo vienybę sprendžiant valstybės problemas, akcentuojant viduriniojo sluoksnio reikšmę valstybės gyvavimui.

Iškilmingai skambant Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos pučiamųjų instrumentų fanfaroms, į salę buvo įnešta Oginskių vėliava. Ant pakylės, greta M. K. Oginskio portreto įstatyta į stovą tarp Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos ir Europos paveldo dienų vėliavų, ji vizualiai paryškino renginio kontekstą ir istorines Lietuvos sąsajas su kitomis Europos valstybėmis.

Renginio vedėja Virginija Kochanskytė, vaizdingai apibūdinus, kokią reikšmę M. K. Oginskio gyvenime turėjo Lietuvos sostinė Vilnius ir nedidelis Žemaitijos miestas Rietavas, pakvietė sveikinimo žodį tarti Rietavo savivaldybės merą Antaną Černeckį bei Vilniaus mero Artūro Zuoko patarėją kultūrai Gintarą Sodeiką. A. Černeckis, padėkojęs vienai iš pagrindinių šio renginio organizatorių – Lietuvos muzikų sąjungos prezidentei Audronei Žygaitytei-Nekrošienei ir vilniečiams, kurie taip gausiai susirinko pagerbti kunigaikščio M. K. Oginskio atminimo, pasidžiaugė, kad šiais metais nemažai įsimintinų jubiliejinių sukakties renginių vyks ir Rietave. Vienas iš jų – paminklo M. K. Oginskiui ir jo palikuonims atidengimas rugsėjo antroje pusėje. Juk, būtent čia, Rietave jų dėka XIX amžiuje susiformavo unikalus socialinių pertvarkymų, švietimo, kultūros, mokslo, technikos naujovių židinys, davęs simbolinę pradžią šių procesų raidai visoje Lietuvoje. G. Sodeika Vilniaus savivaldybės

mero vardu A. Černeckiui įteikė angelą, linkėdamas, kad šis globotų visus rietaviškių darbus. A. Černeckis, atsidėkodamas, padovanojo leidinį apie Rietavą.

Įkvėpiančiais Maironio poezijos žodžiais renginio dalyvius pasveikino Lietuvos Bajorų karališkosios sąjungos atstovas Perlis Vaisieta. Augančiu visuomenės dėmesiu M. K. Oginskio jubiliejinei sukakčiai pasidžiaugė A. Žygaitytė-Nekrošienė. Apie nesenstančią M. K. Oginskio polonezo „Atsisveikinimas su Tėvyne“ įtaigą ir jo reikšmę mūsų istorinės atminties puoselėjimui, tapatybės formavimuisi mintimis pasidalijo Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytas Rutkauskas. M. K. Oginskio rašytinio palikimo paieškų ir leidybos lietuvių kalba problemas apžvelgė šių didelių darbų organizatorė ir globėja Regionų kultūrinių iniciatyvų centro vadovė Danutė Mukienė. M. K. Oginskio valstybinės, visuomeninės veiklos akcentus priminė monografijos „M. K. Oginskis: politikas, diplomatas, ministras ir jo pasų kolekcija“ autorė istorikė dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė.

Prasmingame istorinės atminties renginyje įtaigiai skambėjo M. K. Oginskio laiškų, autobiografinės knygos „Atsiminimai“ ištraukos. Nuoširdūs apdovanojimai lydėjo M. K. Oginskio vokalinius ir fortepijoninius kūrinius, kuriuos atliko tarptautinių konkursų laureatai - dainininkai Giedrė Zeicaitė,

Liudas Mikalauskas, pianistė Šviesė Čepiauskaitė, jaunoji Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos fortepijono klasės moksleivė Emilija Jokūbaitytė.

Nepastebimai ištirpo pirmajam jubiliejinių metų renginiui skirtas laikas. Ir netgi jam pasibaigus būreliai renginio dalyvių neskubėjo skirstytis, dalijosi išpūdžiais, mintimis, tarpusavio kontaktais. Pakylėta nuoširdumo ir atgaivęs dvasia bylojo, kad iš-tisa dešimtmetį užsitiesusių kultūros paveldo puoselėtojų pastangų dėka atidengtuose M. K. Oginskio atminimo kloduose slypi kur kas daugiau, negu biografinės datos, istoriniai XVIII-XIX amžiaus įvykiai, kita statistinė informacija. Iš tų klodų tebetrykšta nemirtinga polonezo „Atsisveikinimas su Tėvyne“ melodija – testamentinis įpareigojimas mums, kad neužsimirštume deklaruodami, jog patriotizmo dvasia yra pasenusi, nebeatitinka šiandieninio modernaus pasaulio elgsenos standartų, neapsvaigtume nuo iliuzijų, kad mūsų Tėvynės likimu pasirūpins kitos valstybės.

Tikėkimės, kad šiais, M. K. Oginskio jubiliejinių sukakties metais turėsime daug progų savęs paklausti, kodėl, įpusėjus trečiam mūsų LAISVĖS dešimtmečiui, taip katastrofiškai ištuštėjo mūsų kaimai, miesteliai, mokyklos? Kodėl ir šiandieną iš Lietuvos tebedunda emigrantų, atsisveikinančių su Tėvyne, ešelonai?

Žymaus dievdirbio Vinco Svirskio 180-osios gimimo metinės

Deimantas RAMANAUSKAS, istorikas, VDU magistrantas

2015 m. prisiminsime daug svarbių įvykių ir asmenybių, kurios davė didesnį ar mažesnį įnašą į mūsų tautos istorijos ir kultūros lobyną. Deja, bet pamiršta, kad prieš 180 m. kažkur tarp Panevėžio ir Kėdainių, šalia Krekenavos miestelio esančiame Glitėnų kaime, 1835 m. sausio 28 d. gimė vienas iš pačių žymiausių ir žinomiausių liaudies menininkų – Vincas Svirskis.

Būsimas dievdirbys gimė ir augo gausioje valstiečių šeimoje, turėjo keturis brolius ir penkias seseris. Drožinėti pradėjo piemenaudamas. Paūgėjęs lankė Krekenavos miestelyje esančią mokyklą, kurioje išmoko rašyti ir skaityti. Be gimtosios kalbos mokėsi rusų, lenkų ir lotynų kalbų. Lotyniškai mokėjo net giedoti ir taip padėdavo Truskavos iš Anykštėnų vargonininkams.

Reikšmingas V. Svirskio gyvenimui buvo 1863 m. sukilimas. Skulptorius gyveno 10 km. nuo pačio jo centro, Paberžės bažnyčios, kurioje sukilimo vadas kunigas Antanas Mackevičius 1863 m. kovo 20d. surinko apie 200 vyrų būrį ir perskaitęs sukilimo manifestą pradėjo sukilimą Lietuvoje. Šiame būryje buvo ir skulptoriaus broliai. Keli žuvo mūšiuose, kiti buvo ištremti į Sibirą. Taip iš visų brolių jis liko vienas. Po sukilimo uždraudus lietuvišką spaudą, kryžius statyti irgi buvo pavojinga. Tačiau skulptorius pavojų nepaisė ir kasmet pastatydavo po penketą išpuodingo grožio kryžių ar koplytstulpių. Ant jų puikuodavosi ne tik šven-

tieji, bet ir lietuviški užrašai. Apie tai sužinoję caro žandarai, jį pagavo ir tardė. Jam grėsė kalėjimas ir tremtis, tačiau jį paleido.

Meistras kryžius ir koplytstulpius statė įvairių formų ir aukščių, dekoruodamas juos iš visų pusių. Dažnas jų aukštis būdavo 4-5 m. Dauguma jų išdrožti iš vientiso ažuolo, šaknimis į viršų. Žmonės sakydavė, kad taip išdrožtas daiktas bus tvirtesnis ir ilgiau stovės. V. Svirskis Krekenavos, Paberžės, Truskavos, Naujamiesčio, Anykštėnų ir kitose, šalia esančiose apylinkėse, paliko beveik 200 savo darbų. Šiandieną pasiekė mažiau nei 50 liaudies meno šedevrų. Juos galima pamatyti Krekenavos bazilikoje, Paberžės bažnyčioje, Kėdainių krašto muziejuje, Panevėžio kraštotyros muziejuje, Lietuvos nacionaliniame muziejuje Vilniuje ir Liaudies buities muziejuje Rumšiškėse. Mūsų visų nuostabai, keli skulptoriaus darbai vis dar stovi savo pirminėse vietose. Šalia Paberžės esančiame Ibutonių kaime, visus atvykstančius ir išvykstančius palydi dar 1865 m. skulptoriaus išdrožtas ir pastatytas koplytstulpis, kuris, pasak išlikusios žodinės tradicijos, yra skirtas atminti 1863 m. sukilimą ir visus ten žuvusius. Važiuojant Panevėžys – Krekenava keliu, 20- jame kilometre pasukus į Ičiūnų kaimą, galima išvysti skulptoriaus 1890 m. sukurtą kryžį.

V. Svirskis mirė 1916 metais, sulaukęs 81 m. Surviliškio valsčiaus Burvelių k. Amžino poilsio

atgulė Surviliškio parapijos kapinėse. Žmonių teigimu, šiose kapinėse stovėjo daug jo pačio kurtų kryžių, tarp kurių jis ir palaidotas. Gaila, bet ant skulptoriaus kapo ilgą laiką žmonės nepastatė jokie paminklo.

Žmonės jo kapą užmiršo. Tik mūsų laikais jis buvo „atrastas“. Dabar jį puošia kažkada pačio skulptoriaus išdrožto kryžiaus kopija su žodžiais „...tegul ir man paminklas bus...“. Prie įėjimo į kapines pastatytas paminklinis akmuo. Jo vardu pavadinta Surviliškio pagrindinė mokykla, o sukurtas kryžius puošia šio miestelio herbą.

V. Svirskis – žmogus, kuris savo kuryba nusipelnė ne tik savo apylinkėms, bet ir visai šaliai. Jo atminimo ir darbų išsaugojimas – mūsų visų pareiga. Nepamirškime tautos didvyrių, kurie savo darbais suteikia stiprybės gyventi ir dirbti visos šalies gerovei.

LITERATŪRA:

1. <http://www.krekenavobazilika.lt/bazilika/daile/> (žiūrėta 2015-02-03)
2. http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Originaliausias_savamokslis_skulptorius_-_Vincas_Svirskis_%281835-1916%29 (žiūrėta 2015-02-03)
3. <http://www.respublikosvertybes.lt/lt/articles-item/id.189> (žiūrėta 2015-02-03)

Pagėgių bibliotekoje – susitikimas su profesoriumi Domu Kaunu

Atkelta iš 1 p.

Sonata VITKUTĖ, Pagėgių savivaldybės viešosios bibliotekos metodininkė – skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja

Minint Lietuvos valstybės atkūrimo 97-ąsias metines, iškilmingo Vasario 16-osios minėjimo Pagėgiuose šventiniu akordu tapo viešojoje bibliotekoje suorganizuotas susitikimas su knygotyrininku, Mažosios Lietuvos knygos ir kultūros tyrinėtoju, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto mokslininku, prof. habil. dr. Domu Kaunu, kuris knygos bičiulius pakvietė pasiklausyti pranešimo „Ar turėjo Kristijonas Donelaitis asmeninę biblioteką?“.

Siemet prof. habil. dr. Domui Kaunui suteiktas garbus Pagėgių savivaldybės apdovanojimas - Pagėgių krašto Garbės piliečio vardas už Mažosios Lietuvos ir Pagėgių krašto klestėjimo, garsinimo, iprasminimo veiklą. Svarūs profesoriaus Domo Kauno nuopelnai Pagėgių krašto ir Mažosios Lietuvos raštijos paveldo vertybių išsaugojimo, įamžinimo bei iprasminimo srityje, jis praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje inicijavo Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejaus įkūrimą, yra jo ilgametis globėjas, daugelio reikšmingų iniciatyvų Pagėgių krašte autorius.

Apie didžius prof. habil. dr. Domo Kauno nuopelnus Lietuvai liudija ir gausybė jam skirtų svarių valstybinio ir tarptautinio įvertinimo ženklų. Vienas jų – 2013 m. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sprendimu skirtas apdovanojimas už Kristijono Donelaičio 300-ųjų gimimo metinių minėjimo programos parengimą. Tad susitikimo su profesoriumi Domu Kaunu Pagėgių bibliotekoje metu skaitytojai iš klausė niekur nepublikuoto pranešimo „Ar turėjo Kristijonas Donelaitis asmeninę biblioteką?“. Pra-

nešimas buvo iliustruotas autoriaus parengtomis K. Donelaičio laikmečio aplinkos, pirmųjų šio lietuvių grožinės literatūros pradininko kūrinių ir apie jį parašytų leidinių skaidrėmis. Kadangi jokiuose iki šių dienų išlikusiuose informacijos šaltiniuose nėra užfiksuotas Kristijono Donelaičio asmeninės bibliotekos egzistavimo faktas ir šia tema niekada nebuvo vykdoma jokių mokslinių tyrinėjimų, prof. habil. dr. Domas Kaunas šios bibliotekos buvimo faktą stengėsi išsiaiškinti remdamasis prielaidomis, iškeltomis nagrinėjant XVIII-ojo amžiaus Lietuvos politinę, kultūrinę, ekonominę ir religinę situaciją, jos įtaką K. Donelaičio asmenybei bei jo kūrybiniam, literatūriniam poreikiui.

Siekiant įminti „detektyvinę“ K. Donelaičio asmeninės bibliotekos buvimo ar nebuvimo mislę, analizuotas K. Donelaičio gyvenimo būdas, jo socialinė padėtis, religiniai ir visuomeniniai išpareigojimai, santykiai su tuometine Prūsijos valdžia, religine, švietimo ir kitomis bendruomenėmis. Daug dėmesio profesoriaus pranešime buvo skiriama Kristijono Donelaičio palaikytų ryšių su jo epochos žmonėmis tyrinėjimui: apie poeto užmegztus ryšius su to meto šviesuomene byloja jo išsiųsti bei gauti laišukai, atvirlaiškiečiai, rankraščiai, įvairūs oficialūs dokumentai ir galiausiai - K. Donelaičio ateities kartoms paliktas kūrybos lobynas. Profesorius savo pranešime sakė, kad atsižvelgus į visas prielaidas, galima teigti, jog Kristijonas Donelaitis galėjo turėti asmeninę biblioteką.

Už idomų ir išsamų Pagėgių krašto žmonėms padovanotą pranešimą profesoriumi Domui Kaunui

Pagėgių viešojoje bibliotekoje susitikimas su svečiais

padėkos žodį tarė Pagėgių savivaldybės meras Virginijus Komskis, Vyriausioji specialistė kultūrai Ingrida Jokšienė. Prof. habil. dr. Domas Kaunas perdavė Pagėgių savivaldybės viešajai bibliotekai bei jos skaitytojams Lietuvos mokslų akademijos ir Vilniaus universiteto išleistas ir Pagėgių bibliotekai padovanotas mokslo populiarinimo knygas, o taip pat profesorius padovanojo leidinių iš savo asme-

ninės bibliotekos. Vydūno draugijos Garbės pirminkas, doc. dr. Vaclovas Bagdonavičius bibliotekai įteikė Vydūno ir apie Vydūną išleistų knygų.

Profesorius Domo Kauno pranešimas paskatino turiningą susitikimo dalyvių diskusiją, svečias atsakinėjo į gausius žiūrovų klausimus.

Astos Andrulienės nuotr.

Mažosios Lietuvos panemuniais, pamariais

Atkelta iš 3 p.

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

(iš jų 13 modernių). Dvaro valdose augo 508 vaismedžiai: 243 obelys, 107 kriaušės, 55 slyvos, 103 vyšnios.

Klestėjusius dvarus nusiaubė Pirmojo pasaulinio karo pradžioje įsiveržusi ir keliems mėnesiams kraštą okupavusi carinės Rusijos kariuomenė. Jų atsikūrimą stabdė vėlesnės krizės ir sunkmečiai.

1932 m. riteriškąjį Tusainių dvarą toliau valdė fon Zandenų giminė. Ūkis jau buvo sumenkęs: valdyta tik 245 ha žemės (60 ha daržų ir arimų, 120 ha pievų, 30 ha ganyklų, 25 ha medynų). Laikyta 11 arklių, 45 galvijai (20 melžiamos karvės), 25 kiaulės. Dvare veikė pieninė.

1932 m. Karlsberge veikė trys dvareliai. Didžiausiąjį valdė Ana Lolaitienė (veikiausiai M.Lolaičio našlė). Ten turėta 128 ha žemės (75 ha arimų ir daržų, 12 ha pievų, 30 ha ganyklų, 8 ha medynų, 0,5 ha vandenu). Laikyta 14 arklių, 75

galvijai (iš jų 28 melžiamos karvės), 15 kiaulių.

E. Bernšteino ūkis valdė 21 ha žemės (17 ha arimų ir daržų, 2,5 ha pievų, 2 ha medynų). Ten laikyti 8 arkliai, 4 galvijai (3 melžiamos karvės), 6 kiaulės.

Gal nuo Lolaičių dvaro atskėlus dalį valdų, buvo įkurtas A. Kuro dvarelis. Šis valdė 49 ha žemės (32 ha arimų ir daržų, 16 ha ganyklų), laikė 8 arklius, 36 galvijus (11 melžiamų karvių), 6 kiaules.

Buvusios dvarų valdos anuomet nebuvo apleistos – ten kūrėsi smulkesni ūkininkai, ramaus gyvenimo tikėjęsi naujakuriai. Deja, eilinius žmones (tarp jų ir gausius lietuvininkų palikuonis) įsuko anuometinių politinių įvykių verpetas, paveikė nacistinė propaganda, tuomet patrauklūs lozungai ir kitkas. Ilgaamžis gyvenimas šiose apylinkėse baigėsi 1944 m. pabaigoje, kai išlikę

senbuviai turėjo trauktis į Vakarus nuo artėjančios sovietinės kariuomenės.

Tuomet (kaip ir kitur Mažojoje Lietuvoje) prasidėjo okupuoto ir aneksuoto krašto nio-kojimo, grobimo ir naikinimo laikai, uoliai stengiantis nebepalikti buvusio gyvenimo pėdsakų. Didžioji Tusainių dvaro sodyba buvo visiškai sunaikinta – toje vietoje teliko dykvietė su neaiškiais pėdsakais. Nebeliko ir Karlsbergo dvaro sodybos, garsių *karčėmų* ir užkeigos namų, vėjo malūnų ir lentpjūvės įrengimu, tvarkingo gyvenimo ir viso kito. Buvusiuose laukuose suželdavo krūmai, sugadinus sausinimo sistemas, kai kur vėl grįžo drėgmė. Dabar tegalima spėti, kad iš apleistų ir nugyventų plotų gaunama tik nedidelė dalis praecityje gausios žemės ūkio produkcijos.

Buvo panaikintas ir gal tūkstantmetį gyvavęs

baltiškasis Tusainių vietovardis. Nesivarginta ieškoti ir jo rusiško pakaitalo – ištuštėję plotai dabar gal likę niekieno žemė.

LITERATŪRA

1. Purvinas M., Purvinienė M. Pagėgių apylinkių dvarai. – Acta Academiae Artium Vilnensis, Vilnius, 2009, t. 55. Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai, p. 119–131.
2. Purvinas M. Klaipėdos krašto dvarų ir jų sodybų raidos bruožai (XIII a. – 1944 m.). – Žemaitijos ir Klaipėdos krašto dvarų bruožai. Skaitmeninė knyga. 2010. Prieiga per internetą: <http://www.3lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r_7131&p_d=94559&p_k=1>.
3. Purvinas M. Savitieji Pagėgių apylinkių dvarų sodybų bruožai. – Lietuvos dvarų sodybų atlasas. II. Pagėgių savivaldybė. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 17–37.

Nuotraukų šaltinis: www.bildarchiv-ostpreussen.de

Tusainiai ir Karlsbergas

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2015 metais. Kovas

1960 03 01 Klaipėdoje mirė **Jonas Aušra**, muitininkas, Mažosios Lietuvos lietuvių sąjūdžio veikėjas. Rašytojos Astridos Petraitytės senelis.

Gimė 1890 08 05 Minjotuose (Natkiškių vls., Tilžės aps.).

1975 03 04 pasirodė **Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius 1975** metams

1665 03 05 Tilžėje gimė **Gabrielius Engelis**, J. H. Lysiaus katekizmo (1722 m.) vertimo į lietuvių k. redaktorius ir leidėjas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo.

Mirė 1761 03 19 Kretingalėje (Klaipėdos aps.).

1920 03 08 Stankiškiuose (Kintų vls., Šilokarčemos aps.) gimė **Kurtas Vėlius**, vers-

lininkas, mažlietuvių išeivijos veikėjas JAV, LELB Konsistorijos garbės narys, tituluojamas Mažosios Lietuvos patriarchu.

1900 03 11 Tilžėje mirė katalikų kunigas **Johanas Cabermanas (Zabermann)**, lietuviškų knygų leidėjas, M. Valančiaus talkininkas.

Gimė apie 1815 m. greičiausiai Mažojoje Lietuvoje.

1900 03 12 Klaipėdoje mirė **Friedrichas Vilhelmas Zybertas (Siebertas)**, Mažosios Lietuvos poligrafijos veikėjas. Jo įkurta spaustuvė veikė Šilutėje (1861–1922) ir Klaipėdoje (1865–1944).

Gimė 1833 05 05 Heilsberge (dab. Lenkija).

1800 03 13 Trempuose (Darkiemio aps.)

mirė **Gotfrydas Ostermejeris**, pirmasis lietuvių literatūros istorikas, teoretikas ir kritikas, kalbininkas, giesmynų ir kitų Rytų Prūsijos liuteroniško turinio raštų parengėjas, giesmių „Kas pakrikštytas yra“, „Dovana brangi vaikui“, „Mums Dievas žodyje“ autorius. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo.

Gimė 1716 04 20 Marienburge (dab. Lenkija).

1930 03 15–1932 m. Klaipėdoje leistas savaitraštis „**Mažosios Lietuvos jaunimas**“, red. J. Grigolaitis, V. Dovilas.

1900 03 16 Tauragėje gimė **Petras Knispelis**, kun. diakonas, nuo 1947 m. aptarnavęs Lauksargių, Švėkšnos ir Skirsnemunės (Žvyrių) parapijas.

Mirė 1990 07 19 Lauksargiuose, palaidotas Joniškės kapinėse.

1975 03 16 Tauragėje gimė **Jonas Liorančas**, 1996 09 28 Žemaičių Naumiestyje įvestas diakono tarnystei, 1997 12 26 Nidoje ordinuotas kunigo tarnystei Nidoje ir Juodkrantėje. Čikagos lietuvių „Tėviškės“ par. (2002–2005) kunigas. Aptarnauja Nidos ir Juodkrantės par.

1990 03 17 Tauragės miesto I-oje vidurinėje mokykloje atidaryta paprinė mokykla evangeliško tikėjimo vaikams (apie 200 mokinių).

1950 m. įsteigta **Klaipėdos sritinė biblioteka**, dabartinė Klaipėdos apskrities viešoji I. Simonaitytės biblioteka.

1990 03 17 **Panevėžio** ev. liut. bažnyčios naujo **pašventinimo** pamaldos. Po bažnyčios remonto vėl naujai pašventinta 2001 05 06. Parapija įkurta grafo fon Ropo (von Ropp) 1790–1795 m. 1790 m. pastatyta pirmoji medinė bažnyčia. Dabartinė medinė bažnyčia su bokštu pastatyta 1845–1850 m., 1940 m. nacionalizuota, nugriautas bokštas, įrengta šokių salė, vėliau ūkinių prekių parduotuvė. 1993 10 24 pašventinta suremontuota koplyčia kapinėse. Aptarnauja kun. Arvydas Malinauskas.

1915 03 19 Klaipėdoje mirė (rusų kareivių sušaudytas) **Fricas Ambrazaitis (Ambrassat)**, verslininkas, visuomenės veikėjas, spaudos leidėjas.

Gimė 1865 04 19 Tilžės aps. [Patikslinta gimimo data]

1990 03 20 Čikagoje (JAV) mirė **Mikas Nagys** (ankstesnė pavardė **Šūdnagys**), teisininkas, mažlietuvių veikėjas.

Gimė 1909 10 25 Kinčiuose (Dituvos vls., Klaipėdos aps.).

1870 03 22 Lumpėnuose (Tilžės aps.) gimė **Enzys Jagomastas**, kultūros veikėjas, Tilžės akto (1918 m.) signataras, savo spaustuvėje Tilžėje spausdino tautinio ir liuteroniško turinio knygas. 2007 08 25 atidengta atminimo lenta prie jo vardu pavadintos Lumpėnų pagrindinės mokyklos.

1941 08 23 su šeima gestapo sušaudytas Paneriuose (prie Vilniaus).

1875 03 22 Rokaikiuose (Naujosios vls., Pakalnės aps.) gimė **Marta Zauniūtė**, visuomenės veikėja, spaudos darbuotoja, bibliografe.

Mirė 1945 m. Karaliaučiaus krašte.

1935 03 23 Klaipėdoje (1939–1940 Kaune) pradėtas leisti evangelikų laikraštis „**Lietuvos evangelikų kelias**“, red. kun. Petras Dagys. Paskutinis numeris 13 (244) išėjo 1940 06 09. Atgaivintas 1990 m. balandį (Nr. 1 (245)) vysk. Jono Kalvano. Nuo 2005 m. vėl leidžiamas laikraščio pavaldalu (redaktorius Kęstutis Pulokas).

1995 03 23 Kaune įkurta **Ekumeninė Bažnyčių Taryba** Lietuvoje.

1925 03 24 Lietuvos universitete Kaune įsteigtas **evangelikų teologijos fakultetas**, panaikintas 1936 09 15. Per 10 veikimo metų fakultetas paruošė 23 liuteronų ir 8 reformatų kunigus.

1995 03 25 Klaipėdoje įvyko **Lietuvos evangelikų bažnytinės muzikos Sandraugos** (LEBMS) steigiamoji konferencija.

1995 03 26 Adelaidėje (Australija) mirė **Jurgis Purvinas**, mokytojas, precentorius.

Gimė 1902 06 19 Klipsčiuose (Barškių vls., Klaipėdos aps.).

2005 03 30 Greenacre (Australija) mirė **Jurgis Reisgys**, mokytojas, skulptorius, MLE talkininkas.

Gimė 1914 05 11 Jurgiuose (Gelžinių vls., Klaipėdos aps.).

1675 03 31 Katniavoje (Stalupėnų aps.) gimė **Pilypas Ruigys**, filologas, giesmių eiliuotojas, vertėjas. Baigęs Karaliaučiaus universitetą, kunigavo. Paskelbė studiją vokiečių kalba „Lietuvių kalbos tyrinėjimas“ (1745 m.), lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių k. žodyną (1747 m.), išvertė dalį N. Testamento (1727 m.) ir Biblijos (1735 m.).

Mirė 1749 04 06 Valtarkiemyje (Gumbinės aps.).

Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ
Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS, Vilnius

Kitas numeris išeis kovo 28 d.

Muziejus laikraštyje Nr. 39 (352)

Kirvis – senasis baltų ginklas

Priešingai darbiniams, kovos kirvis yra sukurtas tik vienai paskirčiai – kovai. Juos naudodavo kariai profesionaliai ar turtingi asmenys. Šie kirviai buvo puikiai subalansuoti, retai sverdavo daugiau nei 1000 g. Pagrindinė kovos kirvio paskirtis – smogiant prakirsti kario galvą saugojusį šalmą. Išlenkti kirvio asmenys leisdavo sutelkti visą smūgio jėgą į nedidelį plotą. Kirviai trumpu kotu galėjo būti naudojami kaip metamos ginklas iš trumpo nuotolio. Tai buvo pigus ir efektyvus ginklas.

Supažindiname su Trakų istorijos muziejaus archeologijos rinkinyje saugomais geležies amžiumi (I–XII a. po Kr.) Lietuvoje naudotais būdin-giausiais – įmoviniu, siauraašmeniu bei plačiašmeniu – kirviais. Archaiškiausi savo forma yra įmoviniai kirviai, naudoti iki I tūkst. pab., paplitę vakarinėje bei cen-

trinėje Lietuvos dalyje. Įmovinis kirvis neturi pen-ties, o tik cilindro formos vertika-lią įmovą. Kirvio kotas turėjęs būti kablo formos ir tvirtinamas į įmovą iš viršaus. Kitos konstruk-cinės kirvio dalys yra pleištas arba taip vadinamasis liemuo ir asme-nys. Įmoviniai kirviai yra 10–27 cm dydžio. Įmovinis kirvis yra darbo įrankis.

Greta įmovinių kirvių Lietuvoje buvo naudojami siauraašmeniai pentiniai kirviai, daugiausiai jų ap-tinkama V–VI a. laidojimo pamin-kluose. Siauraašmeniai pentiniai kirviai labiausiai paplitę rytinėje

Plačiašmenis, du siauraašmeniai pentiniai kirviai ir įmovinis kirvis. Lietuva, V–XII a. D. Abramavicius nuotrauka.

Rytų Lietuvos pilkapių teritorijoje, nemažai jų randama Vidurio Lietu- vos plokštinuose kapinyuose. Eks- ponuojamas siauraašmenis pentinis kirvis rastas atsitiktinai Pakalniškių pilkapyje (Kaišiadorių r.). Jo pentis ir liemuo puošti taškučių ornamen-

tu. Kirvis susideda iš penties, liemens ir asmenų. Žiūrint iš priekio kirvis yra pleišto formos. Tyrė- jai pagal kirvio formą išskiria net dešimt siauraašmenių kirvių grupių. Anot tyrėjo A. Malonačio pasta- rojo ilgis galėjęs būti nuo 100 iki 140 cm, kas padidina smūgio jėgą. Remiantis šiais požymiais Pa- kalniškuose rastą kirvį būtų galima priskirti prie kovos kirvių.

Vėlyvajame geležies amžiuje kirvį tikriausiai galime laikyti vienu pi- giausių ginklų. Kirvių būta kiekvie- name ūkyje ir reikalui esant galima buvo jį puikiai panaudoti gyny- bai ar puolimui. Trečiasis eksponu- jamas kirvis datuojamas vėlyvyuoju

geležies amžiumi (IX–XII a.). Jis priklauso pla- čiašmenių pentinų kirvių grupei, rastas Afindevičių pilkapyje (Gri- giškių apyl.). Jei siauraašmenis pen- tinis kirvis kelia tam tikrų abejonių dėl jo paskirties, tai visiškai nekyla abejonių dėl šio kirvio paskirties. Jis priklausytų kovos kirvių grupei. Ko- vos kirviams būdingi platus bei plo- ni asmenys, siauras liemuo, po kotu esantys asmenys praplatinti. Kovos kirvių formos yra daug įvairesnės, dalis kirvių yra ypač puošnūs, puošti įvairiais ornamentais, inkrustuojami sidabru ar net auksu. Tokių meno kūrinių aptikta dabartinės Skandi- navijos teritorijoje.

Archeologijos skyriaus vedėjas Ugnius Budvydas

Ekspонатус pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10–18, trečiadienis–sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 40 (353)

LDK pareigybės

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) turėjo savą aukštųjų pareigūnų sistemą. Kas buvo tie pareigūnai, kada jie atsirado ir už ką kiekvienas atsakė? Valstybės pareigūnų kategorija LDK pradėjo formuotis valdant Vytautui Didžiajam (1392–1430). Jau nuo XV a. vidurio ga- lutiniai išsiskyrė valdovo dvaro ir Ku- nigaikštijos pareigybės. Aukščiausiais šalies pareigūnais, skiriamais iki gyvos galvos, buvo *maršalka*, *kanceleris*, *iždininkas* ir *etmonas*.

Maršalka buvo atsakingas už tvarką kunigaikščio dvare, užsienio pasiuntinių priėmimą, dvaro ceremoniją, be to, jis vadovavo ir valdovo apsaugai bei, reikaliui esant, vykdė tam tikras karines funkcijas. Jau Vytauto Didžiojo laikais išsiskyrė žemės ir dvaro maršalkos pareigybės, vėliau atsirado dar ir Seimo maršalkos pareigybė. Pirmuoju žinomu LDK žemės mar- šalka buvo Vytauto didikas Stanislovas Čupurna. Maršalkos skiriamuoju ženklu buvo puošni lazda.

Kancelerio postas pastoviomis parei- gomis tapo valdant Kazimierui (1440–

1492). Pirmasis LDK kanceleris – Sudimantas Vo- limumaitis. Kan- cleris vadovavo valdovo raštinei, turėjo prižiūrėti visų valstybės aktų parengimą, palaipeniti ši pa- reigybę tapo viena iš įtakingiausių. Kanceleris saugojo valstybės antspau- dą, be kurio nega- liojo jokie dokumentai, jo rankose buvo didesnioji dalis valstybės diplomatijos. Valdovui reziduojant Lenkijoje, kanceleris faktiškai valdė jo vardu LDK. Kancelerio insignijomis buvo antspaudai.

Iždininkas buvo atsakingas už valsty- bės finansus. Jau Vytauto Didžiojo laikais išsiskyrė žemės iždininko, atsakingo už valstybę ir jo pavduotojo dvaro iždi- ninko, kuriam buvo pavaldus asmeninis kunigaikščio iždas, pareigos. Pirmuoju

Graviūra: Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, Jonas Frydrihas Sapiega ir Jonas Radvila. Vakarų Europa, XVII–XVIII a.

žemės iždininku buvo 1429 m. paminėtas Vytauto didikas Jurgis Strumila. Iždinin- kų insignijos – raktai.

Etmonas pareigybė susiformavo vė- liausiai, XV a. pabaigoje. Etmonas buvo atsakingas už valstybės kariuomenę. Pir- masis žinomas LDK etmonas – Petras Montigirdaitis, bet galutiniai tos pareigos

įsivertino etmonu tapus kunigaikščiu Konstantinu Ostrogskiui (1460–1530). Nuo 1521 m. šalia didžiojo etmono, at- sirado ir dvaro arba lauko etmono parei- gos. Etmono insignija – vėzdaz buzdys- gas, o vėliau – etmono buožė. Šie keturi svarbiausi pareigūnai postai išliko beveik be pakeitimų, kol egzistavo LDK.

Trakų istorijos muziejaus rinkiniuose saugomos kelios graviūros, kuriose pavaizduoti LDK aukštieji parei- gūnai. Pirmojoje – Dominiko Kustoso (Domenico Custos, po 1550–1615) va- rio raizinyje – pavaizduotas kunigaikštis Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitė- lis (1549–1616), LDK didysis maršalka (1579–1586) ir Trakų vaivada (1590–1606). Graviūra yra 180 x 125 mm dy- džio. Antrojoje – LDK didysis kancleris (1735–1751), Trakų kaštelionas (1716–1735) Jonas Frydrihas Sapiega (1680–1751). Graviūra 178 x 120 mm dydžio, spausdinta XVII a. pabaigoje.

Trečiojoje graviūroje pavaizduotas ku- nigaikštis Jonušas Radvila (1612–1655), LDK didysis etmonas (1646–1655) ir Vil- niaus vaivada (1653–1655). Graviūra 175 x 128 mm dydžio, spausdino Matheus Merian, Frankfurte prie Maino, 1663 m.

Vyr. muziejininkas Vytautas Tenešis

Ekspонатус pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10–18, trečiadienis–sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 41 (354)

Studentų korporacija „Ramovė“

1932 metų spalio mėnesį Vytauto Didžiojo universitete buvo įkurta stu- dentų atsargos karininkų korporacija „Ramovė“. Jos nariais galėjo būti tik atsargos karininkai. Pagrindinis jos tikslas – Lietuvos nepriklausomybė ir pasiruošimas ją ginti, karinės dvasios populiarinimas tiek universitete, tiek visuomenėje. Korporacija inicijavo „Kariuomenės su visuomene suarti- nimo šventes“, skirtas paminėti žuvusiems dėl Lietuvos nepriklausomybės. Šventės idėją labai palaikė Korpora- cijos globėjas (to meto kalba – šefas) Lietuvos Respublikos Prezidentas An- tanas Smetona (1874–1944). Korpora- cija turėjo ir savo spalvas: žalią, baltą ir geltoną.

1933 metais, švenčiant korporaci- jos metines, buvo įteikta „Ramovės“ vėliava. Ją pašventino vyriausiasis ka- riuomenės kapelionas Vladas Mironas (1883–1953). Vėliavos krikštavėnais buvo premjeras Juozas Tūbelis (1882–

1939) ir pulkininkas Kazys Skučas (1894–1941). Pirmuoju korporacijos pirmininku buvo išrinktas atsargos jaunesnysis leitenantas Domas Stankū- nas. Iškilmingoje sueigoje buvo išrink- tas pirmasis Garbės narys – KAM mi- nistras Balys Giedraitis (1890–1941). Korporacija turėjo dar penkis Garbės narius: Kauno miesto burmistras An- tanas Merkys (1935 m.), generolas Stasys Raštikis (1935 m.), profesorius Vaclovas Biržiška (1936 m.), pulkinin- kas Konstantinas Dulksnys (1936 m.) ir generolas Vincas Vitkauskas (1938 m.) bei keturis mecenatus: pulkininkai Petras Dočkus ir Jonas Černius (1936 m.), brigados generolas Vladas Nagius –Nagevičius (1937 m.), pulkininkas Aloyzas Valušis (1937 m.).

1934 m. nutarta „visur ir su visais ir visuomet sveikintis kariškai, prie- dedant dešinį ranką prie kepuraitės“. 1934 m. spalio 21 d. senjorų sueiga įteikė Korporacijos šefui korporacijos

Korporacijos „Ramovė“ nario kepuraitė. Kaunas, XX a. 4 deš. O. Sevelius nuotrauka.

Garbės juostą.

„Ramovė“ kiekvienais metais reng- davo tradicinius renginius, vykdavo paradas, buvo rodomi ginklų pavyz- džiai, tautiniai rūbai pasipuošusios merginos pasitikdavo karininkus su

gėlių puokštėmis. 1935 m. buvo su- kurta korporacijos giesmė „Ramo- vė“, kuriai žodžius parašė ir muziką sukūrė J. Ignatavičius. Tais pačiais metais pradėtos rengti kasmetinės vasaros stovyklos, šaudymo varžybos, atgaivinta Ginklų fondo idėja. 1935 m. spalio mėn., minint korporacijos trečiąsias metines, Petras Vileišis Lie- tuvos pasiuntynys sekretorius Romoje padovanojo sunkųjį kulkosvaidį, kuris buvo perleistas KAM.

1936 m. minint ketvirtąsias „Ramo- vės“ metines, Prezidentui A. Smetonai buvo įteiktas auksinis korporacijos ženklukas, o Garbės nariams ir mece- natams – sidabriniai ženklukai.

1938 m. visi korporacijos nariai įstoja į Lietuvos Šaulių sąjungą. Tais pačiais metais Prezidentas A. Smeto- na įsteigia pereinamąjį sidabrinį tau- rė už šaudymą. 1939 m. kovo mėn. ne- tekus Klaipėdos krašto, korporacijos „Ramovė“ nariai organizavo „ginklų

vajų“. Jie ragino kiekvieną orga- nizaciją paaukoti po vieną šautuvą. Vėliau šautuvai buvo padovanoti Lie- tuvos kariuomenei.

Muziejuje saugomos kelios studen- tų korporacijų kepuraitės. Viena kepuraitė tamsiai žalios (samanų) spal- vos su baltos vilnos ir auksio spalvos kanitelės apvadais bei juodu snapeliu. Viršuje kanitele išsiuvinėtas auksinis Vyčio kryžius ir sukryžiuoti sidabrinis kalavijas ir fakelas. Aplinkui išsiuvi- nėti auksio spalvos inicialai: „SAKR“. Kėpuraitės viduje, odinėje juosteletje savininko inicialai: EB.

Ilgainiui pavyko išsiaiškinti, kad ši kepuraitė priklausė atsargos karinin- kų studentų korporacijos „Ramovė“ nariui.

Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas

Ekspонатус pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10–18, trečiadienis–sekmadienis.

Voruta® Visos prekių ženklų teisės saugomos 	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dai- nora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Gediminas Paviržis, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).	 Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektus: <i>Lietuvių etninės žemės Balta- rusijoje: dabartis ir ateitis. Lietuvos istorija besikeičiančioje geopolitinėje erdvėje.</i> Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 12 66, El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com Interneto svetainės: www.voruta.lt, www.mazoji-lietuva.lt	Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt, vorutosfondas@gmail.com, tel. 8 605 11 117), Jolanta Zakarevičiūtė (istorija, publicistika), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt, 8 603 11 117), Stanislava Žuravskia (buhalterė, tel. 860311117, tel. faks: (8 528) 51266, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Evelina Kislych, Martynas Buivys (internetas).
---	---	--	--	--